

OROSZ HADIFOGLYOK TEMETŐJE DEBRECENBEN

Orosz hadifoglyok temetője Debrecenben
Forrásközlések és tanulmányok a temető
létesítésének 100. évfordulójára

Debrecen, 2015

ISBN: XXX-YYY

E könyv az AKSD Városgazdálkodási Kft., a Bocskai István Bajtársi Egyesület, Debrecen és Debrecen Megyei Jogú Város Önkormányzata anyagi támogatásával jött létre.

A Déri Múzeum (Debrecen), a Hadiörténeti Intézet és Múzeum,
a HM. Társadalmi Kapcsolatok és Háborúskegyeleti Főosztály
és a Magyar Nemzeti Levéltár Hajdú-Bihar Megyei Levéltára (Debrecen)
szakmai segítségével készült.

Szerkesztő: Csákvári Sándor

Lektor: Papp József, Koós Károly- és Podmaniczky-díjas helytörténész

Megjelentetett forrásmunkák szerzői:
Majoros László nyá. mk. ezredes, Mata János, Dr. Szűcs Ernő,
Varga Júlia, nyugalmazott főkönyvtáros, Zoltai Lajos, múzeumőr

Szerzők, munkatársak:
Csákvári Sándor, Farkas Gábor, Korompai Balázs főmuzeológus, történész,
dr. Kovács Ilona főlevéltáros, Martinkovits Katalin,
Papp József, Szendiné dr. Orvos Erzsébet levéltár-igazgató

Fotók:
Szalka Miklós
Papp József
Déri Múzeum archívuma

Fordítások:
Szendí Zoltán (angol)
Orosz Föderáció Főkonzulátusa (orosz)

Kiadja: MH. 5. Bocskai István Lövészdandár Könyvtára
Felelős kiadó: Martinkovits Katalin

Könyvterv és tipográfia: Timár Tamás
Nyomdai munkák: Kapitális Nyomda (Debrecen)
Felelős vezető: ifj. Kapusi József

OROSZ HADIFOGLYOK TEMETŐJE DEBRECENBEN

FORRÁSKÖZLÉSEK ÉS TANULMÁNYOK
A TEMETŐ LÉTESÍTÉSÉNEK
100. ÉVFORDULÓJÁRA

DEBRECEN, 2015

A kegyeleti kultúrát közelebbről ismerő emberként rácsodálkoztam a Debrecenben – szerencsére! – napjainkig megőrzött transznacionális katonai temetkezési helyekre, amelyek önmagukban is nemzetek fölé emelkedő történelmi emlékhelyek Magyarországon. Városunk gazdag katonai kegyeleti kultúrája helyenként más arcát mutatja, de abban egységesek, hogy valamennyi temetőben utolérhető és érzékelhető a szemlélet: a halott katona nem ellenség.

Nem is lehetne ez másként, hiszen ezeket a temetőket nemzetközi és hazai törvények védik. Természetes, hogy a róluk való gondoskodást Debrecen Megyei Jogú Város Önkormányzata fontosnak tartja. Településünk katonai alakulata a MH. 5. Bocskai István Lövészdandár is sokat tesz azért, hogy a katonahősök emlékét köztudatban tartsa. Ennek érdekében karbantartást szervez, ismeretterjesztő előadásokat tart. Gondot fordít helyi katonai múltunk tudományos kutatására, a feltárt eredmények, adatok közreadására. Ebben a munkában sikerrel szólították meg a fiatalabb korosztályokat. Iskolák, néha óvodák csoportjai jelennek meg ünnepeink valamelyike, vagy éppen hadisír-gondozás kapcsán temetőink fái alatt.

2015-ben még inkább figyelmet szentelünk ezeknek a helyeknek, ugyanis kettő debreceni (teljes egészében) katonatemető centenáriumát ünnepeljük. Év elején a Honvédtemető, Hősök temetője, év közepén pedig az Orosz hadifoglyok temetője jutott el létesítésének 100. évfordulójához. Sorsuk nagyon sokban hasonló. Mindkettő túlélte azt az időszakot is, amikor sajnálatos módon kiestek történelmi- és társadalmi köztudatunkból. Szerencsére mindig akadtak olyanok, akik az uralkodó áramlatokkal szemben is gondot fordítottak arra, hogy ne menjen feledésbe katonai kegyeleti kulturális örökségünk egyetlen értékes darabja se, és ezen sajátos tanúk megmaradjanak az utókornak.

A debreceni Orosz hadifoglyok temetője annyiban hú nevéhez, hogy temető. Az itt elhantoltak többsége orosz, de szerbek, románok, olaszok is fekszenek a hantok alatt. Sőt rejt egy magyar hősi temetőt is! 1925-ben ugyanis – az egykori ellenségek és foglyok közé! – ide került „525 hősi halott és orosz hadifogoly” is. Tömegsírba, a tömegsírok mellé! A jámbor debreceni ember most már egy helyen ápolta mindkét temetőt és az oda hantoltakat. Egészen a II. világháborúig, amikor történelmünk sajátos fordulata majdnem feledtette ezeket a kegyeleti helyeket.

Ez a könyv történeti hűséggel tárja eléink a száz év alatt lezajlott folyamatokat, betekintést enged a korabeli város, és elődeink mindennapjaiba. Az értékes, eddig nem közölt források változtatás nélkül, vagy azokból vett szemelvények által ismertetik a debreceni Orosz hadifoglyok temetőjét. Megmutatva azokat a szervezeteket, személyeket is, amelyeknek, akiknek köszönhetjük, hogy páratlan örökségünk napjainkban is megtekinthető.

AZ OROSZ TEMETŐ ELÉGIÁJA

**MATA JÁNOS (1907-1944):
AZ OROSZ TEMETŐ ELÉGIÁJA**

Megy az égen fenn a felleg,
A réten a füvek mennek.
Az élők is, akik voltak,
Mind elmennek szépen holtnak.

Ki levél lesz, ki szivárvány,
Kit leleget bodor bárány,
Csak emléküik fonja sárga
Szallagját a táj hajába.

S szíved szörnyű súllyal nyomja
Szelíd csendje, szőke lombja,
Ezüst árnyú egék kékje,
Örök bánat, örök béke.

S a lelkednek hallod setét,
Túlvilági karénekét,
Ahogy ott lengnek a sárga,
Bús örökkévalóságba.

Mata János: Az orosz temető elégiája c. versét szavalja Majoros Gergő örvezető a temető centenáriumi ünnepségén 2015. 07. 06-án

VARGA JÚLIA NYUGALMAZOTT FŐKÖNYVTÁROS: KUTATÁSI JELENTÉS AZ OROSZHADIFOGOLY- TEMETŐVEL KAPCSOLATBAN (*DEBRECEN, 1989*)

*Debrecen, 1989. (eddig nem közölt lappangó kézirat, magántulajdon)
A forrást közli és a bevezetőt írta: Papp József,
Koós Károly- és Podmaniczky-díjas helytörténész*

Varga Júlia nyugalmazott főkönyvtáros abban a különleges történelmi időszakban kapott megbízást az Oroszhadifogoly-temetővel kapcsolatos történelmi kutatásra, amelyben az I. és a II. világháború évtizedekig elhallgatott történései, az azokat rögzítő dokumentumok tényei lassacskán napvilágra kerülhettek. Elvitathatatlan érdeme, hogy a katonahősök maradéktalan tisztelete, és családi örökségként magával hozott meggyőződéses katonaszeretete kiválóan párosult a forrásokban fellelt dokumentumokból kiolvasott tények okszerű elemzésével. Kutatása a kor adta lehetőségek között a lehető legteljesebb volt. A munkája óta eltelt több mint negyedszázad politikai változásai alatt hatalmas forrásanyag szabadult fel a zárlat alól, és az ezek kutatására szánt idő is sokszorosa Varga Júlia lehetőségeinek. Amennyiben azt is figyelembe vesszük, hogy jelenleg hányan vizsgálódnak a korábban elérhetetlen dokumentumokban, akkor nem csodálható, hogy egy-egy adata, következtetése mára már kisebb korrekcióra szorul. Megállapításainak mély érzelmi töltete ellenére is magas tárgyyszerűsége példaértékű minden kutató számára. Igen értékesek azok a megjegyzések, amelyek néhány olyan gyűjteményre is felhívják a figyelmet, amelyekben – idő hiányában – nem kutatható. Ajánlott forrásaiból jelentős számú ismeret került az azóta lefolyt vizsgálódásokkal napvilágra. Nem egyetlen kiadványunk tanulmányaiban publikálunk.

Varga Júlia igen gondos, mélyreható kutatómunka után megírt tanulmánya rávilágít Debrecen különleges helyzetére az I. világháborúban. Arra az időszakra, amelyben a minden háború legszörnyűbb valósága, a katonáldozatokkal

*Varga Júlia nyugalmazott főkönyvtáros a Méltósággal c. filmben
(Forrás: Méltósággal. TV-vázlat a lovagias emberségről.
Írta és rendezte
Mata János., Bp. 1991.)*

való szembesülésre adott hivatalos válaszok megszülettek. Ő az iratokból mutatta meg, hogyan keresett végső nyughelyet az önkormányzat a hősök és áldozatok számára. Kutatása első évül 1914-et vette, amikor nyilvánvaló lett, hogy a városunkban létesített hadikórházakban jelentős számban halhatnak meg a katonák, akik számára nagy befogadóképességű, és méltó kegyeleti helyet kell biztosítani. A városi előjáróság ezt megelőzően már évtizedek óta tárgyalt a városban szétszórta lévő „túltömött” és rendezetlen felekezeti temetők bezárásáról, és az egységes rend szerint működő, ún. köztemető létesítéséről. Bár annak megnyitására nem kerülhetett sor, mégis fontos volt, hogy a belterületbe ékelődő régi temetők helyett más helyet kell keresni a katonahősök végleges elhelyezésére. További nehézséget jelentett a fertőző betegség következtében elhunytak különleges kezelése, a járványveszély végleges elhárítása érdekében. A tanulmány esetleges hiányosságának látszik, hogy a kutató a rendelkezésére álló korlátozott időkeretben nem mindig tudta elkülöníteni a katonai célú temetők különböző elnevezései mögött lévő sírkerteket. A bírálók figyelmébe ajánlható, hogy ezek közül nem egynek a pontos helyét a jelenleg folyó kutatásokkal sem sikerült megnyugtatóan tisztázni, azok még évekig adhatnak munkát a téma szakavatott művelőinek.

Kiemelkedő része a tanulmánynak a Zoltai Lajos-féle, 1919-ben elkészült temetőfelmérés(ek) ismertetése, idézése. Az Oroszhadifogoly-temető mindmáig legpontosabb leírása pótolhatatlan forrásnak bizonyult készítése után hetven évvel, 1989-ben, és az még napjainkban is. Varga Júlia kutatási megbízása szerint ugyan csak az Oroszhadifogoly-temető adatait emelte ki belőle, de fontosnak tartotta megemlíteni, hogy Zoltai Lajos egy másik, a Hatvan utcai járvány-temetővel is behatóan foglalkozott. Szintén a jövőbeli hadi kutatók figyelmébe ajánlotta Zoltai azon adatait, amelyekben felsorolta a Debrecenben nyugvó hadifoglyok katonai alakulatait, ahol eredetileg szolgáltak.

Megindító Varga Júlia tanulmányának azon része, amely a hadifogoly-temető 1989-beli, igen elhanyagolt állapotát mutatja be. Érezhető a sorokból mély megdöbbenése a méltatlan helyzet láttán. Jelenleg is aktuálisak azok a mondatai, amelyek a lehetséges rendbetétel mikéntjére utalnak: Zoltai Lajos földmérési jelekkel készült térképe szerint még ma sem lenne késő a korabeli állapotok pontos rekonstrukciója. A munkálatokkal napjaink jóakaratói rendrakását kiegészítve valamennyi sírjelet az eredeti helyére lehetne igazítani.

Varga Júlia tanulmányának kéziratát a lehető leghűbb másolatban adjuk közre. A formai szerkesztésen, és a nyilvánvaló elírások korrekcióján kívül lényegi változtatások nincsenek az eredeti szöveghez képest.

RÉSUMÉ

Júlia Varga has done researches on the history of Russian prisoner of war-cemetery of Debrecen, status of 1989 of funerary place, and sources which could be found then. We can see efforts to designation of regular military cemeteries and epidemic cemeteries of management of Debrecen, the town that was designated to be a military hospital center in World War I, in this study which is published now and written based on found documents. We know establishment, closure and expansion of Russian prisoner of war-cemetery. The study shows detailed and expert survey of Lajos Zoltai, which was made in 1919, about prisoners of war who buried there, arrangement, its then situation of funerary place. The picture of graveyard dating from 1989 is a main part of J. Varga's writing, inventory-like description of conditions which need to be restored and its proposal for reconstruction.

Kutatási jelentés a debreceni orosz hadifogolytáborral kapcsolatban

A Debreceni Városi Tanács V. B. Művelődési Osztályától 1989. szeptember 8.-án szóbelileg kapott megbízásra kutatást végeztem a debreceni orosz hadifogolytemetővel kapcsolatban a Debreceni Déri Múzeumban, a Hajdu-Bihar megyei Levéltárban és a temető helyszínén. Kutató munkám során a következőket állapítottam meg:

Az első orosz hadifoglyok 1914. október 4.-én érkeztek Debrecenbe. A Gőztéglagyár barakkjaiban helyezték el őket. A következő esztendőben a fogolytáborban kiütött a kolerajárvány, és 1915. június 4-től július 1-ig – egyes források szerint 15-ig – 1618 orosz hadifogoly pusztult el a szörnyű betegségben. A fogolytábor halottait külön temetőben helyezték el, úgynevezett járványtemetőben. Szerencsére a járványt sikerült elszigetelni, s az nem terjedt át a város lakóira.

A frontról hazakerült sebesült magyar katonákat és a hadifoglyokat sürgősségi kórházakban helyezték el. Várható volt, hogy sok halott lesz közülük. Éppen ezért, a városi tanács foglalkozott a régi honvéd temető – ma Hősök temetője – területének kibővítési tervével. A temető körül lakó földingatlanok tulajdonosaival alkuba bocsátkozott a városi tanács a szomszédos területek megvétele végett. A négyszögletenkénti vételárban megállapodtak az üzletfelek. Ekkor a városi tanács utasítást adott a város főmérnökének, hogy adjon helyszínrajzot a kibővítendő honvédtemetőről, egy emlékmű megfelelő helyre történő felállítását is betervezve.

Javaslat a régi honvéd temető helyett más temető területének kijelölésére

1914. november 27.-én a város főmérnöke 7160/1914. m. h. sz. szám alatt jelentést tett a városi tanácsnak a régi honvéd temető területi adatairól, helyszínrajz melléklettel. (Lásd: a Hajdu-Bihar megyei Levéltár (továbbiakban HBmL.) birtokában. Iktatva: 24301/1914. dec. 8. Külön kislap!)

Foglalkozott a főmérnök a tervezett emlékmű felállításával, a temető növényzetével stb. Végül kicsinek nyilvánította a temetőt, s nem a bővítés mellett foglalt állást, hanem más terület kijelölését javasolta:

„...a terület kisebb mint sem megfelelő lenne a célnak; csak tömeges temetésre esetleg emlékmű felállítására lenne alkalmas, miért is tisztelettel javasolnám, méltóztassék ezen temető helyett – a most dúló háború alatt városunkban elhalt katonáink temetkezési helyéül más alkalmasabb területet kiszemelni.”

Ekkor vetődött fel először, hogy másutt, tágasabb terepen kell temetőt kijelölni a várhatóan sok halott számára. De ekkor még senki sem sejtette, nem is sejtette, hogy nem szokványos katonai temetőnek, hanem járványtemetőnek kell helyet keresni. Ugyanis a kolerajárvány a következő esztendőben, –1915-ben –, tört ki a hadifogolytáborban. Több száz, különböző kézírással írott, szálas iratot böngésztem át a Levéltárban, míg a fentebb kivonatolt iratokra találtam. Ez igen fontos kiindulási mozzanat az orosz hadifogolytemető helyének kijelölése, egyáltalán létesítése szempontjából. A kutatásra kapott rövid határidő miatt további több szálas irat áttanulmányozására nem volt időm, hogy megállapíthassam, hogy 1914. november 27-től – a főmérnök javaslatától – 1915. június 4-ig, a kolerában elpusztult, elsőnek eltemetett hadifoglyok már előre kijelölt, s a halottait váró új, úgy nevezett katonai temetőbe lettek-e eltemetve, avagy pánikszerűen, gyorsan jelölték ki az elpusztultaknak a korábban „*orosz hadifogolytemető*”; később „*katonai járványtemető*” elnevezésű területet. Ez egyelőre nyitott kérdés.

Tény az, hogy az orosz hadifogolytemető 1915. június 4-től július 1-ig vagy 15-ig, főleg orosz, de más nemzetiségű, kolerában elhunyt hadifoglyok sírjaival megtelt. Az akkori gyakorlat szerint, a város járványtemetőit a járvány elmúltával bezárták és nem temettek bele többé. Ezt a temetőt azonban kivételesen csak két esztendeig tartották lezárva.

Az orosz hadifogolytemető kibővítése

Erről tanúskodik a 119/8509/1917. bkgy. számú irat a Levéltárban, amely szerint a v. t. 600 négyszögöl területet csatolt az orosz járványtemetőhöz 1917-ben, a téglagyár által használt földterületből, szintén katonai járványtemetőnek. Az említett számú tanácsi határozat pontosan meghatározza a toldalék terület fekvését: „*az orosz foglyok temetőjétől északra, a határ árok mentén nyugatról keletre 60 öl hosszúságban és észak-dél irányban 10 öl szélességben elvonuló 600 négyszögöl földet katonai járványtemető céljaira használatra a helybeli cs. és kir. katonai állomásparancsnokságnak átengedi, ...*” Immár a megnagyobbodott területre kell figyelni 1917-től. Így válik érthetővé, hogy a korábban „*orosz hadifogolytemető*” elnevezés az idők folyamán lassan kikopott a közhasználatból, s a megnagyobbított temetőt módosult rendeltetése folytán „*katonai járványtemető*” néven nevezte a lakosság.

Mint Debrecen város szülöttének, s születésem óta állandó lakosának, tudomásom van arról, hogy a második világháború vége felé 200 katasztrális holddal megnövelték a „*katonai temetőt*”. De, hogy ez hol történt, az akkor már több mint egy évtizede üzemelő köztemetőben, avagy az első világháborús, eredetileg orosz járványtemető további bővítésével-e, azt nem tudom. Ez is tisztázandó, nyitott kérdés.

Feltehetőleg a debreceni telekkönyvi nyilvántartások további értékes területi és egyéb adatokat tartalmaznak. A kutatásra kapott rövid határidő miatt telekkönyvi adatkutatással nem foglalkozhattam.

Úgy gondolom, hogy a Debreceni Városi Könyvtár Dokumentációs Stúdiója is őriz, vagy őrizhet értékes régi dokumentumokat, fényképfelvételeket az orosz-, illetőleg későbbi nevén katonai járványtemetőről. A már többször említett idő hiányában, ebben az intézményben nem tudtam kutató munkát végezni.

A katonai temető feltérképezése 1919-ben

Az eredetileg orosz hadifogolytemető sorsának mozzanata, hogy a debreceni városi- téglá- és cserépgyár igazgatósága a hadifogolytemető helyszínrajzának elkészíttetését kérte a városi tanácstól, 1919-ben. A városi tanács a kérelemnek helyt adott az 1919. július 30-án tartott ülésén. A vonatkozó határozatot lásd

a Déri Múzeum irat- vagy adattárában. Tanácsi száma: 15629/1919; feltehetőleg múzeumi száma: 68/1919. Az ügy úgy került a Déri Múzeumhoz, hogy a tanács Zoltai Lajos „múzeumőr”-t, Debrecen város történetének kiváló ismerőjét bízta meg a helyszínrajz elkészítésével. Szerettem volna kideríteni, hogy a téglagyár milyen nyomós indokkal kérte a helyszínrajz elkészítését, hogy a tanács elrendelte a kívánt helyszínrajz elkészítését. Ezért kerestem a Hbml-ban a 15629/1919. számú iratokat, de sajnos nincs meg.

Az említett határozatból idézem: „A városi tanács a beadványban felhozott indokolás folytán a városi téglagyár és cserépgyártól északkeletre nyitott fogolytábori temetőben levő elkülönített, mintegy 200 sír helyszínrajzának felvételét elrendeli, a rajz elkészítésével Zoltai L. múzeumőrt bizza meg. A helyszínrajz a még ott levő fejfák jelzése szerint- az elhalt fogoly nevével, esetleg egyéb ismertető adattal ellátva két példányban lesz kiállítandó, melynek egyike a városi levéltárba, másika a múzeum irattárába helyeztessék.” Zoltai tehát hivatalosan, kapta meg a feladatot és annak szempontjait.

Zoltai Lajos a tőle megszokott úgyszeretettel és alapossággal készítette el a kívánt helyszínrajzot és a kiegészítő jegyzéket az elhalt foglyok személyi adataival, mindkettőt két példányban.

A helyszínrajz egyik példánya a Déri Múzeum tulajdonában van, de nincs meg hozzá a kiegészítő jegyzék. Szerencsére a Levéltár gyűjteményében megvan a jegyzék egy példánya, de nincs meg hozzá a helyszínrajz. Mind a helyszínrajzot, mind a jegyzéket lefénymásoltattam, s mindkettőt ezen kutatási jelentésemhez csatolom. Természetesen az eredeti dokumentumoknak csak gyatra kópiái ezek a Xerox másolatok, nem adják vissza pl. a színjelzéseket. Az eredeti dokumentumok felbecsülhetetlen értékűek, mert Zoltai Lajos két járvány temetőt örökített meg rajzban és írásban. Egyik az orosz hadifogolytemető, másik a Hatvan utcai járványtemető. Ez nagy meglepetésemre szolgált. Mivel csak az orosz hadifogolytemető történetének kutatására kaptam megbízást, ezért csak az erre vonatkozó helyszínrajzot és jegyzéket fénymásoltattam le. De el nem hallgathatom, hogy Zoltai a 68/1919 vm szám alatti beszámoló jelentésében a már hivatkozott 15629/1919 számú tanácsi határozatra utalással, mindkét temetőben végzett tevékenységéről igen színesen és az utókor számára értékes adatokkal számol be. Beszámoló jelentése a Déri Múzeum birtokában van, így a Hatvan utcai járvány temetőre vonatkozó közlése nem veszett el a kutatás számára. Sajnálatos tény, hogy a Hatvan utcai járványtemető történetét eddig

senki sem dolgozta fel olyan mélységig, amilyenre lehetőséget adnának a Zoltai féle, ide vonatkozó adatok. De miképpen függhetett össze a két temető adatainak párhuzamos feldolgozása, mikor a határozatban Zoltai csak az egyik, még pedig a téglagyár melletti temető helyszínrajzának elkészítésére kapott utasítást?

Zoltai Lajos beszámoló jelentéséből idézem kizárólag a városi téglagyár melletti temetőre vonatkozólag:

„E temető tömegsírjaiban az 1915 június 4.-től július 1.-ig cholera által elpusztult 1618 orosz hadifogoly, – egyes sírjaiban pedig – amint értesültem, a Salvator-hadikórházban elhalt különböző ellenségesországbeli- hadifoglyok aluszszak csendes álmukat. Azonban, a sírfeliratok szerint a fakesztekkel vagy táblás fejfákkal jelölt egyes sírokba csak a háború utolsó esztendejében t. i. 1917. szept. 8-tól 1918. nov. 27-ig temették a hadifoglyokat.”

Idézttem ezeket a fenti, egykorú adatokat két okból.

Egyik: ok, hogy a „Salvator-hadikórház” népies nevén „Salvator-laktanya” irattári hagyatéka remélhetőleg sok ide vonatkozó adatot rejt magában, ami az eltemetett hadifoglyokra vonatkozólag bővebb információkat nyújtana. Természetesen abban az esetben, ha a Hadtörténeti Levéltárban található irattári hagyatéka. A fentebbi szöveg idézésének másik oka, hogy Zoltaitól tudjuk meg, hogy az 1917-ben 600 négyszögöllel kibővített, eredetileg orosz hadifogoly temetőben 1917. szeptember 8-tól 1918. november 27-ig temették az immár különböző nemzetiségű hadifoglyokat, de már nem tömeg-, hanem egyes sírokba. Így kell érteni időben a helyszínrajz bal felső sarkában lévő egyes sírok ábráját, ami összhangban van a 15629/1919 számú tanácsi határozatban említett „*mintegy 200 sír*” ügyével, ami valamiért irritálta a tégl- és cserépgyár igazgatóságát. A helyszínrajzon ábrázolt 60 darab nagyobb méretű négyzet-, illetőleg téglalapalak a tömegsírok ábrája. A kísérő jegyzék segítségével behasonlítva, minden tömegsírra vonatkozólag megállapítható, hogy hányan nyugszanak benne, s a temetés időpontja is.

Kiemelt figyelemmel tanulmányozandó a Zoltai-féle jegyzék utolsó, „*IV. Miről tanúskodnak a sírfeliratok?*” címet viselő részfejezete. Zoltai pontosan kiszámította, hogy az egyedileg eltemetett 209 halott nemzetisége, hogy aránylik egymáshoz százalék szerűleg. Hadtörténeti kutatásokhoz nyújthatna hiteles, korabeli adatokat az a megállapítása, hogy „*A debreceni hadifogolytemető egyes sírjaiban nyugvó harcosok a nagy orosz birodalomnak 85 különböző ezredét képviselik.*” Ezt követően felsorolja az ezredek típusát és számát. Foglalkozik az elhulltak

életkorával. Igen értékes kiindulási adatok ezek a további, hadtörténeti kutatásokhoz, kiegészítve a Salvator hadikórház, illetve laktanya esetleg meglévő irattári hagyatékának adataival.

Zoltai Lajos 1919. augusztus 23.-án keltezett, összevont jelentése az 1915-ben keletkezett orosz hadifogoly temetőről, valamint „*A hatvanutcai temetőnek a volt Túrás kertre dülő szélein, 2-4 sorjával, az u. n. Járvány temetőben ... becslésem szerint körül-belül 1000 ilyen hadi sírra vár az elhanyagolás, feledés, és gyors pusztulás szomorú sorsa.*” Megjegyzése arra enged következtetni, hogy utóbbitemető állapotának megvizsgálásával is megbízta a városi tanács, időközben, másik ülésen hozott határozatával.

Az eredeti, mindkét temetőre vonatkozó jegyzékek lelőhelye a HbmL. Kosuth utcai részlege. Levéltári jelzetük: XI. 86/c. 1.

A helyszíni szemle tapasztalatai

1989. szeptember 13.-án, meglehetősen nehéz felderítő tevékenység után sikerült megtekintem a volt orosz hadifogolytemetőt. Az ő természetben semminemű eligazító támpont nincs, sem a Nagy Sándor-emlékműhöz, sem a kérdéses temetőhöz. Mindkét objektum közelében cigány putrik, viskók vannak, ajtó-ablak nélkül, a „település” leírhatatlan nyomort tükröz, személyi biztonság nincs. Az én személyes biztonságomról Majoros László ezredes, helyőrség-parancsnok által kirendelt katonai rendészet gondoskodott.

Mind a Nagy Sándor-emlékmű környéke, mind az egykori orosz hadifogoly temető olyan elképesztően elhanyagolt, elvadult állapotban van, hogy az a város szégyene. A sírok a föld sík felszínével egyenlők, térdig érő gaz, csalán, egyes helyeken derékig érő bozót uralkodik. Hepehupás, gidres-gödrös az egész terület, ahogy a sírokat lepusztította az erózió, az eltelt csaknem 75 év alatt. A már többször említett helyszínrajz segítségével tájékozódunk a temető területén a katonákkal, s megállapítottam, hogy ha egyetlen egy kőlapot sem mozdítanak el a jelenlegi helyéről, hanem az elvadult növényzetet eltakarítják róluk, mint akadályozó tényezőt, a temető rendszere a helyszínrajz segítségével nagyjából rekonstruálható. Ehhez rengeteg emberi munka szükséges és minden kőnek a helyén maradása! Ezt a munkafolyamatot kell követnie a terület-rendezésnek, illetőleg a hiányzó sírjelek pótlásának. Aztán pedig a helyszínhez igazodó kultúrnövényzet telepítésének.

„*A kolerában elhaltak síremléke*” megvan, de megcsonkítva. A gúla csúcsát képező kereszt, valamint a környező sírkeresztek hiányoznak. A közös síremlék előlapjáról a vörösréz betét, a szöveggel hiányzik, de az egykori helyszínrajz alapján helyreállítható. Az eredeti szöveget pedig az ide csatolt jegyzék tartalmazza.

A korabeli helyszínrajz jobb alsó sarkában ábrázolt „*a 4. sor 73. sírjában nyugvó Lechmenka Pántelju síremléke kovácsolt, vasból*” már nincs meg. Egy öreg cigány férfi nyilatkozata szerint, körülbelül 15 évvel ezelőtt eltűnt, de megtaláltuk a talapzatát. Ha el nem mozdítják a talapzatot eredeti helyéről, rekonstruálható, hogy hol állt a gyönyörű síremlék. Pontos másolatának elkészítése csak pénzkérdés. Az előbb említett cigány ember azt mondta, hogy még pár évvel ezelőtt még vittek virágokat a temető látogatói, a már akkor sem felismerhető sírokra. Tehát: akkor még élt az emberekben a kegyeletérzés. Az egyetlen, ami – szinte hihetetlenül – teljesen ép, a főbejárat, kovácsolt vas, nagy két szárnyú kapuja. Ez csak rozsdátlanítást és befestést igényelne.

Hogy be volt-e kerítve valamikor ez a temető, az, már már megállapíthatatlan. A főbejárat oldalán gledícsia, élősövény szerű nyomvonal fedezhető fel. Szakszerű földméréssel, pontos, telekkönyvi adatok birtokában, meg lehet állapítani, hogy az 1910-es években meddig terjedt a temető a már említett 600 négyszögöl hozzátoldásával. Az vita tárgyát nem képezheti, hogy az elsődleges területi mag az orosz hadifogolyok temetője volt, mivel az eredeti, teljes épségben meglévő bejárat kapu ezt bizonyítja a feliratával: „*Orosz hadifogoly-temető*”. A szomorú honfoglalás elsődlegességét — 1915-ben — bizonyítják a már ismertett iratok is. A később nagyobbra bővült temetőnek esetleg volt kerítése, célszerűségi okból pótlendő. A Zoltai Lajos által helyszínen mért, s helyszínrajzán feltüntetett számadatokat véve figyelembe, számításom alapjául a kutatott temető kerülete 401,20 méter. Ennyi folyóméter kerítésre lenne szükség a bekerítésre.

A Nagy Sándor-emlékmű környezete, valamint az orosz hadifogoly temető rendbehozatala, utóbbinak megmentése a teljes enyészettől, erkölcsi kötelessége a városnak. Ezek olyan történelmi, közelebbről várostörténeti emlékek, amelyeknek nem lenne szabad ilyen állapotban leledzeni.

A temető rekonstruálásával egyidejűleg szükséges a cigány „település” felszámolása, mert enélkül a most még vad növényzettel takart, eredeti, korabeli kőlapok is el fognak tűnni, mihelyt láthatóvá válnak.

Jelenleg úgy tűnik, hogy a tömegsírok sírjeleinek túlnyomó többsége hiányzik. Már amennyire ez egyáltalán megállapítható az áttekinthetetlen vad növényzet miatt. Az eredeti, megtalált sírjelek mintájára, illetőleg formájára,

méretére, műköből ki lehet önteni a hiányzó sírjeleket a tömegsírok fölé. Az adatok pedig a jegyzékben adva vannak. Az egyénileg eltemetetteknek pedig egy közös síremlék lenne illő tiszteletadás az utókortól.

Még egyszer nyomatékosan hangsúlyozom a kőlapok el nem mozdítását, mert csak ebben az esetben, azonosítható be a Zoltai Lajos múzeumigazgató 1919-ben készített, ide mellékelt névsor, Xerox másolata alapján, hogy ki nyugszik az adott sírban. Sőt, a szomszédságában is, amely síroknak a kőnévtáblája már nincs meg. A tömegsírokban pedig, hogy hányan alusszák örök álmukat, talán éppen azon a helyen, ami fölött a mai ember megáll. A sírjelek el nem mozdítása esetén is számolni lehet, sőt kell azzal, hogy avatatlan kezek a temető egykori rendjét már megbolygatták a sírjelek ellopkodásakor. Minthogy kultúr régiókban, általában, fejhez helyezik el a sírjelt – tábla, kereszt, kőlap – a sírjel fekvéséből állapítható meg, hogy merre nyúlik lábbal a sír. Ez rendkívül fontos irányjelzés, amennyiben eredeti helyén marad a sír jel, mivel hantok már nincsenek.

Debrecen, 1989. szeptember 20.

Varga Júlia,
nyugalmazott főkönyvtáros

ZOLTAI LAJOS: DEBRECEN VÁROS TÉGLAGYÁRA MELLETT LEVŐ HA- DIFOGOLY TEMETŐ HELYSZÍNRAJZÁHOZ TARTOZÓ KIMUTATÁS A TEMETŐ SÍRKERESZTJEIN ÉS EMLÉKEIN LEVŐ FELÍRÁSOKRÓL

*A forrást közli és a bevezetőt írta:
dr. Kovács Ilona főlevéltáros*

Zoltai Lajosnak, Debrecen kiváló helytörténeti kutatójának,¹ a „Debrecen város Téglagyára mellett lévő hadifogoly-temető”-ről, 1919 augusztusában készített páratlan értékű helyszínrajza és leírása a Magyar Nemzeti Levéltár Hajdú-Bihar Megyei Levéltárának gyűjteményében, kéziratban maradt fenn,² amely jelen kiadványban első alkalommal kerül megjelentetésre.

Debrecen Város Tanácsa az 1919. július 30-án tartott ülésén határozott arról, hogy Zoltai Lajos városi múzeumőrt bízta meg a városi Téglá és Cserépgyártól északkeletre, 1915-ben nyitott fogolytábori temetőben lévő elkülönített, mintegy 200 sír helyszínrajzának elkészítésével. A rajzot, a temetőben még meglévő fejfák feltérképezésével, az elhalt foglyok nevével, esetleg egyéb ismertető adattal ellátva kellett elkészítenie.³

Zoltai a hadifogoly-temetőt, a sírokat ellepő tövisbokrok megritkítása után, hat félnapi munkával mérte fel, és alapos gondossággal lemásolta a sírfeliratokat is. A múzeumőr eredeti megbízatásához képest, nemcsak az egyes sírokat, hanem a temető egész területét feltérképezte. Zoltai, az 1919. augusztus 23-án

Zoltai Lajos

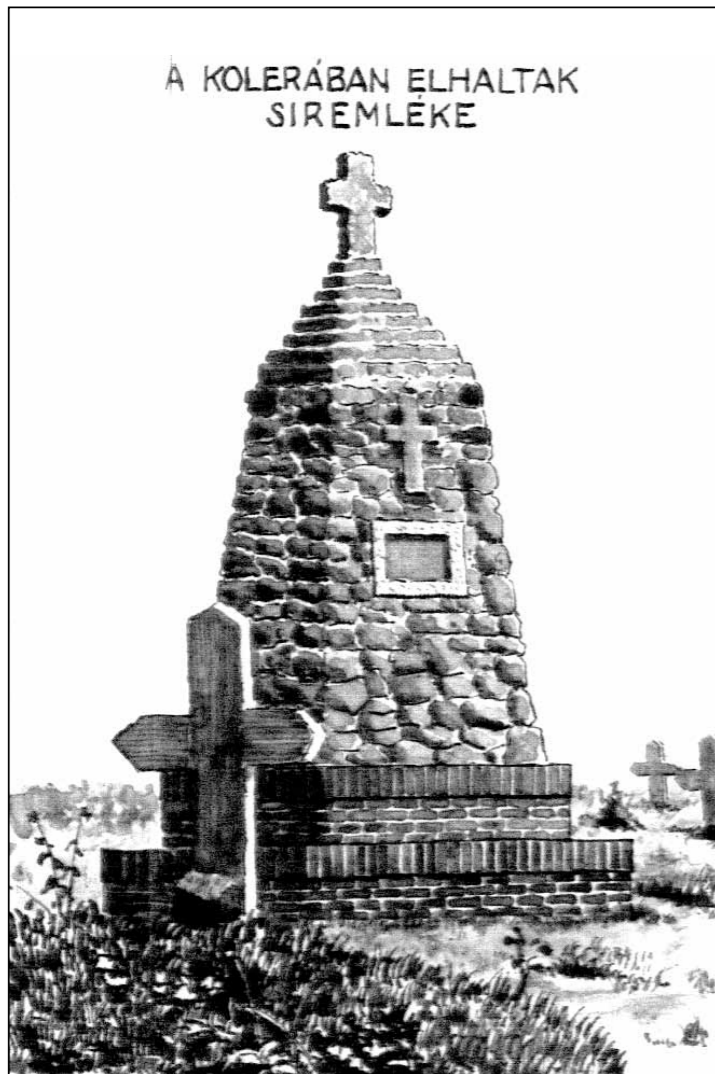
- 1 Zoltai Lajos egyszemélyben volt újságíró, levéltáros, történész, régész, néprajzkutató és muzeológus.
- 2 Magyar Nemzeti Levéltár Hajdú-Bihar Megyei Levéltára (továbbiakban MNL HBML) XI. 86/c 1. csomó, IV. B. 1406/b 6619/1930
- 3 MNL HBML VIII. 700. 68/1919. szám alatt 15629/1919. számú városi tanácsi határozat

kelt jelentésében összegezte a temető felmérése során szerzett tapasztalatait. Megállapította, hogy „e temető tömegsírjaiban az 1915. június 4-től július 1-ig kolera által elpusztult 1618 orosz hadifogoly, - egyes sírjaiban pedig – amint értesültem, a Salvator –hadikórházban elhalt különböző ellenséges országbeli hadifoglyok

alusszák csendes álmukat. Azonban a sírfeliratok szerint, a fakeresztekkel vagy táblás fejfákkal jelölt egyes sírokba csak a háború utolsó esztendejében, t.i. 1917. szeptember 8-tól 1918. november 27-ig temették a hadifoglyokat.”⁴

A temető helyszínrajzát a hozzá tartozó leírással Zoltai két egyező példányban készítette el, amelyből a városi tanács határozatának megfelelően, az egyik (keménypapír) példányt a leírással a városi múzeumban, a másik példányt (kopírozás) a leírással a levéltárban helyezték el.⁵

A helyszínrajz kivételes jelentősége abban áll, hogy mivel Zoltai földmérői pontossággal felmérte a sírok elhelyezkedését és egymáshoz viszonyított távolságát, ezért ma is az ő általa rajzolt térkép és leírás nyomán azonosíthatók a sírok. Hiszen a helyszínrajz elkészítésének az idején még csaknem érintetlen volt a temető. Zoltai jelentésében utalt rá, hogy „a téglagyári temetőben még könnyű munkám volt, mert a keresztek és fejfák 2-3 kivétellel

A KOLERÁBAN ELHALTAK SIREMLEKE

4 MNL HBML VIII. 700. 68/1919. szám Zoltai Lajosnak Debrecen Város Tanácsához intézett jelentése, 1919. augusztus 23. 1. oldal

5 MNL HBML VIII. 700. 71/1919. szám alatt 17331/1919. számú városi tanácsi határozat

helyükön állottak, s a feliratuk vésvé lévén, leolvashatók voltak, néhány festett kereszt kivételével, amelyekről az eső már teljesen lemosta az írást.”⁶

A helyszínrajzhoz kapcsolódó „kimutatás”-ban tehát a temető sírkeresztjein és síremlékein akkor még olvasható feliratokat rögzítette Zoltai, a hadifoglyok nevének, katonai alakulatuk számának, életkoruknak, elhalálozásuk időpontjának megjelölésével. A kimutatás utolsó lapjain pedig összefoglalja, hogy a szűkszavú sírfeliratok miről tanúskodnak: összegzi az egyes sírokban fekvő hadifoglyok nemzetiségi és életkori megoszlását, a tömegsírokra nézve pedig – a följük helyezett fakeresztek feliratai alapján – azt a megállapítást tette, hogy ide 1915. június 4-én történt az első temetkezés és július 1-én szedte utolsó áldozatát a kolera, akit tömegsírba temettek. A további kutatások és más levéltári forrásokkal való összehasonlítás alapján viszont az állapítható meg, hogy a kolera járványos mértékben 1915. június 10-én tört ki és július 16-án szűnt meg.⁷

Az első világháború idején járványos betegségekben, Debrecenben elhunyt és örök álmukat alvó különféle nemzetiségű katonák végső nyughelyét ábrázoló térképet és leírást eredeti formájában, digitális másolat útján, képi formátumban közöljük.

A 4. SOR 73. SIRJÁBAN
PANTELU
KOVÁCSOLT

NYUGVÓ LECHNENKA
SIREMLEKE
VASBÓL.

6 MNL HBML VIII. 700. 68/1919. szám 2. oldal

7 MNL HBML IV. B. 1406/a 3188/1915, 3947/1915

A Zoltai Lajos felmérési táblázatában, balról első sorban a temető bal felső sarkában található egyéni sírok sorszáma van feltüntetve római számmal. A második oszlopban a fejfán 1919-ben fellelt sírszám szerepel, míg a harmadik oszlop pedig a felmérés során adott sírszámot tartalmazza arab számmal jelezve. A többi oszlopban pedig a fejfán szereplő adatok kerültek rögzítésre. /Név, alakulat, életkor, temetés időpontja./ Tíz elhalt esetében későbbi kutatások során fellelt adatokkal pótoltuk Zoltai Lajos adatait. A pótlások mindenütt **dőlt félkövér betűvel** vannak jelölve. (Szerk.)

Zoltai Lajos felmérésének adatai:

I.	1.	1.	Sarov Péter	190. orosz e.	41 éves	1917. 9. 8.
I.	2.	2.	Marincsuk (?) Nikofor	325. o. gy. e.	31 éves	1917. 9. 21.
I.	3.	3.	Zaprjagajow Timofoj	12. o. löv. e.	24 éves	1917. 9. 24.
I.	4.	4.	Czarlea Antino	1. olasz szapór	31 éves	1917. 9. 28.
I.	5.	5.	Nolteni Karló	196. o. gye.	28 éves	1917. 9. 28.
I.	6.	6.	Stetanov Walentin	23. olasz e.	23 éves	1917. 9. 28.
I.	7.	7.	Debran Ali	12. szerb gye.	27 éves	1917. 9. 30.
I.	8.	8.	Bistic Stefan	11. szerb gye.	43 éves	1917. 10. 4.
I.	9.	9.	Kolvin Teodor	179. o. gye.	33 éves	1917. 10. 7.
I.	10.	10.	Wasiljev Michael	320. gye.	26 éves	1917. 10. 10.
I.	11.	11.	Garizul Abdula	430. gye.	34 éves	1917. 10. 8.
I.	12.	12.	Bielka Zachery	49. o. gye.	40 éves	1917. 10. 8.
I.	13.	13.	Tosics Baskó	szerb. inter.	22 éves	1917. 10. 11.
I.	14.	14.	Zwanezov Trojin	2. o. gye.	29 éves	1917. 10. 13.
I.	15.	15.	Jeremics Radosov	7. szerb e.	30 éves	1917. 10. 15.
I.	16.	16.	Ribakov Alexander	198. o. gye.	34 éves	1917. 10. 18.
I.	17.	17.	Maslakov Ignacz	412. o. gy. e.	27 éves	1917. 10. 21.
I.	18.	18.	Mihalaice Mihály	59. gye.	27 éves	1917. 10. 21.
II.	19.	19.	Liehacsev Jemilean	3. o. gy. e.	23 éves	1917. 10. 25.
II.	20.	20.	Husak Stefan	163. o. gy. e.	23 éves	1917. 10. 30.
II.	21.	21.	Bunyik Teodor	296. e.	32 éves	1917. 11. 3.
II.	22/a.	22.	Brajic Leodomir	17. szerb e.	28 éves	1917. 11. 5.
II.	22/b.	23.	Waldmann Gusztáv	245. o. gye.	25 éves	1917. 11. 15.
II.	23.	24.	Rudakov Ivan	200. o. gy. e.	34 éves	1917. 11. 17.
II.	24.	25.	Csubenko Semen	12. o. gy. e.	43 éves	1917. 12. 6.

II.	25.	26.	Dllder Jan (így)	247. o. gy. e.	24 éves	1917. 12. 11.
II.	26.	27.	Schexhenin Dimitri	6. o. gy. e.	32 éves	1917. 12. 13.
II.	27.	28.	Banzar Feodosy	9. drag. e.	25 éves	1917. 12. 19.
II.	28.	29.	Kovalenko Alexander	314.o. gye.	25 éves	1917.12.26.
II.	29.	30.	Miglioroni Domeniko	44.olasz gye.	24 éves	1918.01.03.
II.	30.	31.	Kropelnu Mijos	47. o. gye.	29 éves	1918.01.08.
II.	32.	32.	Czarisko Abraham	oroszcivil. mun.	36 éves	1918. 1. 14.
II.	33.	33.	Lenczkij Prokofij	247.o. gye.	29 éves	1918. 01. 10.
II.	34.	34.	Teza Eduard	202.olasz gye.	27 éves	1918.01.17.
II.	35.	35.	Stella Augustin	90.olasz zászlóalj	21 éves	1918.01.22.
II.	35/b.	36.	Balan Nikolaj	18. rom. e.	41 éves	1918. 1. 21.
II.	36.	37.	Medvedev Teodor	45. o. gy. e.	35 éves	1918. 1. 22.
III.	37.	38.	Sandarsenio Giuseppe	2. olasz tűz. e.	25 éves	1918. 1. 23.
III.	38.	39.	Vendramú Giodirmi	8. olasz gy. e.	25 éves	1918. 2. 8.
III.	39.	40.	Garni Paulo	10. olasz tűz. e.	21 éves	1918. 2. 10.
III.	40.	41.	Jeremia Imie	701. trén.	38 éves	1918. 2. 20.
III.	41.	42.	Taurasi Vincencz	172. munk. o.	23 éves	1918. 3. 2.
III.	44.	43.	Camune Bertaloine	126. olasz gye.	26 éves	1918. 3. 6.
III.	42.	44.	Paskval Giorgi	2. olasz gye.	26 éves	1918. 3. 2.
III.	43.	45.	Morszow Jelím	35. orosz gye.	-	1918. 3. 3.
III.	45.	46.	Sepil Jakob	121. o. gye.	41 éves	1918. 3. 6.
III.	46.	47.	Mudri Ivan	16. o. gye.	26 éves	1918. 3. 7.
III.	47.	48.	Konontschuk Dimitri	orosz kozák e.	28 éves	1918. 3. 8.
III.	48.	49.	Volodises Vaszily	296. o. gye.	28 éves	1918. 3. 15.
III.	49.	50/a.	Atlamsky Pavel	165. o. gye.	28 éves	1918. 3. 15.
III.	50.	50/b.	Nikitin Nikita	295.orosz gye.	30 éves	1918. 3. 18.
III.	51.	51.	Pian Giovan	226. olasz gye.	33 éves	1918. 3. 24.
III.	52.	52.	Jevangelisto Adolfo	133. olasz gye.	23 éves	1918. 3. 29.
III.	53.	53.	Sbuttoni Pio	95. olasz gye.	22 éves	1918. 3. 31.
III.	54.	54.	Trutnev Jegor	80. o. gye.	33 éves	1918. 3. 31.
III.	55.	55.	Vojdonovski Nikola	309. o. gye.	18 éves	1918. 4. 1.
IV.	56.	56.	Maharov Mihael	52. o. gye.	38 éves	1918. 4. 1.
IV.	57.	57.	Casarini Giuseppe	164. olasz gye.	21 éves	1918. 4. 2.
IV.	88.	58.	Artyomenko Ivan	5. o. gye.	34 éves	1918. 4. 3.

IV.	59.	59.	Gavrilovics Györgye	15. szerb gye.	55 éves	1918. 4. 8.
IV.	60.	60.	Konyov Mihály	14. o. gye.	27 éves	1918. 4. 9.
IV.	61.	61.	Dvojnischnikov Anton	51. o. gye.	39 éves	1918. 4. 11.
IV.	62.	62.	Kizamilov Kerjev	1. o. gye.	23 éves	1918. 4. 12.
IV.	63.	63.	Alexander Nikolaj	21. o. gye.	28 éves	1918. 4. 16.
IV.	64.	64.	Martini Julio	263. olasz gye.	29 éves	1918. 4. 30.
IV.	66.	65.	Milonanovics Péter	civ. munkás	20 éves	1918. 5. 6.
IV.	65.	66.	Masini Pasquale	3. olasz gye.	21 éves	1918. 5. 6.
IV.	67.	67.	Wozniak Jelim	12. orosz fin löv. e.	23 éves	1918. 5. 13.
IV.	68.	68.	Buwaltzew Makar	12. orosz gye.	32 éves	1918. 5. 23.
IV.	69.	69.	Maganella Francziskó	26. olasz gye.	30 éves	1918. 5. 25.
IV.	70.	70.	Maoni Erneszto	268. olasz gye.	35 éves	1918. 5. 30.
IV.	71.	71.	Ladinyin Pável	58. orosz gye.	26 éves	1918. 6. 5.
IV.	72.	72.	Veszics Miodrag	szerb internált	27 éves	1918. 6. 6.
IV.	73.	73.	Lechnenka Pantelju	7.o. gye. 5.század	33 éves	1918. 6. 7.
IV.	74.	74.	Laruschkin Pavel	317. orosz gye.	38 éves	1918. 6. 11.
V.	75.	75.	Kuznecsov Ilia	44. orosz gye.	30 éves	1918. 6. 20.
V.	76.	76.	Pantics Krsta	szerb inf. Reg.	22 éves	1918. 6. 22.
V.	77.	77.	Osselo Augusto	1. olasz gye.	23 éves	1918. 7. 3.
V.	78.	78.	Garimurd Giuseppe	230. olasz gye.	35 éves	1918. 7. 7.
V.	79.	79.	Rafaello Alberto	olasz fogoly	30 éves	1918. 7. 8.
V.	80.	80.	Scavri Giovanni	1. olasz gye.	33 éves	1918. 7. 10.
V.	81.	81.	Poljakow Alexej	141. orosz gye.	30 éves	1918. 7. 11.
V.	82.	82.	Bojko Grigoj	16. orosz gye.	28 éves	1918. 7. 12.
V.	83.	83.	Delan Marko	16. orosz gye.	25 éves	1918. 7. 13.
V.	84.	84.	Kertskich Pioter	152. orosz gye.	28 éves	1918. 7. 30.
V.	85.	85.	Tenyev Alexander	295. orosz gye.	31 éves	1918. 8. 15.
V.	86.	86.	Veselin Stanics	4. szerb gye.	41 éves	1918. 8. 22.
V.	87.	87.	Danijanszkij Szaniszló	orosz fogoly	25 éves	1918. 8. 29.
V.	88.	88.	Lisesenkó Grigor	12. orosz lövész e.	25 éves	1918. 9. 3.
V.	89.	89.	Loszew Mihael	14. orosz testőrezred	35 éves	1918. 9. 4.
V.	90.	90.	Moschkov Piotr	13. finnorsz ezr.	25 éves	1918. 9. 6.

V.	91.	91.	Kukovszky Antal	72. orosz gye.	38 éves	1918. 9. 8.
V.	92.	92.	Smirnow Gabriel	139. orosz gye.	28 éves	1918. 9. 13.
V.	93.	93.	Gricsusnij Iván	53. orosz gye.	32 éves	1918. 9. 30.
VI.	94.	94.	Dorifejev Ferencz	174. orosz gye.	33 éves	1918. 10. 4.
VI.	95.	95.	Gapoinyuk Vaszilo	15. orosz gye.	28 éves	1918. 10. 4.
VI.	96.	96.	Mjaun Iván	135. orosz gye.	35 éves	1918. 10. 5.
VI.	97.	97.	Gerasinov Kozma	14. orosz gye.	30 éves	1918. 10. 5.
VI.	98.	98.	Risztovics Dusán	10. szerb gye.	33 éves	1918. 10. 8.
VI.	99.	99.	Nikisin Teodor	189. orosz gye.	29 éves	1918. 10. 8.
VI.	100.	100.	Noviczky Jan	14. orosz gye.	25 éves	1918. 10. 9.
VI.	101.	101.	Zemetzet Jan	80. orosz gye.	25 éves	1918. 10. 9.
VI.	102.	102.	Schilov Teodor	293. orosz gye.	32 éves	1918. 10. 9.
VI.	103.	103.	Koroljov Alexej	148. orosz gye.	31 éves	1918. 10. 10.
VI.	104.	104.	Zudkov Archip	76. or. gye.	24 éves	1918. 10. 10.
VI.	105.	105.	Novikov Afanászij	53. orosz gye.	24 éves	1918. 10. 10.
VI.	106.	106.	Nyivszgod Iván	46. orosz gye.	29 éves	1918. 10. 10.
VI.	107.	107.	Blazsevics Iván	45. orosz gye.	29 éves	1918. 10. 11.
VI.	108.	108.	Tkacsenko Andrej	55. orosz gye.	33 éves	1918. 10. 12.
VI.	109.	109.	Barison Severino	2. bb. gye.	25 éves	1918. 10. 13.
VI.	110.	110.	Klimenko Pável	135. orosz gye.	34 éves	1918. 10. 13.
VI.	111.	111.	Fontenage Nazarin	80. ol. gye.	21 éves	1918. 10. 13.
VI.	112.	112.	Abradovics Csedomir	4. szerb gye.	25 éves	1918. 10. 28.
VII.	113.	113.	Kobacsinko Iván			
VII.	114.	114.	Stosics Milos	civil munkás	32 éves	1918. 10. 16.
VII.	115.	115.	Lignini Nakarino	11. olasz gye.	20 éves	1918. 10. 16.
VII.	116.	116.	Cantarini Giuseppe	38. olasz. gye.	20 éves	1918. 10. 17.
VII.	118.	117.	Kuznecov Andrej	11. orosz. gy. e.	35 éves	1918. 10. 17.
VII.	119.	118.	Csivivics Dragoszlav	19. szerb gy. e.	24 éves	1918. 10. 16.
VII.	120.	119.	Boskovic Pantelja	6. szerb gy. e.	36 éves	1918. 10. 17.
VII.	121.	120.	Zsivanovics Nedelko	civil	53 éves	1918. 10. 18.
VII.	122.	121.	Mirkovics Milán	8. szerb gy. e.	40 éves	1918. 10. 19.
VII.	123.	122.	Ism. orosz hadi fogoly.			
VII.	124.	123.	Konijenko Pieter	orosz f.	33 éves	1918. 10. 20.
VII.	125.	124.	Jasinszky József	orosz f.	29 éves	1918. 10. 20.

VII.	117.	125.	Jankuvics Luka	szerb internált	23 éves	1918. 10. 16.	IX.	158.	159.	Kalmaur Konstantin	37. orosz gye.	-	1918. 11. 5.
VII.	127.	126.	Abracsinko Szergej	orosz fogoly	29 éves	1918. 10. 19.	IX.	160.	160.	Kuczinszy Károly	orosz f.	-	1918. 11. 5.
VII.	128.	127.	Ivanov Vaszili	15. orosz gye.	26 éves	1918. 10. 22.	IX.	161.	161.	Trifanov Péter	324. orosz gye.	24 éves	1918. 11. 6.
VII.	129.	128.	Karacsevcev Michael	33. orosz gye.	40 éves	1918. 10. 22.	IX.	162.	162.	Boesarov Senyin	10. gye.	25 éves	1918. 11. 7.
VII.	130.	129.	Gyorgyevics Vidaje		29 éves	1918. 10. 22.	IX.	163.	163.	Mehodezev Iván	501. gye.	24 éves	1918. 11. 7.
VII.	131.	130.	Szaltán Iván	4. orosz gye.	25 éves	1918. 10. 22.	IX.	164.	164.	Praszlov Andrej	10. gye.	26 éves	1918. 11. 7.
VII.	132.	131.	Batojov Piattrin	282. orosz gye.	25 éves	1918. 10. 23.	IX.	165.	165.	Kuzsnjitzov Jefin	1. orosz gye.	28 éves	1918. 11. 8.
VIII.	133.	132.	Kirikliczev Márk	-	-	1918. 10. 23.	IX.	166.	166.	Budnik András	123. orosz gye.	30 éves	1918. 11. 9.
VIII.	134.	133.	Konstantinovics Milosev	-	32 éves	1918. 10. 23.	IX.	167.	167.	Derpeunky Dániel	300. orosz gye.	25 éves	1918. 11. 10.
VIII.	135.	134.	Piovanetto Eugenio	olasz fogoly	-	1918. 10. 24.	IX.	146.	168.	Szetalli Szajtvagep	320. orosz gye.	24 éves	1918. 10. 29.
VIII.	136.	135.	Szmirnov Iván	6. orosz gye.	38 éves	1918. 10. 24.	IX.	178.	169.	Arhib Salamon	59. orosz gye.	26 éves	1918. 11. 13.
VIII.	137.	136.	Kevahornovitz Stanislav	145. orosz. gye.	45 éves	1918. 10. 24.	IX.	176.	170.	Krivenak Taras	222. orosz gye.	34 éves	1918. 11. 13.
VIII.	138.	137.	Jankovsics Dragutin	9. szerb gye.	36 éves	1918. 10. 25.	IX.	169.	171.	Knarsef Kuprian	148. orosz gye.	31 éves	1918. 11. 13.
VIII.	126.	138.	Sofonof József	orosz fogoly	38 éves	1918.10.20.	IX.	-	172.	Salamin Iván	20. orosz gye.	26 éves	1918. 11. 13.
VIII.	139.	139.	Jeremiás Radivoj	civil munkás	38 éves	1918. 10. 24.	IX.	172.	173.	Pipia Andrej	248. orosz gye.	25 éves	1918. 11. 13.
VIII.	140.	140.	Dechtyanikov Pioter	6. (?) orosz gye.	30 éves	1918. 10. 24.	IX.	174.	174.	Sejnikov Tihan	orosz hadif.	-	1918. 11. 13.
VIII.	141.	141.	Mavricsov Grigor	323. orosz gye.	38 éves	1918. 10. 25.	IX.	171.	175.	Artileczky Ignacz	124. orosz gye.	25 éves	1918. 11. 13.
VIII.	142.	142.	Trosivkov Alexander	(?) orosz gye.	26 éves	1918. 10. 28.	IX.	170.	176.	Norkovics Milos	1. szerb gye.	27 éves	1918. 11. 13.
VIII.	143.	143.	Borbalyi Arimitivo	82. olasz gye.	23 éves	1918. 10. 27.	IX.	177.	177.	Kozmir Janko	-	33 éves	1918. 11. 13.
VIII.	144.	144.	Ilics Györgye	14. szerb gye.	30 éves	1918. 10. 28.	X.	-	178.	Makromov Grigori	283. orosz gye.	38 éves	1918. 11. 13.
VIII.	168.	145.	Perudus Péter	317. orosz gye.	24 éves	1918. 11.11.	X.	181.	179.	Sterki Grigor	orosz hadi f.	54 éves	1918. 11. 14.
VIII.	145.	146	Velykovics Janko	13. szerb gye.	31 éves	1918. 10. 29.	X.	180.	180.	Dunka Sándor	148. orosz gye.	35 éves	1918. 11. 14.
VIII.	148.	147.	Pellegrini Vincenzo	17. olasz gye.	24 éves	1918. 11. 1.	X.	179.	181.	Chamarski Filip	78. orosz gye.	35 éves	1918. 11. 14.
VIII.	149.	148.	Caseini Biagyio	7. olasz gye.	24 éves	1918. 11. 1.	X.	185.	182.	Csenicsenkó Iván	84. orosz gye.	39 éves	1918. 11. 15.
VIII.	147.	149.	Kaszaczky József	228. orosz gye.	27 éves	1918. 10. 31.	X.	183.	183.	Sevcsenko Iván	24. orosz gye.	38 éves	1918. 11. 15.
VIII.	150.	150.	Teodor Tedorisihen	259. orosz gye.	40 éves	1918. 11. 2.	X.	184.	184.	Kricsák Grigor	259. orosz gye.	27 éves	1918. 11. 15.
VIII.	151.	151.	Cipilov Hya	orosz f.	33 éves	1918. 11. 2.	X.	198.	185.	Keresztje felírás nélkül.			
VIII.	152.	152.	Abusev Timofej	320. orosz gye.	36 éves	1918. 11. 3.	X.	182.	186.	Szorehod Vaszinilek	-	36 éves	1918. 11. 14.
IX.	153.	153.	Csubureran Vaszil	192. orosz gye.	30 éves	1918. 11. 3.	X.	190.	187.	Sarov Sándor	14. orosz gye.	24 éves	1918. 11. 17.
IX.	154.	154.	Liuvinszky Anton	95. gye.	21 éves	1918. 11. 3.	X.	199.	188.	Timochin Vaszilini	hadi fogoly	-	-
IX.	155.	155.	Kassatin Eustaneki	59. gye.	29 éves	1918. 11. 4.	X.	192.	189.	Kurovszki Patap	17. olasz gye.	25 éves	1918. 11. 18.
IX.	156.	156.	Donáti Ferdinánd	140. gye.	25 éves	1918. 11. 4.	X.	196.	190.	Milkow Mihály	orosz hadif.	-	1918. 11. 20.
IX.	157.	157.	Geizetin Szajfala	17. gye.	22 éves	1918. 11. 4.	X.	195.	191.	Nincs keresztfája már.			
IX.	159.	158.	Ism. orosz hadi fogoly.				X.	197.	192.	Stohugeri Grigor	131. orosz gye.	36 éves	1918. 11. 20.

X.	194.	193.	Parlaain Timochin	11. orosz. gy. e.	33 éves	1918. 11. 19.	XIV.	XIX.	25 orosz hadi fogoly	1915. 6. 15.
X.	201.	194.	Sumin Andrej	309. orosz gye.	24 éves	1918. 11. 22.	XV.	XX.	25 orosz hadi fogoly	1915. 6. 15.
X.	202.	195.	Sava Grigori	204. orosz gye.	35 éves	1918. 11. 21.	XVI.	XXI.	25 orosz hadi fogoly	1915. 6. 15.
X.	204.	196.	Namrovsky Belosov	60. orosz gye.	25 éves	1918. 11. 25.	XVII.	XXII.	25 orosz hadi fogoly	1915. 6. 15.
X.	203.	197.	Zavialov Andrej	295. orosz gye.	34 éves	1918. 11. 23.	XVIII.	XXIII.	25 orosz hadi fogoly	1915. 6. 15.
X.	200.	198.	Nyevaelyis Jakob	300. orosz gye.	29 éves	1918. 11. 21.	XIX.	XXIV.	40 orosz hadi fogoly	1915. 6. 16.
X.	208.	199.	Pruszanov Gavril	1. orosz gye.	25 éves	1918. 11. 27.	XX.	XXV.	50 orosz hadi fogoly	1915. 6. 16.
X.	207.	200.	Szankov Luka	84. orosz gye.	35 éves	1918. 11. 25.	XXI.	XXVI.	50 orosz hadi fogoly	1915. 6. 16.
X.	206.	201.	Jevlanov Vaszil	64. orosz gye.	32 éves	1918. 11. 25.	XXII.	XXVII.	50 orosz hadi fogoly	1915. 6. 16.
X.	205.	202.	Asztravszkó Jako	74. orosz gye.	32 éves	1918. 11. 25.	XXIII.	XXVIII.	50 orosz hadi fogoly	1915. 6. 16.
XI.	191.	203.	Szolonyov Andrej	207. orosz gye.	30 éves	1918. 11. 18.	XXIV.	XXIX.	50 orosz hadi fogoly	1915. 6. 16.
XI.	186.	204.	Samuraj Pavel	orosz hadi f.	37 éves	1918. 11. 16.	XXV.	XXX.	40 orosz hadi fogoly	1915. 6. 16.
XI.	188.	205.	Borkin Nikolaj	-	28 éves	1918. 11. 16.	XXVI.	XXXI.	30 orosz hadi fogoly	1915. 6. 17.
XI.	187.	206.	Büchljaela Pyort	10. gye.	26 éves	1918. 11. 16.	XXVII.	XXXII.	50 orosz hadi fogoly	1915. 6. 17.
XI.	189.	207.	Precsov Leonczi	324. gye.	24 éves	1918. 11. 16.	XXIX.	XXXIII.	35 orosz hadi fogoly	1915. 6. 17.
XI.	193.	208.	Rasana Alexszije	183. orosz gye.	34 éves	1918. 11. 18.	XXX.	XXXIV.	50 orosz hadi fogoly	1915. 6. 18.
LVI.	I.		1 orosz fogoly			1915. 6. 6.	XXXI.	XXXV.	34 orosz hadi fogoly	1915. 6. 18.
LVII.	II.		1 orosz hadi fogoly			1915. 6. 7.	XXXII.	XXXVI.	45 orosz hadi fogoly	1915. 6. 19.
LVIII.	III.		1 orosz hadi fogoly			1915. 6. 8.	XXXII.	XXXVII.	25 orosz hadi fogoly	1915. 6. 19.
LIX.	IV.		1 orosz hadi fogoly			1915. 6. 9.	XXXIII.	XXXVIII.	30 orosz hadi fogoly	1915. 6. 19.
LX.	V.		1 orosz hadi fogoly			1915. 6. 10.	XXXIV.	XXXVIII.	30 orosz hadi fogoly	1915. 6. 19.
I.	VI.		50 orosz hadi fogoly			1915. 6. 13.	XXXV.	XL.	22 orosz hadi fogoly	1915. 6. 19.
II.	VII.		50 orosz hadi fogoly			1915. 6. 13.	XXVII.	XLI.	50 orosz hadi fogoly	1915. 6. 19.
III.	VIII.		50 orosz hadi fogoly			1915. 6. 13.	XXXVII.	XLII.	28 orosz hadi fogoly	1915. 6. 19.
IV.	IX.		25 orosz hadi fogoly			1915. 6. 14.	XXXVIII.	XLIII.	25 orosz hadi fogoly	1915. 6. 20.
V.	X.		25 orosz hadi fogoly			1915. 6. 14.	XL.	XLIII.	36 orosz hadi fogoly	1915. 6. 20.
VI.	XI.		25 orosz hadi fogoly			1915. 6. 14.	XXXIII.	XLV.	29 orosz hadi fogoly	1915. 6. 21.
VII.	XII.		25 orosz hadi fogoly			1915. 6. 14.	XLIII.	XLVI.	31 orosz hadi fogoly	1915. 6. 22.
VIII.	XIII.		25 orosz hadi fogoly			1915. 6. 14.	LIV.	XLVII.	22 orosz hadi fogoly	1915. 6. 22.
XI.	XIV.		25 orosz hadi fogoly			1915. 6. 14.	LIII.	XLVIII.	32 orosz hadi fogoly	1915. 6. 22.
IX.	XV.		25 orosz hadi fogoly			1915. 6. 15.	LV.	XLVIII.	33 orosz hadi fogoly	1915. 6. 23.
X.	XVI.		25 orosz hadi fogoly			1915. 6. 15.	IVV.	L.	34 orosz hadi fogoly	1915. 6. 24.
XII.	XVII.		25 orosz hadi fogoly			1915. 6. 15.	IIVV.	LI.	18 orosz hadi fogoly	1915. 6. 25.
XIII.	XVIII.		25 orosz hadi fogoly			1915. 6. 15.	IIIVV.	LII.	9 orosz hadi fogoly	1915. 6. 26.

IXV.	LIII.	4 orosz hadi fogoly	1915. 6. 27.
V.	LIIII.	4 orosz hadi fogoly	1915. 6. 28.
VI.	LV.	5 orosz hadi fogoly	1915. 6. 29.
N.F. ⁸	LVI.	1 orosz hadi fogoly	1915. 6. 30.
LX.	LVII.	1 orosz hadi fogoly	1915. 7. 1.
VIII.	LVIII.	1 orosz hadi fogoly	1915. 7. 1.
VV.	LVIIII.	1 orosz hadi fogoly	1915. 6. 4.
VIV.	LX.	1 orosz hadi fogoly	1915. 6. 4.

RÉSUMÉ

„Lajos Zoltai:

Plot of prisoner of war-cemetery near Brickyard of Debrecen City and its report

Sources contain the plot and its description of „prisoner of war-cemetery near Brickyard of Debrecen City”, made by excellent local history researcher of Debrecen, Lajos Zoltai in August 1919. The unique value source was remained in collection and manuscript of National Archives of Hungary Archives of Hajdú-Bihar County, which will be published in this publication for the first time.

Source is published and introduction is written by: Dr. Ilona Kovács, major archivist

MARTINKOVITS KATALIN: A TEMETŐ TÖMEGSÍRJAIBAN NYUGVÓK ADATAI

Az elhunyt hadifoglyok és internáltak anyakönyvezését az 1914. december 3-ai belügyi közlönyben megjelent „Elvi jelentőségű ministeri határozat” szabályozta. „1914. évi augusztus hó 17. napján 151,917/1914. B. M. számú körrendelet kapcsán miheztartás és további megfelelő értesítés végett értesítem alispán (polgármester) urat, hogy az ellenséges külföldi államoknak az 1894: XXXIII. t.-c. és az 1904 : XXXVI. t.-c. hatályossága területén elhalt, fogolyként kezelt alattvalóinál, valamint a Bosznia-Hercegovinából internáltaknál előforduló halálesetek anyakönyvezésénél ugyanazon eljárás irányadó, amelyet a mozgósított haderőhöz tartozó katonai és polgári egyénekre nézve a fentebb hivatkozott körrendelet megszabott.” A körrendelet alapján a hadifoglyok halálesete kizárólag csak a belügyminiszter által közölt adatok alapján volt anyakönyvezhető. Az anyakönyvvezetőknek emellett az elhalt egyén nevének és a rövid úton, hivatalos levelezések mellőzésével, megállapítható csapattestének megjelölésével az Anyakönyvi Utasítás 175. paragrafusában érintett nyilvántartás vezetése is kötelező volt.

A debreceni városi téglagyárban kialakított hadifogoly megfigyelőtáborban a hadifoglyok folyamatos érkezése, a kialakult járvány következtében előfordult tömeges haláleset megnehezítette az anyakönyvezést. Ma a tömegsírokban nyugvók alig egyharmadának ismerjük az adatait. A rendelkezésünkre álló mintegy 500 adat Debrecen hadifogoly halotti anyakönyvének másodpéldányából származik. A fenti rendelet értelmében a hivatalos belügyi listák alapján 1917 decemberében vezették be a debreceni megfigyelő fogolytáborban kolerafertőzés következtében elhunytak adatait. A legtöbb esetben a halál pontos napja nem ismert. „Az 1915. június hóban Debrecenben kolera következtében elhalt ... nevű ... orosz haderőhöz tartozó ... vallású katona (esetleg életkor megadása) halálesete a belügyminiszter által közölt adatok alapján bejegyeztetik. A haláleset napja ismeretlen.” szöveggel, és a BM szám megadásával történt az anyakönyvi bejegyzés. Több esetben csak a vezetéknev ismert, ezen túl az orosz nevek, estelegesen megadott születési helyek latin betűs formára való átírásának szabályozatlansága, a keresztnevek magyarítása megnehezíti az elhunytak pontos azonosítását.

⁸ Szerk. megj.: Zoltai Lajos bejegyzésének rövidítése. A kéziratban eszközölt bejegyzés „Nem felismerhető”!

Azo- nosí- tó	Elhalálozás ideje	Elhalt családi és utóneve	Csapattest	Életkor	BM szám					
1.	1915.06.??	Ablitanov családi nevű	147. gyalogezred		106514/1915	26.	1915.06.??	Bakanov Miklós	147. gyalogezred	106514/1915
2.	1915.06.??	Abramov Mihály			106514/1915	27.	1915.06.??	Balanov Ivan		106514/1915
3.	1915.06.??	Achvodalov Alluda			106514/1915	28.	1915.06.??	Balaszov Dávid		106514/1915
4.	1915.06.27	Adamcsuk Eftali			106514/1915	29.	1915.06.??	Baradou Miklái		106514/1915
5.	1915.06.21	Adameliczki Eli		29	93021-1915	30.	1915.06.??	Baranov Elek		106514/1915
6.	1915.06.??	Akimov Vazul			106514/1915	31.	1915.06.??	Baslikov Ivan		106514/1915
7.	1915.06.??	Alber Armin	146. gyalogezred		106514/1915	32.	1915.06.??	Bazujev Jakab	146. gyalogezred	106514/1915
8.	1915.06.??	Alebiev Ivan			106514/1915	33.	1915.06.??	Belesko Pál		106514/1915
9.	1915.06.25	Alechin Pál			106514/1915	34.	1915.06.??	Belij Pál		106514/1915
10.	1915.06.??	Alexachin Jefim	7. gyalogezred		106514/1915	35.	1915.06.??	Belopalski Leonid		106514/1915
11.	1915.06.??	Alexandre Robert			106514/1915	36.	1915.06.??	Belov Ivan		106514/1915
12.	1915.06.??	Alexandrovics Jefinov Fellaret			106514/1915	37.	1915.06.24	Berosa Feodor	31	93021-1915
13.	1915.06.??	Alexandrovics Szergej	12. gyalogezred		106514/1915	38.	1915.06.26	Bersenko Ivan		106514/1915
14.	1915.06.??	Alexejev Dömötör			106514/1915	39.	1915.06.??	Besnik Semunof Afanazi		106514/1915
15.	1915.06.??	Amfieri Piotr	6. gyalogezred		106514/1915	40.	1915.06.??	Bincsuk családi nevű	312. gyalogezred	106514/1915
16.	1915.06.??	Andrievski Nikifor			106514/1915	41.	1915.06.??	Blecekov Pál	12. gyalogezred	106514/1915
17.	1915.06.??	Andrijevszki Miklós	12. gyalogezred		106514/1915	42.	1915.06.??	Bobniken Péter		106514/1915
18.	1915.06.??	Anicseko Mihály	147. gyalogezred		106514/1915	43.	1915.06.??	Bobraschov Selifan		106514/1915
19.	1915.06.??	Apolomov Vazul			106514/1915	44.	1915.06.??	Bodrof Timoffli	7. gyalogezred	106514/1915
20.	1915.06.??	Archipanko Simon	6. gyalogezred		106514/1915	45.	1915.06.??	Bogdan Kasimir		106514/1915
21.	1915.06.??	Arikov Elek	11. gyalogezred		106514/1915	46.	1915.06.??	Bogdanov Pál	6. gyalogezred	106514/1915
22.	1915.06.11	Arlik Gusztáv		37	93021-1915	47.	1915.06.??	Bogdanov Tivadar		106514/1915
23.	1915.06.??	Babiniv Selifan			106514/1915	48.	1915.06.26	Boika Ivan		106514/1915
24.	1915.06.17	Babkin Szilveszter			93021-1915	49.	1915.06.??	Bojko Dömötör	147. gyalogezred	106514/1915
25.	1915.06.??	Bacsov Mannimian			106514/1915	50.	1915.06.??	Boleos Dömötör		106514/1915
						51.	1915.06.??	Bolevski Valerian		106514/1915
						52.	1915.06.??	Bolinin családi nevű		106514/1915

53.	1915.06.??	Borskov Vazul	146. gyalogezred	106514/1915	80.	1915.06.??	Dimamofarov János	146. gyalogezred	106514/1915
54.	1915.06.??	Boskalean András	11. gyalogezred	106514/1915	81.	1915.06.??	Dimitrovics Mihály	10. gyalogezred	106514/1915
55.	1915.06.??	Brezgin Miklos		106514/1915	82.	1915.06.??	Diz Jakab	148. gyalogezred	106514/1915
56.	1915.06.??	Brolov Piotr		106514/1915	83.	1915.06.??	Dobronislav Feokbist		106514/1915
57.	1915.06.??	Budolity Pál		106514/1915	84.	1915.06.??	Dobzsicki Sándor	8. gyalogezred	106514/1915
58.	1915.06.??	Burcsarski Fiodor		106514/1915	85.	1915.06.??	Dolimov Spindau		106514/1915
59.	1915.06.28	Burenko Antal		106514/1915	86.	1915.06.??	Dommiak Piotr		106514/1915
60.	1915.06.??	Busei Fiodor		106514/1915	87.	1915.06.??	Dremokov Rihori		106514/1915
61.	1915.06.??	Busnjak Péter		106514/1915	88.	1915.06.??	Drevetnakov Havril	7. gyalogezred	106514/1915
62.	1915.06.??	Charin Roman		106514/1915	89.	1915.06.??	Drofajev Boris		106514/1915
63.	1915.06.26	Charitin Semin		106514/1915	90.	1915.06.??	Drohatov Mark		106514/1915
64.	1915.06.29	Chiriljuk Masin		106514/1915	91.	1915.06.28	Drukin Sergie		106514/1915
65.	1915.06.??	Chonizov Ivan		106514/1915	92.	1915.06.??	Drukov Gergely		106514/1915
66.	1915.06.??	Cudupelz Mihály		106514/1915	93.	1915.06.??	Dubjamin Mefadi		106514/1915
67.	1915.06.30	Cupin Fedor	21	106514/1915	94.	1915.06.??	Dukin Ivan	6. gyalogezred	106514/1915
68.	1915.06.27	Csager Agatel		106514/1915	95.	1915.06.??	Dunajov Ivan	148. gyalogezred	106514/1915
69.	1915.06.??	Cserna Jemilian	147. gyalogezred	106514/1915	96.	1915.06.??	Dupa András		106514/1915
70.	1915.06.??	Csuhnyenkov családi nevű	11. gyalogezred	106514/1915	97.	1915.06.??	Dzuba Miklós	147. gyalogezred	106514/1915
71.	1915.06.??	Csundav Gergely		106514/1915	98.	1915.06.??	Efremov Mihály		106514/1915
72.	1915.06.??	Csurilov Pál	325. gyalogezred	106514/1915	99.	1915.06.??	Emeliazenko István		106514/1915
73.	1915.06.??	Dabhnan Fiodor		106514/1915	100.	1915.06.??	Erepticskin családi nevű	325. gyalogezred	106514/1915
74.	1915.06.??	Damilenko Afanasi		106514/1915	101.	1915.06.??	Famin Piotr	326. gyalogezred	106514/1915
75.	1915.06.??	Danilec Dániel	10. gyalogezred	106514/1915	102.	1915.06.??	Fedatov Nikon		106514/1915
76.	1915.06.??	Demidov Ivan		106514/1915	103.	1915.06.28	Fedotov Tivadar		106514/1915
77.	1915.06.??	Demizev Semen		106514/1915	104.	1915.06.??	Feldman Chaim		106514/1915
78.	1915.06.??	Denkis (Dentis) Chaim		106514/1915	105.	1915.06.??	Feodorzuk Ivan		106514/1915
79.	1915.06.??	Diazenko Semen		106514/1915	106.	1915.06.??	Ferekov Miklós		106514/1915

107.	1915.06.??	Fichtov Tivadar		106514/1915	134.	1915.06.??	Harmejen Enofei		106514/1915
108.	1915.06.??	Fidorov Ivan	312. gyalogezred	106514/1915	135.	1915.06.??	Harnikov Rutna		106514/1915
109.	1915.06.??	Fidorov Mihály	7. gyalogezred	106514/1915	136.	1915.06.??	Haumab György	146. gyalogezred	106514/1915
110.	1915.06.??	Filisov Sergei	148. gyalogezred	106514/1915	137.	1915.06.??	Haverodov Afilat	2. gyalogezred	106514/1915
111.	1915.06.??	Fral Miron	147. gyalogezred	106514/1915	138.	1915.06.??	Hek János	10. gyalogezred	106514/1915
112.	1915.06.??	Fromoskin Vazul		106514/1915	139.	1915.06.??	Hermann családi nevű		106514/1915
113.	1915.06.??	Fuhrmann családi nevű		106514/1915	140.	1915.06.??	Hnedov Vazul		106514/1915
114.	1915.06.??	Gamov Sándor		106514/1915	141.	1915.06.??	Holiskov családi nevű	147. gyalogezred	106514/1915
115.	1915.06.??	Garelov Illés		106514/1915	142.	1915.06.??	Holovka Rihari	147. gyalogezred	106514/1915
116.	1915.06.??	Gemica Jemilian	6. gyalogezred	106514/1915	143.	1915.06.??	Honcsaruk családi nevű	275. gyalogezred	106514/1915
117.	1915.06.??	Gemlatov Piotr		106514/1915	144.	1915.06.??	Honjaev családi nevű	145. gyalogezred	106514/1915
118.	1915.06.??	Gerebtius Pál	325. gyalogezred	106514/1915	145.	1915.06.??	Hordinko Fülöp		106514/1915
119.	1915.06.21	Gervanyik Ivan		20 93021-1915	146.	1915.06.??	Horodienko Fülöp	147. gyalogezred	106514/1915
120.	1915.06.??	Ginnski Sándor		106514/1915	147.	1915.06.??	Horovez Terentius	146. gyalogezred	106514/1915
121.	1915.06.??	Gluseny Sándor		106514/1915	148.	1915.06.??	Hotonson Ivan		106514/1915
122.	1915.06.??	Goluschkov Sándor	147. gyalogezred	106514/1915	149.	1915.06.??	Hrapkiev Mihály	147. gyalogezred	106514/1915
123.	1915.06.??	Goncsaruk Zakarias	146. gyalogezred	106514/1915	150.	1915.06.??	Hudalei Miksa		106514/1915
124.	1915.06.??	Gondratjev András		106514/1915	151.	1915.06.??	Hvatojov Ivan	12. gyalogezred	106514/1915
125.	1915.06.??	Gorncsuk Tivadar		106514/1915	152.	1915.06.??	Ilcsenko Plaso	309. gyalogezred	106514/1915
126.	1915.06.27	Grecska Szidor		106514/1915	153.	1915.06.??	Illisten Zakarias		106514/1915
127.	1915.06.13	Gregoriev Sandor		21 93021-1915	154.	1915.06.??	Imarzkof Selifan		106514/1915
128.	1915.06.18	Greoz Joachim		93021-1915	155.	1915.06.??	Ivanovics Andras	275. gyalogezred	106514/1915
129.	1915.06.18	Grigorjev Ivan		93021-1915	156.	1915.06.??	Izakov Ahagi	146. gyalogezred	106514/1915
130.	1915.06.??	Grizenko Selifan		106514/1915	157.	1915.06.??	Jabko Miklós		106514/1916
131.	1915.06.28	Gurbutjuk Jofim		106514/1915	158.	1915.06.??	Jadiki Iván	146. gyalogezred	106514/1915
132.	1915.06.??	Hadusnak Miklós	6. gyalogezred	106514/1915	159.	1915.06.??	Jagodka János	147. gyalogezred	106514/1915
133.	1915.06.??	Hardienko Fülöp	7. gyalogezred	106514/1915	160.	1915.06.??	Jarnakov Szergej	12. gyalogezred	106514/1915

161.	1915.06.??	Jaroslavski Miklós	145. gyalogezred	106514/1915	188.	1915.06.??	Kleizel Abrahám	106514/1915
162.	1915.06.??	Jeczesko Rihon	147. gyalogezred	106514/1915	189.	1915.06.??	Kliagin Ivan	106514/1915
163.	1915.06.??	Jeoszajov Akim	7. gyalogezred	106514/1915	190.	1915.06.??	Klimantien Fülöp	106514/1915
164.	1915.06.??	Jepefanovits Kolistra Fülöp	146. gyalogezred	106514/1915	191.	1915.06.??	Knikovski Adolf	147. gyalogezred 106514/1915
165.	1915.06.??	Jeremejov Timofej		106514/1915	192.	1915.06.??	Knirenkev Vilmos	147. gyalogezred 106514/1915
166.	1915.06.??	Jianov Dömötör	147. gyalogezred	106514/1915	193.	1915.06.??	Kobonlov Piotr	6. gyalogezred 106514/1915
167.	1915.06.??	Johadka Iván	147. gyalogezred	106514/1915	194.	1915.06.13	Kolalcsuk Demeter	21 93021-1915
168.	1915.06.??	Juciev Markel		106514/1915	195.	1915.06.??	Kolameizov Kálmán	106514/1915
169.	1915.06.??	Jurko Sándor	146. gyalogezred	106514/1915	196.	1915.06.??	Kolenko Dömötör	106514/1915
170.	1915.06.20	Jurov Győző		22 93021-1915	197.	1915.06.??	Kolesnik Dömötör	106514/1915
171.	1915.06.??	Juskov Semen		106514/1915	198.	1915.06.??	Kolnik Migel	346. gyalogezred 106514/1915
172.	1915.06.??	Kain Andras	326. gyalogezred	106514/1915	199.	1915.06.??	Komok Pál	106514/1915
173.	1915.06.??	Kalaschnikov Pontaliman		106514/1915	200.	1915.06.??	Kompanach Ivan	106514/1915
174.	1915.06.??	Kalinkin András		106514/1915	201.	1915.06.21	Konstantin Miklós	29 93021-1915
175.	1915.06.??	Kamerca Parfentin		106514/1915	202.	1915.06.22	Korda Zachar	23 93021-1915
176.	1915.06.??	Kaprov családí nevű	11. gyalogezred	106514/1915	203.	1915.06.??	Kovaloki Mihály	106514/1915
177.	1915.06.20	Karatun Antal		24 93021-1915	204.	1915.07.04	Kozak Lukacs	112781-1915
178.	1915.06.??	Karnauch Piotr	7. gyalogezred	106514/1915	205.	1915.06.??	Kozlov Leonid	106514/1915
179.	1915.06.??	Kasirin Henrik		106514/1915	206.	1915.06.??	Kozuk Dömötör	106514/1915
180.	1915.06.??	Kaslav Piotr	146. gyalogezred	106514/1915	207.	1915.06.??	Krausuk István	7. gyalogezred 106514/1915
181.	1915.06.??	Kastilov Miksa	146. gyalogezred	106514/1915	208.	1915.06.13	Kravajczav Taras	22 93021-1915
182.	1915.06.??	Kastinov Miklós		106514/1916	209.	1915.06.20	Kravicsenko Koprian	24 93021-1915
183.	1915.06.22	Kerlecsan Jakab		31 93021-1915	210.	1916.06.17	Krestoff Vazul	32 93021-1915
184.	1915.06.??	Kintijovics Hureletov Mihály	10. gyalogezred	106514/1915	211.	1915.06.??	Krikatnov Lukia	106514/1915
185.	1915.06.30	Kirszanov Kusma		21 106514/1915	212.	1915.06.??	Krinorocsuk Miklós	146. gyalogezred 106514/1915
186.	1915.06.??	Kislin Nikanor		106514/1915	213.	1915.06.??	Kristenko Sándor	106514/1915
187.	1915.06.??	Kivdinko Simon	147. gyalogezred	106514/1915	214.	1915.06.??	Kritunov Elia	147. gyalogezred 106514/1915

215.	1915.06.??	Krochmalenko Ivan	312. gyalogezred	106514/1915	242.	1915.06.??	Mai családi nevű	6. gyalogezred	106514/1915
216.	1915.06.12	Krutosz Stekvan		22 93021-1915	243.	1915.06.??	Malasov Jakab	146. gyalogezred	106514/1915
217.	1915.07.01	Krutyenszki Miklós		112781-1915	244.	1915.06.??	Malinov csládi nevű	145. gyalogezred	106514/1915
218.	1915.06.??	Kudin Semen		106514/1915	245.	1915.06.??	Manulei családi nevű	327. gyalogezred	106514/1915
219.	1915.06.??	Kulakov Ivan		106514/1915	246.	1915.06.??	Markelov Ivan		106514/1915
220.	1915.06.??	Kulakovski családi nevű		106514/1915	247.	1915.06.??	Markelov Leonid		106514/1915
221.	1915.06.??	Kulizki Marian		106514/1915	248.	1915.06.??	Markov Feodor		106514/1915
222.	1915.06.??	Kusmin Miksa	10. gyalogezred	106514/1915	249.	1915.06.??	Marosnicsenko családi nevű	11. gyalogezred	106514/1915
223.	1915.06.??	Kuzenko Ivan		106514/1915	250.	1915.06.??	Marseto Ferenc	12. gyalogezred	106514/1915
224.	1915.06.25	Kuzmenko Peter		106514/1915	251.	1915.06.??	Marzuk Piotr		106514/1915
225.	1915.06.??	Kuznyeco Kapitan Andras	10. gyalogezred	106514/1915	252.	1915.06.??	Maslov Jelinath		106514/1915
226.	1915.06.??	Kuzup Mitrofan	6. gyalogezred	106514/1915	253.	1915.06.??	Maslukov Ivan	10. gyalogezred	106514/1915
227.	1915.06.??	Ladov Dipucs Frigyes		106514/1915	254.	1915.06.??	Matern Mario		106514/1915
228.	1915.06.??	Ladovoj Vazul		106514/1915	255.	1915.06.25	Matijakov Kain		93021-1915
229.	1915.06.??	Lapo Miklós		106514/1915	256.	1915.06.??	Maximenkov Dömötör		106514/1915
230.	1915.06.26	Lavninenkov Dániel		24 93021-1915	257.	1915.06.??	Maximovics Harodienko Fülöp	7. gyalogezred	106514/1915
231.	1915.06.??	Lekancsov Mihály	12. gyalogezred	106514/1915	258.	1915.06.??	Mayer Gyula	7. gyalogezred	106514/1915
232.	1915.06.??	Lerch családi nevű		106514/1915	259.	1915.06.??	Mazeber Havril		106514/1916
233.	1915.06.??	Lescsenko Roman		106514/1915	260.	1915.06.??	Mazuljaka Szilárd		106514/1915
234.	1915.06.??	Levin Roman		106514/1915	261.	1915.06.14	Mazur János	34	93021-1915
235.	1915.06.??	Lisin Mihály		106514/1915	262.	1915.06.??	Mechuk Izidor		106514/1915
236.	1915.06.??	Lisin Prokofei		106514/1915	263.	1915.06.??	Medenikov Eihor	6. gyalogezred	106514/1915
237.	1915.06.??	Lizov Pongrác		106514/1915	264.	1915.06.??	Medvegov Gerasin	11. gyalogezred	106514/1915
238.	1915.06.??	Lohinov Dömötör		106514/1915	265.	1915.06.19	Medvejov Semen	24	93021-1915
239.	1915.06.??	Luczki Mihály	6. gyalogezred	106514/1915	266.	1915.06.??	Mehnikov családi nevű	7. gyalogezred	106514/1915
240.	1915.06.??	Lukov Mendel		106514/1915	267.	1915.06.13	Melinkov Ivan	31	93021-1915
241.	1915.06.??	Maguz Szilárd	310. gyalogezred	106514/1915	268.	1915.06.??	Menik Sándor		106514/1915

269.	1915.06.13	Mergjen Tofasin		25	93021-1915	296.	1915.06.??	Nelinko Sergej			106514/1915
270.	1916.06.15	Merosil Hilin		39	93021-1915	297.	1915.06.??	Niketin Fülöp			106514/1915
271.	1915.06.28	Meszlekov Sergej			106514/1915	298.	1915.06.??	Nikitenko Ivan	10. gyalogezred		106514/1915
272.	1915.06.??	Metelkov Sándor			106514/1915	299.	1915.06.21	Nikolaj Peter		29	93021-1915
273.	1915.06.??	Metreba családi nevű	7. gyalogezred		106514/1915	300.	1915.06.30	Nikolajcsuk Illés		25	93021-1915
274.	1915.06.??	Miazanko Miklós			106514/1915	301.	1915.06.??	Nikolajenko Denis			106514/1915
275.	1915.06.??	Michailuk Vazul	146. gyalogezred		106514/1915	302.	1915.06.??	Nikometz János			106514/1915
276.	1915.06.??	Mikhailenki Péter	10. gyalogezred		106514/1915	303.	1915.06.??	Nlatonbov Gnezdilof Trafin			106514/1915
277.	1915.06.??	Mikitov Tivadar			106514/1915	304.	1915.06.??	Novachoatyikov családi nevű	9. gyalogezred		106514/1915
278.	1915.06.13	Milincsik Timofej		21	93021-1915	305.	1915.06.??	Novaseli Dömötör			106514/1915
279.	1915.06.??	Misin Vazul	6. gyalogezred		106514/1915	306.	1915.06.??	Novicskov Ivan	326. gyalogezred		106514/1915
280.	1915.06.18	Miskevics Fiodor		23	93021.1915	307.	1915.06.??	Ofsanikov István			106514/1915
281.	1915.06.??	Mitrofanovics Maskalenko Vazul			106514/1915	308.	1915.06.22	Okmann Ferenc			93021-1915
282.	1915.06.??	Mitrosenko Sidor			106514/1915	309.	1915.06.??	Onufriev Spiridan			106514/1915
283.	1915.06.??	Moldaluk Ivan	146. gyalogezred		106514/1915	310.	1915.06.??	Orlov Timofej			106514/1915
284.	1915.06.??	Morachobaki Juda			106514/1915	311.	1915.06.??	Oskolko Simon			106514/1915
285.	1915.06.??	Morkonics Metrofan			106514/1915	312.	1915.06.13	Ostapinko István		38	93021-1915
286.	1915.06.??	Morov családi nevű	1. gyalogezred		106514/1915	313.	1915.06.??	Paben Péter			106514/1915
287.	1915.06.19	Moslokov József			93021-1915	314.	1915.06.12	Palatikov Teodor		30	93021-1915
288.	1915.06.21	Mundrik Sándor			93021-1915	315.	1915.06.13	Parlenko Gábor		20	93021-1915
289.	1915.06.??	Museiczki Pál	275. gyalogezred		106514/1915	316.	1915.06.21	Parlov Mihály		23	93021-1915
290.	1916.06.17	Muszero Pál		21	93021-1915	317.	1915.06.??	Parvics Pietr	147. gyalogezred		106514/1915
291.	1915.06.??	Muzalevski Elek			106514/1915	318.	1915.06.??	Patelajev családi nevű			106514/1915
292.	1915.06.??	Nalismov Abrek			106514/1915	319.	1915.06.14	Patrusov Feodor		29	93021-1915
293.	1915.06.??	Nazarov András	147. gyalogezred		106514/1915	320.	1915.06.??	Pavlovics Laboda Ivan	10. gyalogezred		106514/1915
294.	1915.06.??	Nehogajov Ivan			106514/1915	321.	1915.06.11	Pechen Miksa			93021-1915
295.	1915.06.29	Nekorek Miklós		20	93021-1915	322.	1915.06.??	Perminov Mihály			106514/1915

323.	1915.06.??	Petrov Péter		106514/1915	350.	1915.06.??	Purtov Miklós		106514/1915
324.	1915.06.21	Petrov Simon	22	93021-1915	351.	1915.06.??	Putinen Henrik		106514/1920
325.	1915.06.25	Petrunik Semen		106514/1915	352.	1915.06.??	Puzni Fidor	148. gyalogezred	106514/1915
326.	1915.06.??	Petuczenko Kanifen		106514/1915	353.	1915.06.??	Radinov Pál	140. gyalogezred	106514/1915
327.	1915.06.??	Picsurki Piotr	6. gyalogezred	106514/1915	354.	1915.06.??	Ratistrinski Piotr	146. gyalogezred	106514/1915
328.	1915.06.??	Pietrov családi nevű	6. gyalogezred	106514/1915	355.	1915.06.12	Repka Aniko	30	93021-1915
329.	1915.06.??	Pietrov Ivan		106514/1915	356.	1915.06.??	Reznik Jeodakun	147. gyalogezred	106514/1915
330.	1915.06.??	Piljnekin Miklós		106514/1915	357.	1915.06.??	Riczejenko Ivan	6. gyalogezred	106514/1915
331.	1915.06.??	Pisik Agafan	147. gyalogezred	106514/1915	358.	1915.06.??	Riharjevics Stepanenko József	6. gyalogezred	106514/1915
332.	1915.06.??	Pisinoszvi Dionisin	3. gyalogezred	106514/1915	359.	1915.06.??	Rihor Ivan	147. gyalogezred	106514/1915
333.	1915.06.??	Pitratev Pál	147. gyalogezred	106514/1915	360.	1915.06.??	Rihor Ivan	147. gyalogezred	106514/1915
334.	1915.06.??	Pogibel Trofin		106514/1915	361.	1915.06.??	Ripkin családi nevű	15. gyalogezred	106514/1915
335.	1915.06.??	Polak Illes	148. gyalogezred	106514/1915	362.	1915.06.??	Risumov Piotr	6. gyalogezred	106514/1915
336.	1915.06.??	Polakov Illes		106514/1915	363.	1915.06.??	Rizinok Ivan		106514/1915
337.	1915.06.??	Polavnikov családi nevű	7. gyalogezred	106514/1915	364.	1915.06.??	Robtun Likaudri	10. gyalogezred	106514/1915
338.	1915.06.??	Polechuk Xanaphon		106514/1915	365.	1915.06.??	Rodin Elek	147. gyalogezred	106514/1915
339.	1915.06.??	Policsuk családi nevű	7. gyalogezred	106514/1915	366.	1915.06.??	Rohazenjikov Iván	147. gyalogezred	106514/1915
340.	1915.06.??	Polisuk Pál		106514/1915	367.	1915.07.07	Romanov Fülöp		112781/1915
341.	1915.06.??	Polovnikov Ivan	12. gyalogezred	106514/1915	368.	1915.06.??	Rosenberg Abraham		106514/1915
342.	1915.06.??	Posirien Elek	10. gyalogezred	106514/1915	369.	1915.06.??	Rosenfeld Sándor	327. gyalogezred	106514/1915
343.	1915.06.26	Prokofijev Arteni		106514/1915	370.	1915.06.??	Rostin Vazul		106514/1915
344.	1915.06.??	Prokosi Litvin	6. gyalogezred	106514/1915	371.	1915.06.??	Rosunov Sándor		106514/1915
345.	1915.06.??	Pronits György	146. gyalogezred	106514/1915	372.	1915.06.??	Rubanenko János	147. gyalogezred	106514/1915
346.	1915.06.13	Provacki Pál	33	93021-1915	373.	1915.06.??	Rusin családi nevű	11. gyalogezred	106514/1915
347.	1915.06.19	Psenyicsnyi Dániel		93021-1915	374.	1915.06.??	Rusin Pal	11. gyalogezred	106514/1915
348.	1915.06.11	Puchov György	31	93021-1915	375.	1915.06.??	Rutkin István		106514/1915
349.	1915.06.??	Pucsin Ivan	325. gyalogezred	106514/1915	376.	1915.06.12	Ruznak Sandor	28	93021.1915

377.	1915.06.??	Sacharenk Pál		106514/1915	404.	1915.06.??	Seremet Mihály	325. gyalogezred	106514/1915
378.	1915.06.??	Safranov Dömötör	137. gyalogezred	106514/1915	405.	1915.06.??	Seroskin Vazul	11. gyalogezred	106514/1915
379.	1915.06.??	Sakov Zanin		106514/1915	406.	1915.06.??	Serpuchova Matrei		106514/1915
380.	1915.06.19	Samanajov Gergely	30	93021-1915	407.	1915.06.??	Servem Vilmos	10. gyalogezred	106514/1915
381.	1915.06.??	Samanavi Poroskovin		106514/1915	408.	1915.06.??	Sestjeno Echor		106514/1915
382.	1915.06.??	Sanasenkov Illés		106514/1915	409.	1915.06.??	Sibirzev családí neví	147. gyalogezred	106514/1915
383.	1915.06.??	Saplin Fidor		106514/1915	410.	1915.06.??	Sichenko Selifan		106514/1915
384.	1915.06.??	Sapoli Kresant		106514/1915	411.	1915.06.??	Sidorov Ivan		106514/1915
385.	1915.06.??	Sapsai Krizsan	325. gyalogezred	106514/1915	412.	1915.06.??	Sidursuk családí neví	3. gyalogezred	106514/1915
386.	1915.06.13	Sapslarov Dániel	21	93021-1915	413.	1915.06.??	Sierniak Gábor		106514/1915
387.	1915.06.??	Sarabenf János	147. gyalogezred	106514/1915	414.	1915.06.??	Silabuk János	312. gyalogezred	106514/1915
388.	1915.06.??	Sarka Frigyes		106514/1919	415.	1915.06.??	Simakov Jehur		106514/1915
389.	1915.06.??	Sarokov Fiodor	146. gyalogezred	106514/1915	416.	1915.06.??	Simensuk Lajos	147. gyalogezred	106514/1915
390.	1915.06.??	Saucka Tihon		106514/1915	417.	1915.06.??	Simeonov Piotr	6. gyalogezred	106514/1915
391.	1915.06.??	Savcsenko Mihály	6. gyalogezred	106514/1915	418.	1915.06.??	Singert Adolf		106514/1915
392.	1915.06.??	Savcsenko Mihály	6. gyalogezred	106514/1915	419.	1915.06.13	Sirgyuk Spiridon	28	93021-1915
393.	1915.06.??	Savcsenko Rihori	6. gyalogezred	106514/1915	420.	1915.06.??	Sirnjenko Luka		106514/1915
394.	1915.06.12	Scerbilin Ivan	21	93021-1915	421.	1915.06.??	Sisajev Nikanor		106514/1915
395.	1915.06.26	Schisehkov Pál		106514/1915	422.	1915.06.??	Siskov Iván		106514/1915
396.	1915.06.??	Schlefanov Semen		106514/1915	423.	1915.06.??	Skaliv Zakariás	147. gyalogezred	106514/1915
397.	1915.06.??	Schneider Dávid		106514/1915	424.	1915.06.??	Skonov Nasin	312. gyalogezred	106514/1915
398.	1915.06.20	Schneider Jakab	26	93021-1915	425.	1915.06.??	Skudila Ivan	147. gyalogezred	106514/1915
399.	1915.06.??	Schustab Károly	148. gyalogezred	106514/1915	426.	1915.06.19	Slavstoski Sason	35	93021-1915
400.	1915.06.??	Sdano Vazul	11. gyalogezred	106514/1915	427.	1915.06.??	Smirnov Illes		106514/1915
401.	1915.06.??	Seldmin István		106514/1915	428.	1915.06.??	Smirnov Vavran		106514/1918
402.	1915.06.??	Serbov Kelemen		106514/1915	429.	1915.06.23	Sofonenko Emil		93021-1915
403.	1915.06.??	Serbuv Miksa		106514/1916	430.	1915.06.??	Solnzev Mihály		106514/1915

431.	1915.06.??	Solomatin Andras		106514/1915	458.	1915.06.??	Timochenko Fedor		106514/1915
432.	1915.06.??	Soluzer Mihály		106514/1915	459.	1915.06.??	Tofuli Haveluna	4. gyalogezred	106514/1915
433.	1915.06.??	Spemzük Ivan		106514/1917	460.	1915.06.18	Tokojev (Fokojev) Pál	28	93021-1915
434.	1915.06.??	Stefanovics Rominik Afanzi	10. gyalogezred	106514/1915	461.	1915.06.28	Topa Miklos		106514/1915
435.	1915.06.??	Stepanov Mihály		106514/1915	462.	1915.06.??	Trofimov Mihály		106514/1915
436.	1915.06.??	Stepanov Miklós		106514/1915	463.	1915.06.??	Tumancev Mihály		106514/1915
437.	1915.06.??	Striuminsky családi nevű	6. gyalogezred	106514/1915	464.	1915.06.??	Tumanov Selo		106514/1915
438.	1915.06.??	Subatin Vazul		106514/1915	465.	1915.06.??	Turchanov Benő		106514/1915
439.	1915.06.??	Subirzev családi nevű	145. gyalogezred	106514/1915	466.	1915.06.??	Turmanov Mihály		106514/1915
440.	1915.06.??	Suburov Szilárd		106514/1915	467.	1915.06.??	Vanetsuk András		106514/1915
441.	1915.06.??	Suchozerin Illés		106514/1915	468.	1915.06.??	Varrmuha Iván	146. gyalogezred	106514/1915
442.	1915.06.??	Sudijiamin családi nevű		106514/1915	469.	1915.06.??	Vasiliev Timofej		106514/1915
443.	1915.06.26	Sukin Andras		106514/1915	470.	1915.06.??	Vasilievics Puskana Fedor		106514/1915
444.	1915.06.??	Supsnik Prikof		106514/1915	471.	1915.06.??	Vasilijev Timofej		106514/1915
445.	1916.06.17	Susikoff Suszibath		93021-1915	472.	1915.06.??	Vasiljov Jemilian		106514/1915
446.	1915.06.??	Suskov Geraszim		106514/1915	473.	1915.06.??	Vesenkov Nikita		106514/1915
447.	1915.06.??	Sutharov Ivan	10. gyalogezred	106514/1915	474.	1915.06.??	Vichrev Markel		106514/1915
448.	1915.06.??	Sviridov Ivan		106514/1915	475.	1915.06.28	Vidoscha Miksa		106514/1915
449.	1915.06.??	Szalczman Jsek		106514/1915	476.	1915.06.12	Vikolain Ivan		93021.1915
450.	1915.06.10	Szavin Vazul	27	93021-1915	477.	1915.06.??	Vinagrodov Sándor	7. gyalogezred	106514/1915
451.	1915.06.20	Szemenka Iván	22	93021-1915	478.	1915.06.??	Vinchrovski családi nevű	7. gyalogezred	106514/1915
452.	1915.06.14	Sztazsak Szaniszló	22	93021-1915	479.	1915.06.??	Volosimenko Lavrenti	146. gyalogezred	106514/1915
453.	1915.06.12	Tarakovszki Miksa	23	93021-1915	480.	1915.06.??	Volotov Vasul	11. gyalogezred	106514/1915
454.	1915.06.??	Tatianov Ivan		106514/1915	481.	1915.06.??	Voznuk Rihori	6. gyalogezred	106514/1915
455.	1915.06.??	Tazedinov Glizedin		106514/1915	482.	1915.06.??	Wineknov Tamás	7. gyalogezred	106514/1915
456.	1915.06.??	Teodorzuk Fülöp		106514/1915	483.	1915.06.??	Zachin Ivan		106514/1915
457.	1915.06.??	Thimochenko Gábor		106514/1916	484.	1915.06.??	Zaicev Elek	6. gyalogezred	106514/1915

485.	1915.06.??	Zakarov családi nevű	6. gyalogezred	106514/1915
486.	1915.06.28	Zaprudni Makari		106514/1915
487.	1915.06.??	Zbrik Fülöp		106514/1915
488.	1915.06.12	Zelismakov Stipan	29	93021-1915
489.	1915.06.??	Zerevatenko Miklós		106514/1915
490.	1915.06.??	Zering Henrik		106514/1917
491.	1915.06.??	Zidov Gergely		106514/1915
492.	1915.06.??	Zilinskev János	147. gyalogezred	106514/1915
493.	1915.06.??	Zinzenko Mihály		106514/1915
494.	1915.06.??	Zligeni családi nevű	6. gyalogezred	106514/1915
495.	1915.06.13	Zolotof Mitrofan	30	93021-1915
496.	1915.06.??	Zuzenko István		106514/1915
497.	1915.06.12	Zvutko Ivan		93021-1915
498.	1915.06.11	Zsembekin Sándor	25	93021-1915

1990-ben a dr. Szűcs Ernő és Varga Júlia közreműködésével előtárt adatok segítségével a temetőt felújították. 1990. június 10-én ünnepélyes körülmények között került sor annak ismételt beszentelésére. A továbbiakban erre vonatkozó forrásokat mutatunk be.

DR. SZŰCS ERNŐ – VARGA JÚLIA – MAJOROS LÁSZLÓ: AZ OROSZ HADIFOGOLYTEMETŐ DEBRECENBEN

*Debrecen, 1990., kézirat
Közreadja: Korompai Balázs
főmuzeológus, történész, Déri Múzeum⁹*

Varga Julianna, Szűcs Ernő és Majoros László 1990-ben nyújtotta be a Hajdú-Bihar megyei Múzeumok Igazgatósága Déri Múzeumának „Az orosz hadifogolytemető Debrecenben” c. pályamunkájukat. A 84 oldalas pályamunkát 16 melléklet egészíti ki, amely további több mint 40 oldalt jelent. Külön érdeme a benyújtóknak, hogy 56 fekete-fehér és 10 színes fényképfelvétel teszi teljessé munkájukat. A fényképek jelentős része felirattal is ellátott.

A dolgozat elkészítését alapos kutatómunka jellemzi. A rendelkezésükre álló, Magyarországon hozzáférhető és kutatható anyagokat áttekintették. Néhány gondolata az azóta eltelt negyedszázad alatt átértékelődött és mára más megvilágításban látjuk. A dolgozatban vannak olyan bekezdések, amelyek személyes véleményeket tartalmaznak, ezeket nem érzem túl szerencsésnek.

A dolgozat felépítése gondos, jól felépített. A pályázat nem csupán konkrétan az orosz hadifogolytemetővel foglalkozik, hanem történelmi környezetbe helyezve mutatja be annak kialakulását, történetét mind világpolitikai, mind helytörténeti szempontból. Bemutatja, hogy a hadifoglyok milyen szerepet játszottak Debrecen város életében. Példákon keresztül láthatjuk, hogy hogyan zajlott Debrecenbe érkezésük, fertőtlenítésük, elszállásolásuk, étkeztetésük, orvosi ellátásuk vagy munkavégzésük.

Az orosz hadifogolytemető földrajzi elhelyezkedését Zoltai Lajos 1919-es jelentése alapján ismerjük. Debrecen Város Tanácsa 1919-ben megbízta Zoltai Lajos múzeumórt, hogy a temető helyszínrajzát készítse el. Zoltai a tőle megszokott alapos pontossággal készítette el a rábízott munkát. A kolerajárvány 1915 június-júliusában 1618 orosz hadifogoly életét követelte. Az ő adataikat nem ismerjük. De Zoltai a szokatlan módon újranyitott járványtemetőben 1917-18-ban

⁹ A pályamunkából jelen kiadványunkban szemelvényeket közlünk. (Szerk.)

eltemetett további több mint 200 katonája fejfaadatait összegyűjtötte. Helyszínrajza a temető felújítása alkalmával, rendbetételekor kiinduló pont volt.

A dolgozat zárófejezete bemutatja azt a nagyszabású munkát és összefogást, amely lehetővé tette, hogy a járványtemető 1915-ös létesítésének 75. évfordulójára elhelyezhessék a kegyelet virágait a megemlékezésen résztvevő katonák és civilek.

A pályázat megjelentetése mindenképpen indokolt, hiszen ebben az évben egy újabb átadása történt meg az oroszhadifogoly-temetőnek. Felújított állapotában kereshetik fel az emlékezni és tisztelegni vágyók a több mint 2000 katonára végső nyughelyét.

Majoros László mk. ezredes, helyőrségparancsnok 1990. június 10-i ünnepi beszéde

Hölgyeim és Uraim!
Tisztelt Vendégek!

Pontosan 75 esztendeje annak, hogy e temető földje befogadta a debreceni hadifogolytáborban kitört kolerajárvány első halálos áldozatait. Erre és az ezt követő tragikus eseményekre kívánunk most emlékezni, hogy emberséggel, együttérzéssel és kegyelettel adózzunk az áldozatok emlékének bármely nemzet katonái is voltak.

*Majoros László mk. ezredes
a Méltósággal c. filmben
(Forrás: Méltósággal. TV-vázlat
a lovagias emberségről.
Írta és rendezte: Mata János, Bp., 1991.)*

Köszönöm tisztelt vendégeinknek, hogy jelenlétükkel megtisztelték a temető felújítást követő átadásra és egyházi felszentelésére szervezett ünnepségünket.

Engedjék meg, hogy hét és féltized távlatából felidézsem az akkori történelmi eseményeket.

Valamennyiünk előtt szomorú tényként ismert, hogy századunkban két világháború vérzivatarára tizedelte a világot, de főképpen Európa népeit. Mindkettő hasonló célokért és hasonló érdekből fakadt. Mindkét háború szenvedéseiből, pusztításából és megaláztatásából bőségesen jutott a magyar népnek is.

A század fordulóra felgyorsult egyenlőtlen, polgári fejlődés óriási érdekellentéteket, nagyhatalmi, területszerzési törekvéseket hozott felszínre, az ellentétek annyira kieleződtek, hogy a

tíz évekig már nem volt kétséges a háborús összecsapás, a kérdés csak az volt: mikor?

Ma elgondolni is borzasztó, hogy az 1914. június 28-án Ferenc Ferdinánd trónörökös halálát okozó pisztolylövések alkalmas ürügyül szolgálhattak a háború kirobbantására, amely következtében több mint 52 hónapon át tartó öldöklés kezdődött 8 millió 538 ezer katonára és sok ezer polgári lakos halálát okozva.

Kezdetben a hadviselő felek haditervei gyors lefolyású háborúval, az első hetekben „bekövetkező döntő sikerekkel számoltak”. Azonban hamarosan bebizonyosodott, hogy egyik fél sem képes döntő anyagi és élő erőfölényt létrehozni.

A gyors háború stratégiája összeomlott. A soknemzetiségű Osztrák-Magyar Monarchia hadserege a központi hatalmak részeként szállt harcba. Az akkori Magyarország területéről harctérre küldött 3 millió 800 ezer katonából megközelítette a 2 milliót a magyarok száma. Közülük 661 ezren haltak meg és nyugszanak hazánktól távoli, egykori harcterek földjében. Ezen kívül ránk, magyarokra nézve 743 ezer sebesült és 734 ezer fogságba esett, eltűnt katonára a háború szomorú mérlege, és akkor nem is beszéltünk a polgári lakosságot ért pusztításról, a felbecsülhetetlen anyagi károkról.

Tisztelt Vendégeink!

A frontról hazakerült sebesült magyar katonákat és hadifoglyokat szükségkórházakban helyezték el. Az első orosz hadifoglyok 1914. október 14-én érkeztek Debrecenbe, akiket a gőztéglagyár barakképületeiben helyezték el.

Már a háború kezdetén Debrecenben is sok halottra lehetett számítani. Ezért napirendre került a régi honvédtető bővítésének kérdése, amely azonban alkalmatlan megoldásnak bizonyult tömeges temetések végrehajtására, így került szóba egy új temetőhely kialakítása.

Ekkor még senki sem sejtette, hogy nem szokványos katonai temetőnek, hanem járványtemetőnek kell helyet keresni.

Ma sem tudjuk pontosan megtörtént-e a temető kijelölése, vagy a szükség hozta úgy, hogy ezen a helyen, a gőztéglagyár szomszédságában temessék el a hadifogolytáborban 1915 nyarán kitört kolerajárvány áldozatait. A tomboló járvány következtében egyetlen hónap alatt 1618, főként orosz nemzetiségű

Beszéltetés 1990.
(Háttérben dr. Szűcs Ernő)

Dr. Debreczeni Ferenc
Debreceni Megyei Városi Tanács általános
elnökhelyettese 1990. június 10-én

hadifoglyot temettek el ide. Az elhalálozás ütemére utalnak az itt látható sírfeliratok is, hisz nem volt mód és lehetőség egyenkénti temetésre, 25-35 fős tömegsírokba történt elhantolásuk.

Kérdéshetnénk sokan, hogy mi vezetett a járvány kialakulásához. Ez a háború folyamán mondhatni tömeges jelenség volt, nemcsak a fogolytáborok, de a frontok katonáit is tizedelte. Kialakulásának okai a háború okozta terhek miatt: a gyenge ellátásra, a mai felfogásunk szerint elképesztően rossz higiéniai körülményekben kereshető.

Szerencsére a járványt sikerült megfékezni, s az nem terjedt át a város lakóira. Az akkori szokás szerint az 1915 júliusában betelt temetőt bezárták és az eredeti neve is járványtemetőre változott, inkább így ismerték.

Azonban a hagyományoktól eltérően 1917-ben ismét megnyitották, területét kibővítették és további 209 főt temettek ide a Salvator-hadikórházban elhalt különböző ellenséges országbeli hadifoglyokból. Ezúttal már egyedi sírokba.

Az emberség, a halottak iránti kegyeletérzés tiszta példájával találkozhatunk e temető bejáratánál emelt emlékmű történetére gondolva. Hisz a hadifogolytábor parancsnoka: ősbudai Rácz Béla a 101. gyalogezred tartalékos főhadnagya saját költségén építette, emléket állítva a járvány áldozatainak. Ezzel a nemzetközi hadijog erkölcsi normáinak követésére méltó példáját adva az utókornak. Ugyancsak említésre méltó, hogy Magyarország akkori vallás és közoktatásügyi minisztere 1918. november 2-a és 3-ára országos gyásznapot rendelt el, amely felekezetek fölöttivé emelkedett kötelező kegyeleti megemlékezés volt. Az ország minden oktatási intézményére elrendelte, hogy a házi gyászünnepségek után az iskolák növendékeit ki kell vinni a honvédtemetőkbe helyszíni tiszteletadásra és a sírok virágokkal történő behintésére. Ezen kívül önkéntes társadalmi gyűjtés lefolytatásáról is intézkedett, amelyből „Hadisírgondozó-alap” létesült a sírok további gondozási költségeire.

Van tehát történelmi előzménye mindannak amit mi teszünk, hisz ezt a háború nehéz éveiben elődeink is megtették.

Ebből az alkalomból köszönet illeti a Debreceni Városi tanácsot, amely a Honvédtemető 2 évvel ezelőtti helyrehozatala után kezdeményezésünket felkarolva költségkeretet biztosított ennek az elhanyagolt, szinte megközelíthetetlenül elburjánzott növényzetű temetőnek a rendbehozatalára.

Köszönöm a Déri Múzeum, a Levéltár dolgozói és mindazok közreműködését, akik lehetővé tették, hogy Varga Júlia nyugalmazott főkönyvtáros kutatásai sikerrel járjanak. Mert ez tette lehetővé a temető és a síremlékek eredeti dokumentumok alapján történő felújítását.

Köszönet illeti a Gördülő Csapágy Művek lakatos brigádját, akik jelentős társadalmi munkával elkészítették a temető egyik legszebb sírkeresztjének kovácsolt vasmásolatát.

Ugyancsak köszönetet kell mondanunk az Üvegipari Szövetkezet dolgozóinak az itt látható emlékmű és a sírkövek felújításában végzett munkájukért.

A kivitelezési és szervezési munkákat a Légvédelmi Kiképző Központ személyi állománya vállalta.

Tisztelt Vendégeink!

Sokszor megkérdezik tőlem, miért foglalkozunk annyit a temetők rendbehozatalával? Úgy gondolom, ha egy kicsit megnézzük a kormány programjában szereplő nemzeti hadsereg kialakításának követelményeit, akkor katonáinkat tiszta hazafiságra, a történelmi múlt ismeretére, helyes értékelésre és megbecsülésre kell nevelnünk. Ennek pedig elengedhetetlen része a hagyományok ápolása, emlékezés a múlt történéseire.

Hogy jó úton járunk, annak bizonyosságát adta Debrecen város lakossága kezdeményezésünkre és közreműködésünkkel felújított Nagy Sándor József emlékmű, az ugyancsak 1848-as hős Szarka Kapitány emlékműve, az első világháborúban hatalmas véráldozatot hozó debreceni 3-as honvédek és 3-as népfelkelő gyalogezred hősi emlékművének a laktanyánk területén történő felállításakor, valamint a Honvédtemető és mauzóleumának felújításakor.

Bízom abban, hogy törekvésünk most is megértésre és támogatásra talál.

Kérem a Városi Tanács, az Idegenforgalmi Hivatal, a Sajtó, a TV és Rádió munkatársait, propagandamunkájukkal segítsék elő, hogy a város lakossága tudomást szerezzen-e temető helyrehozataláról. Legyen ez az emlékhely

Emlékmű orosz-magyar díszörökkel
1990 felújítva

is a háború elleni küzdelem egyik forrása, legyen mód az idelátogató külföldi vendégeknek kegyeletük kifejezésére.

Úgy gondolom, amikor ezt a temetőt felújítottuk és a látogatók rendelkezésére bocsájtjuk, nemcsak az itt nyugvó hadifoglyokra, hanem a háború minden magyar és más nemzetiségű áldozataira emlékezünk.

Legyen ez példa az országban és az országhatárokon kívül, találjon követésre más nemzetek soraiban is. Debrecen város tetteivel bizonyította, hogy van erkölcsi alapja ilyen irányú elvárásokat támasztani.

Nyikita Darcsijev szovjet főkonzul 1990. június 10-i ünnepi beszéde

Hölgyeim és Uraim!
Kedves Barátaim!

Mindenekelőtt engedjék meg, hogy honfitársaim és magam nevében őszinte, szívből jövő megbecsülésünket és hálánkat fejezzem ki a Debreceni megyei Városi Tanácsnak, a Honvédség Helyőrség személyi állományának és mindazoknak, akik részt vettek a temető helyreállításában, azért a mélyen emberséges és nemes lelkű fáradozásukért és azért a megható kegyelet adózásért, amelyet az itt nyugvó első világháborús orosz katonák emléke iránt tanúsítottak.

Ebben a mélységes humán gesztusban mi a népünk iránti őszinte tisztelet megnyilvánulását látjuk és azt igen nagyra értékeljük.

Kedves Barátaim!

Mi most egy régi temetőben vagyunk. De minden temető, legyenek a sírok új keletűek, vagy régiek, mint itt, mindig bizonyos mementóul szolgál az élők számára.

Milyen mementót üzen nekünk ez a régi katonai temető? Az itt nyugvók többsége fiatalon hunyt el, számukra idegen földön, messze a hazájától, az otthonától. Mert háború volt, az első világháború. Húsz évvel később, mint tudjuk, volt még nagyobb világégés - a második világháború, a maga sírjaival és temetőivel.

És amellet, hogy kegyelettel adózunk most a nagyapáink emlékének, gondolom, hogy egyidejűleg a történelem nagy tanulságát is vonhatjuk le. Ne

vegyék kegyeletértésnek, de én úgy fogalmaznám, hogy soha többé ne kelljen se nekünk, se Önöknek, se másoknak a katona honfitársak új sírjait meglátogatni külföldön. Ne kelljen egészséges, életeli, szép, fiatal embereknek idegen földön elpusztulniuk. És ki tudja mennyi Puskin és Petőfi, Lomonoszov, és Bolyai, Einstein és Newton pusztult el közülük vagy véget vetett egymás életének, anélkül, hogy érvényesülni tudtak volna a hazájuk és az emberiség javára és dicsőségére.

Azért hadd szolgáljon a nagyapáink és apáink története tanulságul, mementóul nekünk, had okuljunk végre belőle és József Attila szavaival élve azt mondjuk, hogy „A harcot, amelyet őseink vívtak, békévé oldja az emlékezés, s rendezni végre közös dolgainkat, ez a mi munkánk, és nem is kevés.”

Még egyszer szívből köszönöm Önöknek, kedves barátaink.

Nyugodjatok békében drága őseink.

*Emlékmű Darcsijevvel
1990 felújítva*

Debrecen az I. világháború időszakában

Debrecen lakosságát egymásután több rendkívüli esemény rázta meg 1914-ben. Még az év elején, február 23.-án pokolgép robbant a város falai között. Ez a postai csomagban küldött bomba volt, egyébként az I. világháború kitörését megelőző, Európa szerte jelentkező nacionalista merényletsorozat nyitánya. Rövidesen kiderült, hogy ezzel a küldeménnyel Miklóssy Istvánt, a magyar szertartású görög katolikus püspököt akarták elpusztítani. Ő azonban egy véletlen folytán megmenekült. A szállítólevél szerint "kegyszereket" tartalmazó csomag azonban bontás közben felrobbant, és a jelenlévők közül az irtózatossá erejű pokolgép szinte a felismerhetetlenségig szétépte Jaczkovics Mihály vikáriust, Slepkovszky János áldozó papot, ők azonnal a helyszínen meghaltak. Egy órával később, már a kórházban vesztette életét szörnyű sebei miatt dr. Csath Sándor ügyész. Szemei kifolytak, halántéka megsérült, ujjai összetörték; és testébe 36 nagyobb bútorszilánk hatolt be. Őket, hármójukat tekinthetjük a nemsokára bekövetkező öldöklő háború első mártírjainak.

Rajtuk kívül még többen szenvedtek súlyos, mások pedig könnyebb sérüléseket. A sebesültek között egyaránt voltak az épület más lakásaiban lévők, utcai járókelők és a szemben lévő épületben, a törvényszéken tartózkodók.

Hét nappal később, az akkor még alig százezer lakosú városban harmincezren vettek részt az áldozatok temetésén. Óriási volt a felháborodás! A világ legkülönbözőbb pontjáról jöttek a részvétnyilvánítások. //

Napokon belül határozat született, hogy egy kápolnát és egy szobrot állítanak a mártírok emlékezetére. Sesztina-Nagybákay Jenő vasnagykereskedő, Domahidy Elemér főispán kezdeményezésére, Than Gyula főszerkesztő buzgó tevékenységére össze is gyűlt 20 ezer korona e nemes célra, de a későbbiekben ezt az összeget hadikölcsönbe fektették. Az infláció azután megsemmisítette az adományt.

A tettesek felderítésére indított széles körű nyomozás ugyan hónapokig izgalomban tartotta az embereket, de lassan mégis kezdtek a kedélyek megnyugodni. Már csak azért is nőtt a csend, mert a hatóságok próbálkozásai nem jártak eredménnyel. A merénylet nyomaint ugyanis eltüntették az ebben érdekelt ellenséges hatóságok. Ebbe a csendesülő légkörbe dörrentek bele Gavrillo Princip sarajevói merényletének pisztolylövései. /1914. jún.28./, amelyekkel megölte a monarchia trónörökösét, Ferenc Ferdinándot és feleségét.

S ha az előző merénylet méltatlankodást, megdöbbenést váltott ki, úgy ez utóbbi - bár a trónörökös nem volt kedvelt személy a magyarok szemében - mégis a birodalom, az ország megsértéseként rögződött az emberekben. Annál is inkább

így volt, mert a hivatalos körök is ebbe az irányba igyekeztek a lakosság hangulatát terelni. Egymást érték az országban is, de Debrecenben is a tüntetések a háború mellett, a merényletért felelősök megbüntetésére.

Amikor pedig megtörtént a hadüzenet /1914.júl.28./ és a mozgósítás után elindultak Debrecenből a különböző katonai egységek /3-as honvéd gyalogezred, 39-es császári és királyi közös gyalogezred, 2-es honvéd huszárezred és a 16-os császári és királyi közös huszár ezred/, akkor ezek búcsúztatásán 20-30 ezer ember jelent meg. Felvirágozták a katonákat, feldíszítették a vasúti kocsikat, a lovakat. Enni-inni valóval, cigarettával ajándékozták meg a hadbavonulókat.

Olyan nagy volt a lelkesülés, hogy 1914 augusztusában sikerrel járt az állam részéről megindított „aranyat vasért” mozgalom. Ennek során a honpolgárok aranyneműiket ajánlották fel a hadikiadások részbeni fedezésére. Áldozatkészségük elismeréseként mindössze egy „Pro Patria” /”Hazáért”/ feliratú vasgyűrűt kaptak.

Kampányt indítottak sárgaréz gyűjtésére is. Az ekkor leadott konyhai edényekért, mozsarakért, gyertyatartókért vasból készült felszerelési tárgyakat adtak. Ezek a vasmoszarak, stb., több családnál még ma is megtalálhatók.

Sikerrel járt a „hadikölcsön” módszerének a bevezetése is. Ezt 1914. november 11-ével kezdték alkalmazni. Ez tulajdonképpen nem volt más, mint a hitel egy különös formája. Ezáltal a háború folytatásához vett fel kölcsönt az államvezetés polgáraitól. Összesen nyolc ilyen jegyztetés történt a háború alatt. E forma felhasználásával 18 milliárd koronát préseltek ki hazánk lakosságától. Ez a hatalmas összeg a háború utánra teljesen megsemmisült. Számos család és közintézmény /pl. alapítványok/ vagyona veszett el ezen az úton. Debrecen lakóiból, csupán az első hat kölcsönjegyzés során, azaz 1917 júniusáig összesen 128.747.000 koronát szorítottak ki ilyen címen. //

I.	hadikölcsön	/1914-nov./	alkalmával	15.355.650	korona
II.	hadikölcsön	/1915.máj-jún./	"	14.630.800	"
III.	hadikölcsön	/1915.okt.-nov./	"	23.690.100	"
IV.	hadikölcsön	/1916.ápr.-máj./	"	24.023.950	"
V.	hadikölcsön	/1916.nov.-dec./	"	24.481.750	"
VI.	hadikölcsön	/1917.máj.-jún./	"	26.559.550	" //

Mindenestre az első hadikölcsön jegyeztetés még könnyen ment. Ekkor a debreceniek még aránylag lelkesen „áldoztak a haza oltára” számára, több mint 15 millió koronát adtak. //

A felbuzdulás sajátságos, csak Debrecenben előforduló jele volt; a teológusok frontra vonulása. A korabeli szokásként a hittudományi egyetem hallgatóinak ugyanis nem tették kötelezővé a katonai szolgálatot. Városunk református teológusai lemondtak mentesítésükről és kérték besorozásukat a hadseregbe.

Érdekes, hogy ezt a felajánlkozást a katonai hatóságok nehezen és csak hosszasan fontolgatás után fogadták el. Végül is csak 1914 novemberében adták meg ehhez a beleegyezésüket.

E hónap 15-éig negyven teológus vonulhatott be a debreceni 3-as honvéd gyalog ezredhez. Közülük tízen /Csornay Zsigmond, Fehér Imre, Imre János, Jakab Sándor, Kocsis József, Kolombán Kálmán, Leel Össy István, Szabó Gerő, Tisza István, Varga István/ a háború folyamán hősi halált haltak. //

Az Itthon maradt hittudományi hallgatók vöröskeresztes gyűjtéseken, beteg és sebesült katonák ápolásában vettek részt. Közülük Szathmáry Lajos teológus e munkája során szerzett betegségében halt meg.

A lakosság kezdeti lelkesedése idővel ugyan jelentősen lohadni kezdett, kivált a fronton bekövetkezett veszteségekről jövő hírek, az egyre sűrűbben érkező sebesültszállító vonatok hatására. Ennek ellenére a jólelkű emberek sokirányú tevékenységbe kezdtek a rászorulókat megsegítése érdekében. Aktivizálódott a Vöröskereszt. Égisze alatt „fogadóállomás”-t létesítettek a pályaudvaron a városunkba irányított sebesültek részére. Megszervezték az átutazó, átvonuló katonák számára az „üdítő állomás”-t is. Mindkét helyen önkéntes lányok, asszonyok vállalkoztak a segítségre, gondozásra.

Ezt a feladatot már az első napokban hatvanan vállalták.

Munkájuk sikeresebbé tétele érdekében ápolónői tanfolyamot is végeztek. Komoly, felelősségteljes munkát végeztek, hiszen a háború négy és egynegyed éve során 37.764 sebesült, illetve beteg katonát hoztak városunkba. Az évente 40-50 betegszállító vonat fogadása, az ápolandók kórházba szállítása, ottani gondozása nagy áldozatkészséget, sok emberséget kívánt.

Ilyen nagyszámú beteg részére természetesen nem volt elegendő Debrecenben lévő egy civil /Bem téri/, és egy katonai /Bartók Béla úti/ kórház. Az un. zsidó kórház is átvette a hadsereg. Ez a Böszörményi úton, a pártiskola, az Oktatási Igazgatóság régi épületrésze volt.¹⁰ A Tanítói Árvaház három egyemeletes épületében /ma az Atommagkutató Intézet és szomszédos épületeiben/ a Vöröskereszt rendezett be kórházat, ahol debreceni civil orvosok gyógyítottak.

¹⁰ 2015-ben Böszörményi út 23-27. sz. közép- és szakképző iskola

Szükségkórházat létesítettek a Bábaképezdében /Wesselényi tér, ma gyógy-pedagógiai iskola/ és a DEMKE Bocskai tér, ma a helyén a Nógrádi Sándor általános iskola áll. Az Augusztus Szanatóriumban, ma a III. sz. Belgyógyászat és Tüdősebészet, megfigyelő állomást alakítottak ki. Nyolc debreceni hölgy saját költségén kisebb létszám befogadására alkalmas tisztai kórházat szervezett a Simonffy utca 1. szám alatt. //

Kórházak céljaira vették igénybe a Gazdasági Akadémiát /Pallag/ - Balásházy János Mezőgazdasági Szakközépiskolát is, valamint az egyik Szent Anna utcai iskolát is. //

A kórházakból kikerült, de frontszolgálatra még alkalmatlan katonák utókezelésére épültek fel a Pávilon laktanya előtt lévő gyakorlótér Hajnal utcai oldalán az un. „barakkok”. Ezek nagyon egyszerű kivitelezésű, de téglából készült épületek voltak, ahol utókezelésben részesítették a rászorulókat. A részleg első parancsnoka Tathy ny. huszárcapitány, első orvosa dr. Tamássy Géza lett. Az „üdülőosztály”-nak nevezett egységet később Königrätzbe /ma Hradec Králové csehszlovákiai város/ helyezték át, a barakkokba pedig Erdélyből menekülteket költöztettek, majd a Horthy korszakban ezeket az épületeket sokgyermekes, szegény családoknak utalták ki lakásnak.

Míg az „üdülőosztály” működtetésének célja az egyszer már sérült katona ismételt frontszolgálatra való alkalmassá tétele volt, addig a gazdasági rokkantiskola annak szellemében szerveződött meg, hogy a „harcok alatt testi épségüket veszítetteken, a háborúból csonkán-bénán kikerülteken segítsenek.” // Már 1915-ben tevékenykedett városunkban a Rokkantügyi Hivatal, de mennél tovább tartott a háború, annál inkább gyarapodott az áldozatok száma is. Egyre többen nyilatkoztak úgy, hogy a rokkantkérdés megoldása becsületbeli kötelesség, és ezen belül nem egyszerűen karitatív cselekvést kell folytatni, hanem a további életre kell alkalmassá tenni a gyakran fásultságba esett rokkantakat. Debrecenben dr. Csűrös Ferenc kultúratanácsnok szervezte meg a rokkantiskolát, és ez az intézmény 1916. április 10.-én kezdte meg üzemelését, mintegy fél évvel megelőzve az ország hasonló foglalkoztatóit. Ennek egyik, az ipari tagozata a fémipari iskolában /ma a Mechwart András Gépészeti és Gépgyártástechnológiai Szakközépiskola/ üzemelt. A másik, a mezőgazdasági tagozat 60 bentlakóval az ispotályi szegényház egyik különálló épületében működött, s hét katasztrális holdon tevékenykedett. Egy-egy kurzus 11 hónapig tartott és vizsgával zárult. A részleg parancsnoka dr. Sáffár Kornél rokkant tiszt volt, s az oktatói munkát pedig: Cs. Péterfy József, Juhász József, Baricza Barna, Törös Károly, Szabó Károly, Faragó Ilona végezték. //

Különleges intézményként szerveződött a debreceniek által létrehozott és fenntartott katonaothton. Eredetileg a 39-esek pótzászlóaljának Königrätzbe helyezésekor jött létre azzal a céllal, hogy az idegenbe vitt, cseh és német környezetbe jutott hajdúsági katonák részére valami úton-módon pótolják az otthon melegét. Az ottani Albertinum helyiségeiben vette kezdetét ez a kaszinónak minősíthető magyar katona találkozó-önművelő-szórakozó intézmény, ahol kávéval, teával, egy-két cigarettával is ellátták a megjelenteket. Az intézmény szervezői Baltazár Dezső püspök és Ferenczy Gyula egyetemi tanár a königrätzsi sikeres működést látva, Debrecenben is létrehozták a katonaothont. Ez utóbbi a Vígsház¹¹ helyiségeiben működött.

Kezdetben a hadvezetés nem volt tekintettel a termelésre, s a hadifontosságú üzemekből is válogatás nélkül hívták be a dolgozókat katonának. E helytelen állásponton csak hónapok múltával módosítottak, így a háború elején a harctérre ezrével kerültek ki a gyárak, műhelyek munkásai, a földek megművelői. Következésképpen keresetük kiesett, s ezt nem pótolta teljesen a kiutalt hadisegély, így azután a családok fenntartásához női és gyermekmunkával kellett némi kiegészítést teremteni.

Az iparban és a mezőgazdaságban tapasztalható, az amúgy is létező problémákat csak tovább fokozták a szállításban mutatkozó nehézségek. Debrecen kivált az orosz és a román frontok szempontjából feküdt fontos közlekedési csomóponton. S mivel a katonai szállítások elsőbbséget élveztek, így a polgári érdekességű személy-, teherszállítások háttérbe szorultak, esetenként tökéletesen leálltak. Ennek természetesen kihatása lett Debrecennek és környékének iparára, kereskedelmére, egyáltalán gazdasági életére. Elakadtak a nyers-, és alapanyag szállítások, de gyakran késett a késztermékeknek az értékesítési helyekre való továbbítása is. //

Az ilyen súlyos gondokkal terhelt és ennyiféle bajjal küzdő városra az államvezetés még mindig úgy tekintett, mintha ez a város és vidéke változatlanul Ausztria, sőt némileg Németország éléstára lehetne a továbbiakban is. Holott a háború éveiben ismétlődően aszály volt, s a termést csökkentő tényezők közül erősen érezhető volt a férfi munkaerő távolléte és a hadsereg által igénybevett igaerő hiánya is. A mezőgazdasági termelés nagyarányú visszaesése ellenére, valamint annak ellenére, hogy az élelmiszerekből gyakran még az alacsonyan megállapított adagokat sem tudták kiszolgáltatni a helyi lakosságnak, nos, ennek ellenére a hadvezetés megítélése szerint Debrecen még jelentős tartalékokkal rendelkezett, ezért a már említett több mint 37 ezer sebesültön kívül sok ezer hadifoglyot is idetelepítettek.

Az első hadifogoly szállítmány 1914. október 14.-én érkezett Debrecenbe, s a Göztéglagyár Rt munkáslakásaiban helyezték el őket. A hadifoglyok száma

rohamosan nőtt a városban, s közülük 2-3 ezer közötti létszámban éveken át, elsősorban 1916-1918 között munkára is kiadták őket ipari üzemekhez és a mezőgazdaságba.

Egyébként a foglyokkal kapcsolatban olyan naivnak minősíthető szokás alakult ki eleinte Debrecenben, hogy a tőlük cserélt egyenruhagombot karabinerrel összefogva kézelőgombként hordták a város fiatalemberei. Ezt olyan büszkén viselték, mintha ők is részesei lettek volna a fogságba esettek legyőzésének. //

Útban a fogolytáborhoz

Az első világháborúnak már az elején, 1915 tavaszán megkezdődött az orosz hadifoglyok tömeges szállítása a debreceni hadifogolytáborba. A debreceni városi tanács felkészült a hadifoglyok fogadására, elhelyezésére és ellátására. Hadifogolytábort létesített a Göztéglagyár mellett és biztonsági intézkedéseket tett a frontról esetleg behurcolandó járványos betegségek megelőzésére, a polgári lakosság egészségének védelmére.

A hadifoglyok Debrecenbe telepítését a frontról a célpontig a katonaság intézte, legfelsőbb szinten a katonai városparancsnok, gyakorlatilag pedig a szintén katonai állomásparancsnokság. A városi tanács, mint közigazgatási hatóság egyenlő rangú társa volt a katonaságnak. Az akkori közigazgatási szervezet keretében a városi tanács a rendőrkapitányságon keresztül gyakorolta felügyeletét a hadifoglyok ügyeiben.

A rendőrfőkapitány feladata ezzel kibővült a korábbihoz képest.

A városi tanács, mint polgári hatóság és a katonai parancsnokság mikénti együttműködését a miniszteri biztosi hivatal ellenőrizte, élén a miniszteri biztossal.

Ez a szervezeti felépítettség biztosíthatta volna a polgári és katonai szervek messzemenő együttműködését, a város lakossága érdekeinek szemelőtt tartásával. Ám a gyakorlat ezt nem igazolta. A városi tanács örök küzdelemben volt a katonasággal, amely a polgári lakosság érdekeit nem vette figyelembe. Reánk maradtak a Hajdu-Bihar megyei Levéltárban - a továbbiakban hivatalos rövidítése szerint HBmL - az orosz hadifoglyok debreceni tartózkodására vonatkozó, különböző témájú, szórványos iratok, melyek összességéből kitűnik, hogy a városi tanács állandó küzdelmet folytatott a katonasággal, ennek a küzdelemnek a körvonalai bontakoznak ki már a foglyoknak a hadifogolytáborba szállításánál is. A teljesség igénye nélkül, a foglyok szállítására vonatkozóan csupán csak annyi korabeli,

11 Az Aranybika Szálloda kamaraszínháza

eredeti iratot mutatunk be itt a levéltári irathagyatékából, amennyiből már kibontakozik a városi tanács harca a katonasággal. Egyébként jelen tanulmány az orosz hadifoglyok Debrecenben tartózkodásának történetét csak az 1915-ös nap-tári évvel bezárólag dolgozza fel, azzal az időt behatároló szomorú ténnyel, hogy 1915-ben történt tömeges pusztulásuk, s létesült Debrecenben az orosz hadifogly temető. Későbbi nevén katonai járványtemető, az 1917-ben történt újabb beletemetések után.

Az orosz hadifoglyok szállítása

Debrecen város tanácsának 1915. március 20.-án tartott ülésén dr. Márk Endre polgármester jelentette, hogy a korábbi intézkedése ellenére, a megfigyelés végett Debrecenbe szállított orosz foglyokat a város főutcáján kísérik végig a megfigyelő állomásig, s ez a város lakosságának egészségügyi helyzetét veszélyezteti. Jelentette továbbá, a polgármester, hogy a tanács ez ellen tiltakozó átiratát mind az állomásparancsnok, mind a megfigyelés ellenőrzésére hivatott miniszteri biztosi hivatal figyelmen kívül hagyja. Kérte a polgármester, hogy ezek után a tanács határozatilag tegyen megfelelő intézkedéseket.

Dr. Tóth Emil tanácsnok javasolta, hogy a tanácsbízta megarendőrfőkapitányságot, hogy az orosz hadifoglyok szállítását ellenőrizze, s amennyiben a szállítás továbbra is a belvároson keresztül történne, a tanácsnak jelentse. A tanácsülés a javaslatot elfogadta, s határozatilag megbízta Rostás István rendőrfőkapitányt a rendszeres ellenőrzés foganatosításával.

A városi tanács határozatának egy-egy példányával tudomására hozta úgy az állomásparancsnoknak, mint a miniszteri biztosi hivatalnak, hogy a szállításokat rendőrségileg ellenőrizteti. Mert: „A harctéri járványos betegségekkel fertőzött vidékekről megfigyelés végett Debreczenbe irányított orosz foglyoknak a város belterületén keresztül kísérése által a Tanács a város lakosságának közegészségi viszonyát veszélyeztetve látja.” Kérte a tanács, hogy ezt a közérdeket a két címzett vegye figyelembe. A célszerűbb szállításra ráirányította a figyelmet a városi tanács a következőkben: „Amennyiben a szállítás a városi körkemenczéhez történik a fenti kérelem teljesítése akadályba sem ütközik, mert az orosz foglyok vasúti vágányon szállíthatók a körkemence közelébe.” A körkemence nem más, mint a városi gőztéglagyár kemencéje.

A városi tanács határozatát dr. Márk Endre polgármester és dr. Hege-dűs aljegyző, t. tanácsnok írták alá. /Ld. HBmL. IV. B.1405/b. 247.sz. doboz. VII/11-1914.:5424/1915./

A határozatot a tanácsülés után két napra expedálták - az ügyiraton lévő feljegyzés szerint - a két, fentebb megnevezett címzettnek.

A rendőrhatalom megfigyelés tanácsai elrendelése feltehetőleg sértette az állomásparancsnok önértékét, avagy bizalmatlanságot érzékelt maga iránt, az ellenőrzés alá vonással, mert ahogy megkapta a tanács határozatát, már másnap, azaz 1915. március 23.-án átirattal fordult a város polgármesteréhez. Az állomásparancsnok hivatkozott a tanácstól kapott határozatra, s „értesítette” a polgármestert, hogy az orosz foglyok belvároson keresztül szállítása az ő tudtával csak egyszer fordult elő, a február 27.-én ide érkezett csoport esetében. A csoportot a miniszteri biztos hatósága alá tartozó megfigyelő kórházba szállította az őrség. Ő ennek ellenére:

„Azonnal saját keziműből intézkedtem, hogy az eset ne ismétlődjék s parancsot adtam a csapatoknak, hogy a foglyokat mindig a városon kívül kísérik a megfigyelési helyre. „Tudtommal más alkalommal nem is mentek a foglyok a városon keresztül.”

A csapatok nem vették volna semmibe az állomásparancsnok parancsát, s rendszeresen a belvároson keresztül kísérték a foglyokat? Avagy a parancsnok szemethunyt a belvároson keresztül történő szállítás fölött, de kifelé, a tanács felé védte a mundér becsületét a polgármesterhez intézett értesítésében? Hogy kinek volt igaz, azt ma már el nem dönthetjük. Az értesítésben kérte az állomásparancsnok a polgármestert, hogy ha a jövőben is a belvároson keresztül szállítanak az orosz hadifoglyokat, sürgősen és pontosan értesítse őt, "hogy a mulasztók ellen eljárhassak". /Ld. HBmL. IV.B.1405/b. 247.sz. doboz.: 5617/1215./

A miniszteri biztos szintén nem hagyta megjegyzés nélkül a városi tanács intézkedését. 647/1915. m. b. számú átiratában értesítette a városi tanácsot, „...hogy a megfigyelés céljából ide szállított orosz foglyok beszállítása hatáskörömön kívül esik, s az orosz foglyoknak a város belterületén keresztül szállítása intentioim és az állomásparancsnoksághoz intézett megkeresésem ellenére történt.”

A két szerv között - állomásparancsnokság, miniszteri hivatal - a felelősségnek nem volt gazdája. A városi tanács pedig mit tehetett egyebet, mint hogy 1915. március 29.-én tartott tanácsülésén határozatilag tudomásul vette az átiratot, s az ügydarabot irattárba helyezni rendelte.

/Ld. HBmL. IV.B. 247. doboz. ; VII/ 11-1914.; 5705/1915./

A városi tanács erőfeszítése, hogy a foglyokat ne a belvároson keresztül szállítsák, s ezzel ne veszélyeztessék a város lakóinak egészségét, - erőtlennek bizonyult. Ugyanis a két, fentebb bemutatott, felelősséget elhárító átirat után is a városon keresztül szállították a foglyokat.

Rostás István rendőrfőkapitány a városi tanács 5424/1915. számú határozatában kapott megbízás alapján, 9421/II. rfk. 1915. szám alatt, április 7.-i keltezéssel jelentette, „hogyan tegnapelőtt azaz folyó hó 5.-én 1200, ugyanazon napon újabb 1000, tegnap, azaz folyó hó 6.-án 600, ma éjjel 800 és reggel 1099 orosz hadifogoly érkezett a városba.

Az összes 4699 foglyot, habár külsőségi utczákon, de a város belterületén szállították be gyalogosan a városba.”

Kérte a rendőrfőkapitány a városi tanácsot, hogy ezen állapot megszüntetése iránt sürgősen intézkedjen, mert különösen a melegebb idő beálltával ez a közegészségre nézve súlyos veszélyeket rejt magában.

/Ld. HBmL.IV. B. 1405/b. 247.doboz.: VII/11-1914.; 644C/1915./

A városi tanács 1915. április 15.-én tartott tanácsülésében megtárgyalta a rendőrfőkapitány jelentését és újabb átiratot küldött az állomásparancsnokságnak, hogy mielőbb és véglegesen szüntesse meg a foglyok szállításának a közegészséget veszélyeztető gyakorlatát. Megismételte korábbi véleményét, hogy a hadifoglyokat vasúton szállítsák ki - a balmazújvárosi vasútvonal vágányain a városi téglagyári telepre. Részlet az indokolásból: „...tisztelettel kérjük a tekintetes állomásparancsnokságot, hogy városunk közegészségügyi biztonsága érdekében hathatós intézkedést tenni szíveskedjék az irányban, hogy a hadifoglyoknak városunk belterületén levő utczáin gyalogosan szállítása véglegesen megszüntessék...” A tanácsülés egyhangú határozatát Márk Endre polgármester és az ügy előadója írták alá.

A szolgálattevő rendőrök jelentései vezetőjüknek

A városi tanács minden erőfeszítése ellenére az orosz hadifoglyok gyalogos szállítása továbbra is a városon keresztül folyt. A HBmL-ban több eredeti, egykori irat található a rendőröktől, akik jelentést tettek a rendőrfőkapitánynak, pontos adatokkal. A terjedelmesség elkerülése végett, e jelentésekből mindössze hármat mutatunk be szemléltetésül. Nevezetesen;

Papp Sándor 50. számú rendőr 1915. április 7.-én jelentette főnökének a 91. számú napiparancs 8. tételére hivatkozva, „hogyan ma este 3/4 7 órakor a nagyállomástól a Nyugati és Pesti utcán végig mintegy 514 főből álló orosz hadifoglyot kísérték gyalog, a Városteplavetőbe megfigyelés végett.” /Ld. Debrecen város Rendőr Főkapitánysága. 09579/1915. II. ügyoszt./

Másnap - 1915. április 8.-án - pedig Furkó László rendőrőrmester a 299-915. számú vasútőrszoba jelzésű jelentésében, a 8091/1915. rendőrfőkapitányi számú ügyiratra hivatkozással, a következőket írta a rendőrfőkapitánynak; „...fhó 8.-án éjj Debrecenbe érk. 1062 orosz fogoj, ezzen fogjokból 1055 orosz fogjot Petőfi tér Homokkert u. Wesselényi Diószegi utón át gyalogosan a Homok téglagyárba kísérték.

7 tiszt és 4 tiszt legényt Petőfi tér Homokkert u. Wesselényi tér és Hajnal u. át a Demkébe gyalogosan kísértettek.”

/A jelentés az eredeti helyesírással idézve. Az aláhúzások pedig a szerzőtől származnak, kiemelés végett. Az iratot ld. Debrecen város Rendőr Főkapitánysága. 02580/1915. II. ügyosztály jelzéssel./

Kiemelten figyelemre méltó a rendőrőrmester jelentése abból a szempontból, hogy a fogoly tisztakat és tiszt szolgáikat nem ugyanoda kísérték megfigyelés végett, ahová a rangnélkülieket, vagyis az 1055 fős tömeget. Vajon miért? A rendőr őrmester pontos, részletes jelentéséről megtudjuk mindkét útvonalat, - rangtól függetlenül.

A harmadik jelentés szintén Furkó László rendőrőrmestertől származik, 314-915. vasútőrszoba szám alatt, 1915. április 12.-i keltezéssel. „...jelentem, hogy f hó 12.-én 107 orosz fogoly érk. Debrecenbe Petőfi téren, nagy híd, rak.düüllő Pályi úton át, a Mészhomok téglagyárba gyalogosan kísértettek.

/ld. Debrecen város Rendőr Főkapitánysága. 10059/1915- II. ügyoszt./

A három darab rendőri jelentést egybevetve, teljesen egyértelmű, hogy a foglyokat továbbra is gyalog kísérték a városon keresztül és nem vasúton szállították, - a városi tanács akarata ellenére. Kitűnik a jelentésből az is, hogy milyen tömegesen érkeztek a városba a foglyok: két nap alatt - 1915. április 7.-én és 8.-án - 1576-an. A két utóbbi jelentésben új helyszín megnevezése szerepel; „Homok téglagyár; Mészhomok téglagyár”, ezekkel szemben, az 1915. április 7.-én kelt jelentés „Városteplavető”-t említi. Ezek után nyilvánvaló, hogy két különböző telephelyű téglagyárhoz kísérték az orosz hadifoglyokat. A tömeget a Gözteplagyárhoz, a rangos foglyokat és tiszt szolgáikat a Mészhomok téglagyárhoz.

Mivel az orosz hadifogoly temető a Gözteplagyár mellett lévő orosz hadifogolytáborban kitört kolerajárvány következtében keletkezett, nem foglalkoztunk a Mészteplagyárban volt, feltehetőleg kisebb létszámú hadifogolytábor, vagy esetleg csak megfigyelő egészségügyi intézmény történetének kutatásával. Ismereteink szerint utóbbi téglagyár nem játszott szerepet a hadifogolytemető kialakulásában.

Mégis felmerülhet a kérdés, hogy hol volt a jelentésben említett Mészhomok téglagyár? Egy éltes debreceni polgár szerint a Létai út és Diószegi út között, a Wolofka telep után. Ez az adat azonban általunk nincs leellenőrizve.

További huza-vona a foglyok szállítását illetően

A foglyok mikénti szállításának ügye tovább éleződött.

A városi tanács 6440 számú, második átiratára a város állomásparancsnoka 401/1915. szám alatt, 1915. április 19.-én kelt, polgármesterhez intézett levelében válaszolt. Levele első bekezdésében kijelenti, hogy ellentétben a vádakkal; az orosz hadifoglyokat nem kísérik a város főutcáján keresztül.

Átírásának igazolására átiratához mellékelte a fentebb már részletezett rendőri jelentéseket. Hogy kerültek a rendőrfőkapitányhoz beadott rendőri jelentések az állomásparancsnokhoz, mikor a rendőrfőkapitány feladata éppen az állomásparancsnokság fogolyszállításának ellenőrzése volt? Íme az állomásparancsnokság magyarázkodása szó szerint:

„A most csatolt jelentések tanúsága szerint a foglyok úgy a pályaudvarról a Mészhomokkő-Téglagyár fertőtlenítőbe, mint onnan a Városi Téglagyár fogolytáborba, minden alkalommal az innen a csapatokhoz kiadott parancshoz híven, a város legszélső utcáin kísértetnek, mivel közvetlenül a város alatt más út egyik helyhez sem vezet.

A vasúton szállítás pedig, - mivel sem a pályaudvartól a Mészhomokkő-Téglagyár fertőtlenítőhöz, sem onnan a Városi téglagyár fogolytáborhoz vasút nem vezet - lehetetlen.

A foglyok természetesen mindig megfelelő őrkisérettel fedeztetnek s a sorból ki nem léphetnek. Az őrkiséret kiadott parancs szerint polgári személyeket a foglyok közelébe nem ereszt. Ez utóbbinak hathatós keresztülvitelére rendőrhatalósági figyelmeztetése a közönségnek célszerű volna és megkönnyítené az őrkiséret szolgálatát.” /7152/1915. számú irat./

Az állomásparancsnok fenti jelentésével egyidejűleg a Rendőrfőkapitányság jelentette a városi tanácsnak, hogy az orosz hadifoglyokat továbbra is „a városi belterületen” szállítják, s kérte a tanácsot ennek megakadályozására. Tehát csak annyiban módosult a helyzet a kezdethez képest, - s volt igaza az állomásparancsnoknak, hogy nem a város főutcáján, de a belterületén keresztül történt a foglyok szállítása, helyesebben kísérése.

Ezek után a városi tanács 1915. április hó 26.-án tartott tanácsülésében újra foglalkozott az orosz hadifoglyok szállításának ügyével. Tudomásul vette a tanácsülés az állomásparancsnok jelentését, de látott megoldást a foglyok nem gyalogos szállítására. A tanács erre vonatkozó javaslatát 7152. és 7391/szám alatt a következőkben közölte az állomásparancsnoksággal:

„Tekintettel arra a körülményre, hogy a foglyoknak vasúti kocsikban való szállítása sem ütközik nézetünk szerint különösebb nehézségekbe, mert a vasúti állomásról az érkező kocsikat közvetlenül lehet a helyi vasút - Kossuth utcái - és vágóhídi vonalán - úgyszintén a Mészhomokkő-téglagyár iparvágányán fertőtlenítés végett e telephelyre irányítani, innen ismét a Debreczen - hajdusámsoni h. é. vasút vonalon - egész a méntelepig továbbítani: ennél fogva városunk lakossága közegészségügyi biztonsága érdekében tisztelettel felkérjük a tek. Állomásparancsnokságot, hogy amennyiben csak lehetséges - a hadifoglyoknak városunk területén vasúti kocsikban leendő szállíttatása iránt megfelelő intézkedést tenni és erről minket értesíteni szíveskedjék.”

Nem kísérik tovább figyelemmel a közigazgatás és a katonaság közötti egyetnemértés dokumentumait. Nagyon valószínű, hogy a negatív előjelű, többszöri párbeszéd oka egyszerűen csak az volt, hogy az állomásparancsnok nem törődött a polgári lakosság egészségének veszélyeztetésével. Egyébként is egyszerűbb volt a hadifoglyokat gyalogosan elkísértetni előbb a fertőtlenítőbe, utóbb a hadifogolytáborba, - mint vasúton való szállíttatásukkal vesződni.

Arról nem maradt reánk semmi dokumentum a HBmL-ban, hogy - a miniszteri biztosi hivatal, élén a miniszteri biztossal, - egyáltalán bele szólt-e „a süketek párbeszédé”-be. Vagyis feladata magaslatán állt-e?

A hadifogolytábor élete

A frontokon a megerőltető igénybevételtől, s a különböző harcterektől Debreczenig vasúti kocsikban zötykölődő, kimerült hadifoglyok, miután legyalogolták a sok kilométeres távolságot a városban, - végre megérkeztek előbb a fertőtlenítőbe, - majd a hadifogolytáborba.

Szinte kézenfekvő a kérdés, hogy vajon hány hadifogoly tartózkodott a debreceni hadifogolytáborban, mielőtt a kolerajárvány egy hónap alatt elsöpört közülük 1618 személyt? Erre egészen pontos számot szolgáltat a Debreczeni Közlöny 1915. évi május 30.-i számában "Orosz hadifoglyok Debreczenben" című cikk. Ez az időpont éppen egy héttel előzi meg a hadifogolytáborban kitört kolerajárvány első áldozatainak temetési napját, azaz 1915. június 4.-ét.

A cikkben arról van szó, hogy a városi tanács elhatározta, hogy az akkor Debreczenben lévő 1800 hadifogolynak a háború végéig Debreczenben való maradásához engedélyt kér a minisztertől. A város lenne a foglyok munkaadója, s azokból 1000 fogoly a város földmunkálataihoz, de elsősorban a város tűzifájának kitermeléséhez

lenne felhasználva, 800 pedig esetleg kisebb csoportokban is kiadatnék a gazdaközönységhez.

Bár az előbbiekben bemutattuk, hogy volt olyan három nap például 1915. április 5-7-ig, amikor 4699 orosz hadifogoly érkezett Debrecenbe, mégis irányadónak tekinthetjük az 1800-as fogolylétszámot legalább is az 1915. május 30-tól június 4-ig eltelt egy hetes időszakra vonatkozólag. Feltehető, hogy a kérdéses egy hét alatt nem igen hoztak újabb hadifogoly szállítmányt a táborba, mivel ekkor már koleralával fertőzött volt. Oly annyira, hogy június 4-től június 10-ig naponta elhunyt egy-egy foglyot követően, június 13.-án például - egyetlen napon! - 150 fogoly földi maradványait földelték el 50-es létszámú csoportokban, három tömegsírbán.

Mivel a kolerajárvány elpusztította az orosz hadifoglyok 1915. május 30.-i 1800-as létszámának 89,8 százalékát, így a foglyok munkára való tervezett létszámú igénybevétele lehetetlenné vált.

Hogy a kolerajárvány elmúltával mennyire töltődött fel a hadifogolytábor létszáma, arra nézve semmi adat, semmi nyom nem található a HBmL-ban. Egy nagyon becses adatot szolgáltató irat azonban van, amelyből kitűnik, hogy a hadifoglyokat utalgatták egyik táborból a másikba. Lényegében utaztatták a foglyokat ide-oda. Miért? A csóti, brüxi, valamint a spratzerni, meg még ki tudja melyik fogolytáborban nem tudták őket egészségileg megfigyelni? Ugyanis korábban bemutatott iratok egyikén - másikon olvasható, hogy megfigyelés végett hozták az orosz hadifoglyokat ezres nagyságrendű tömegekben Debrecenbe. Az indokolta volna az utaztatást, hogy Debrecenben volt megfigyelő kórház és járványkórház is?

A hadifoglyok átutalását egyik táborból a másikba, érzékelteti a fentebb már jelzett irat a következőkben.

Az Evidenzenkanzler des K. u. K. Kriegsgefangenenlager csóti parancsnokságától az olvashatatlan névalírású főhadnagy, nyilvántartó tiszt az 1915. december 5.-én kelt átiratában értesítette Debrecen város polgármesterét hadifoglyok átutalásáról.

Nevezetesen:

„A t. Címnél lévő hadifoglyok - amennyiben azok a brüxi avagy spratzerni fogolytáborokból származnak 1915. évi november 15-ikével az itteni állományba utaltattak át. Felhívom, hogy a foglyok pontos név és szám jegyzékét, foglalkozásuk feltüntetésével ide haladéktalanul küldje meg.”

A 23015/1915. szám alatt, 1915. december 15.-én iktatott ügydarabon Matsik ezredes táborparancsnok „Láttam” feljegyzéssel tudomásul vette a teendőket.

Ezt a megkeresést időben követte a csóti fogolytábor azonos tartalmú újabb átirata, amely csak a brüxi hadifoglyok átutalásáról rendelkezik. A debreceni városi tanács határozatilag tudomásul vette azzal, hogy Gruner Lipót tanácsnok intézkedjen. Ugyanis a városi tanács részéről - tehát polgári vonalon - Gruner Lipót tanácsnok intézte a hadifoglyok ügyeit. Az ügyiratot dr. Márk Endre polgármester láttamozta 1916. január 24.-én. Ez nyilvánvalóan az ügydarab irattárba helyezésének és nem az intézkedésnek az időpontja.

Sajnálatos, hogy a megkeresésre adott válasz, valamint a kért kimutatás házi példánya nem található a levéltárban. Így ma már meg nem tudhatjuk, hogy hány Debrecenben tartózkodó hadifogoly „származott” a brüxi, spratzerni és csóti hadifogolytáborból.

A csóti parancsnokság átirata annyiban furcsa, hogy 1915. december 5.-én visszamenőleges - 1915. november 15. - hatállyal közli az érintett foglyok csóti állományba utalását.

Annyi tény, hogy az orosz hadifogolytábor lakói közül 1915. novemberében és decemberében 380 fogoly munkaadójának tekintette és nevezte magát a városi tanács, amint az majd a foglyok ruhaellátásával foglalkozó fejezetből ki fog tűnni.

Ennyien maradtak volna a táborban a fogolyátutalás után? Nem tudhatjuk. A hadifogolytábor 1915. évi létszámmozgásáról több adat nincs a HBmL-ban.

Egészségügyi gondozás

A Debrecenbe érkezett és a városban hosszabb-rövidebb ideig tartózkodó hadifoglyok egészségügyi ellátása nem választható el a katonai egészségügyi intézmények tevékenységétől. Ugyanazok a katonai egészségügyi intézmények látták el egészségügyi, orvosi szolgálattal a hadifoglyokat a hadifogolytáboron kívül, amelyek a frontokról érkezett sebesült katonákat.

Az első világháború alatt és közvetlenül utána, a frontokról Debrecenbe kerülő sebesült katonák, valamint a megfigyelés végett a városba szállított hadifoglyok egészségügyi ellátása bámulatos tökéletességgel volt megszervezve a helybeli katonai parancsnokságok és a városi tanács, mint polgári hatóság együttműködésével. A gigantikus méretű egészségügyi hálózatot pedig átfogta, s működését összehangolta és irányította az úgynevezett „orvosfőnök”.

A katonai illetve hatósági szervezés egységei voltak a parancsnokságok, s polgári hatáskörben a katonai ügyosztály. Tekintettel arra, hogy Debrecenben 1915-ben tört ki a kolerajárvány a hadifogolytáborban, melynek következtében létesült az „orosz

hadifogolytemető” csak ennek a naptári évnek a katonai egészségügyi hálózatát említjük itt meg.

Az első világháború 1915-ös esztendejében már 22 katonai kórház működött Debrecenben. Ezeknek egy része korábban, a háborút megelőzően is kórházként üzemelt. Egyik katonai, másik polgári egészségügyi intézményként. Az kézenfekvő megoldás volt kezdetben, a háború elején, hogy két laktanyát /Gilányi, Salétrom/ átalakították kórházzá, hogy az eredeti kórház funkciójú intézmények férőhelyét tetemesen kibővítsék. A frontokon történt tömeges megsebesülések és a sebesült katonák egy részének Debrecenbe szállítása szükségállapotot teremtett a katonai egészségügyi ellátás terén és sor került polgári nem egészségügyi intézmények igénybevételeire és kórházzá átalakítására. Ilyenek voltak főként a nagy középiskolák, az árvaházak, diakonissza otthonok, kollégiumok stb. Így került kialakításra Debrecenben 22 katonai kórház, már 1914-1915-ben. Természetesen a háború további éveiben változások történtek, különösen a parancsnokok személyében és rangfokozatában.

A Debrecenbe érkezett orosz hadifoglyok egészségügyi ellátása azzal kezdődött, hogy már érkezésük után egyenesen a fertőtlenítőbe - Mészhomok téglagyár - kísérték őket. Ugyanez volt a sorrend a frontról érkezett sebesült katonáknál is. Ott természetesen megfürödtek mind a sebesültek, mind a hadifoglyok. A fürösztő állomás napi teljesítményéről és vízfogyasztásáról a következő sajtóközlemény ad számot: Aczél Géza: A vízvezeték. Debreceni Közlöny. 1915. május 30.

A város vízvezetéki üzemében 1915 májusában zavarok állottak be, mely vízhiányban nyilvánult meg és méltán keltett aggodalmat. Aczél Géza, Debrecen város főmérnöke kereste az üzemzavar okát. A nyilvánosság számára adott sajtóközleményében leszögezte, hogy Debrecen város vízvezetéki rendszere fejenkénti, napi 100 liter fogyasztással volt tervezve, felsőbb jóváhagyással. A vízhiány okai között felemlítette a kórházak megnövekedett vízfogyasztását.

„Nagy fogyasztója a mi vízvezetékünknek ma a sok kórház, ahol egy-egy betegszállítmány érkezésekor megtörténik, hogy 1000-1500 embert fürösztenek le s ez igen rövid idő alatt s bő vízzel történik. Ezeknek a kórházaknak napi átlagos fogyasztása ma már több mint 600 m³, amely nem egyenletesen oszlik el, hanem túlnyomó részben igen rövid idő alatt.”

Nem található olyan feljegyzés a levéltárban, hogy orosz hadifogoly-szállítmányok fertőtlenítésében és fürösztésében fennakadás történt volna. A fertőtlenítés és fürösztés után az egészségesnek tűnő foglyok útja a fogolytáborba vezetett. A betegek, vagy fertőzött-gyanúsak a megfigyelő kórházba kerültek. Itt öt napi megfigyelés után eldőlt további sorsuk, hogy nem fertőző betegségük végett

valamelyik, megfelelő, katonai kórházba kerültek, a járványos betegségben szenvedők pedig a járványkórházba.

A sebesült katonák és a beteg orosz hadifoglyok orvosi ellátásában nem volt minőségi különbség. Az orvosi eskü és a lelkiismeret kötelezte az orvosokat az azonos színvonalú gyógyításra és kezelésre, a beteg státusától függetlenül.

Úgy a debreceni, mint a hortobágyi hadifogolytábornak megvolt a maga orvosa a gyógyító katonai kórházakkal együttműködve. Reánk maradt az idők folyamán egy orvosi díjszabás ide vonatkozólag.

Debrecen város tanácsa az 1915. június 4.-én /pénteken/ tartott tanácsülésén kimondta, hogy a hortobágyi orosz foglyok orvosi ellátásának költségei havonta 100 Korona tiszteletdíjnál magasabban nem lehetnek. Valószínű, hogy Debrecenben, az orosz hadifogolytáborban lakók orvosi ellátásának tiszteletdíja azonos volt a hortobágyival. A debreceniekre vonatkozó egykorú, összegszerű adat nem maradt ránk.

Élelmezés

Az magától értetődő, hogy a város és a benne lévő orosz hadifogolytábor közlelmezése szervesen összefüggött.

Aligha tévedünk, ha azt feltételezzük, hogy a debreceni orosz hadifogolytábor foglyai nem nélkülözték az élelmiszert. 1915-ben még gazdag volt Debrecen élelmiszerkészletekben. A közel 190.000 holdas határa megteremtette a város élelmiszer-szükségletét, az akkor még lényegesen kevesebb lakosnak, mint amennyi a mai lakosság lélekszáma. Arról nem is beszélve, hogy a debreceni gazdák jószágállománya tömegesen legelt a Hortobágyon.

Mindezen adottságok mellett a városi tanács nagyarányú élelmiszerkészletet halmozott fel, egy esztendőre előre biztosítva a szükségletet. Az első világháború éveiben a ragyogó szervező tehetséggel megáldott Gruner Lipót tanácsnok intézte a város közlelmezését. De nem ám adminisztratív, hanem személyes közreműködéssel. Gruner Lipót tanácsnok 1915. évi beszerzéseinek számadatai dióhéjban: 2 vagon cukor, 362 darab sertésből álló falka, 4 vagon liszt. 10.000 métermázsa búza, és rozs, 600 métermázsa borsó, bab és lencse, 2000 darabból álló juhnyáj, további 20.000 korona áru cukor, 35 darab tehén, 1000 vagon kenyér- és tészta liszt, 450 darab sertés húslálásra, takarmánnyal, stb. közlelmezési célra. Valóságos lábón járó hatalmas tartalék húskészlete volt a városnak. Gruner Lipót tanácsnok gűzülése, fáradhatatlan tevékenysége és a városi tanács anyagi áldozatvállalása nyomán. Ezek

túlmenően további holland szarvasmarhákat rendelt a tanácsnok és megszervezte, beindította a városi tanács tejgazdaságát. Az élelmiszerekkel való üzérkedést azzal gátolta meg, hogy a városi tanács hatósági üzleteiben mérette szét a közélémezésre szánt árukat.

Ennek a sokoldalú, gazdasági és államigazgatási ügyekben tehetséges és gyakorlott tanácsnoknak a felügyelete és hatásköre alá tartozott mind a debreceni, mind a hortobágyi orosz hadifogolytábor. Szerencsére. Elképzelhetetlen, hogy Gruner Lipót eltúrta volna ilyen dús élelmiszerkészletek mellett, hogy az ő pártfogása alatt álló két hadifogolytábor foglyai nélkülözzenek.

A debreceni városi tanács nagyarányú élelmiszerkészlet felhalmozása valamilyen tudomására jutott gróf Tisza István belügyminiszternek, s 1915 augusztus első felében felhívta a tanácsot, hogy a hússal való takarékosagra buzdítsa a lakosságot. Tehát húshiányról még szó sincs, csak javasolt takarékoságról. A városi tanács sietett a belügyminiszter kívánságának eleget tenni és a Debreczeni Közlöny 1915. augusztus 15.-i számában közzé tétetett „Takarékoskodjunk a hússal” című cikket. Minden észérvet felsorakoztatott a cikk a húsfogyasztás mérséklésére, hogy ügyes diplomáciával elnyerje gróf Tisza István meglegedését. Aztán mit sem törődve a belügyminiszter véleményével, a városi tanács folytatta a tartalékkészletek gyarapítását.

Hogy a hadifogolytáborban mennyi húst kaptak a foglyok arra vonatkozó adataink nincsenek. Az feltételezhető, hogy annyit nem kaptak, mint a katonák. Végh Gyula és Reisz Dávid a budapesti mészáros-ipartestület nevében elkészíteték és kiadták „A marhahús árkalkulációja” című, rendkívül adatgazdag munkájukat. Ebben a kiadványban a két szerző ezt mondja: „Húsfölöslegeink az utóbbi években, ha csak a normális fejenkénti 29 kg-os húsfogyasztást vesszük is tekintetbe, lényegileg nem voltak. ..nálunk igenis nagy a szükséglet emelkedése; hiszen a fegyverben állók napi húsfogyasztása most nem az átlagos fejenkénti 80 gramm, hanem 400 gr., vagyis a normálisnak ötszöröse.”

Mindezek ismeretében érthető a belügyminiszternek a heti két hústalan napnak - kedden és pénteken - elrendelése és a hússal való takarékosagra ösztönzése. De az is érthető, hogy Debrecen város lábbonjáró tartalékhúskészletről gondoskodott.

A brüxi fogolytábor 1915-ben /hónap, nap, nincs feltüntetve az iraton/ értesítette Debrecen szabad királyi város közélémezési vezetőségét, hogy a hadifoglyok élelmészeti költségeinek megtérítése tekintetében is minden Debrecen környékén tartózkodó - Hortobágyon élők is - hadifogoly a somorjai hadifogolytáborhoz van utalva. Hogy milyen szerv rendelkezése alapján, az nincs megnevezve.

Debrecen város közélémezési vezetősége 20759/1915. számú átiratával közölte ezt az utasítást a Cs. Kir. Hadifogolytábor somorjai Parancsnokságával, valamint hivatkozott a Cs. Kir. Pozsonyi 1. Katonai Parancsnokság korábbi, M.A.N. - 40802 számú átiratára, s kérte a mellékelt kimutatásban feltüntetett élelmészeti költségek mielőbbi megtérítését.

Sajnos a kimutatásnak nem maradt házi példánya az ügyirat irattári másolata mellett. Így ma már nem tudhatjuk meg Debrecen város polgári levéltárában, hogy hány személyre, hány élelmészeti napra, s mennyi koronára rúgott a megtéríteni kért élelmészeti költség. Fenti iratokból annyi mindenképpen nyilvánvaló, hogy a hadifoglyok élelmészeti költségét a városi tanács, mint közigazgatási szerv előlegezte, s utólag kérte a költségek megtérítését. Az élelmészeti költségeknek ezt az előlegezési és elszámolási módját és gyakorlatát tükrözi a sorrendben itt következő irat szövege is. Ez az irat kettős témájú: élelmészeti és ruhaellátás. Ezért egységét meg nem bontva, a következő - Ruhaellátás - című fejezetben ismertetjük. Vajon Debrecen város tanácsa házigazdai minőségében - de mindenképpen, mint polgári szerv - előlegezte az élelmészeti költséget a kétségtelenül katonai jellegű hadifogolytábornak?

Az is meglehetősen furcsa pénzügyileg, hogy az egyik hadifogolytábor - a somorjai - fedezte a másik hadifogolytábor - debreceni és hortobágyi - élelmészeti költségeit, s nem egy központi, országos hatáskörű pénzügyi szerv. Hiszen számos hadifogolytábor volt országszerte.

Úgy tűnik, hogy a somorjai hadifogolytábor hálózati központi szerepet töltött be több hadifogolytábor között. Ez egyébként azért is valószínű, mert a somorjai hadifogolytábor parancsnoksága látta el ruházattal a debreceni hadifogolytábor foglyait.

Ruhaellátás

Debrecen szabad királyi város tanácsa 21980/1915. szám alatti átiratában megküldte a somorjai hadifogolytábor parancsnokságához a debreceni hadifoglyok élelmészeti vonatkozó és ruházati szükségletéről szóló kimutatást. Az átiratra a K.u.K. Kriegsgefangenenlagerkommandó in Somorja Liquidatur az ad. E. No. 404 R. 0. számú, 1915. december 27.-én kelt válaszában közölte, hogy az élelmészeti kimutatást elfogadja, s a pénzt a következő év - 1916 - januárjának közepén átutalja, ellenben az igényelt ruházat mennyiségét sokallja. Íme az indokolás eredeti szövege:

„A ruházati szükségletből a köpenyek nagy száma igen feltűnő. A foglyoknak eddig is kellett hogy legyen köpenyük, hisz már az ősz elején kellett ezen ruhaszükségletet látni. Tekintve a nagy anyaghiányt, kéretik nem arra az álláspontra helyezkedni, hogy a foglyoknak teljesen új téli ruházatuk legyen, hanem csak azt kérni, amire tényleg szükség van. - Nem hihető, hogy 380 ember a tél közepén teljesen téli kabát nélkül legyen, miért is kéretik a Polgármesteri Hivatal, hogy ezen tételt megvizsgálni és azután egy újabb igénylést a téli kabátokra beküldeni szíveskedjék. - Küldetük 657 pár bakancs, 657 nadrág és 657 kabát, 789 pár alsó-fehérenemű és kapcza.

- Egyben kéretik, hogy ezen ruhák kiosztását a legnagyobb gondossággal vigye az erre kiszemelt egyén végre, nehogy az oroszok az új ruhákat a polgárok között eladják. - A régi rossz ruházat elveendő és ide a táborba visszaküldendő jegyzék kísérete mellett.” Az átiratot Hellmuth oberführer írta alá.

A somorjai átirat 24350 szám alatt, 1915. december 31.-én van iktatva a városi tanács ügykezelésében. Az ügydarab hátlapján „Sürgős - elintézve ma” színes irónnal írt feljegyzések találhatók, ami azt bizonyítja, hogy a városi tanács, mint polgári hatóság azonnal intézkedett.

Szembetűnő a somorjai átiratban, hogy csak 380 téli kabátról van benne szó, noha ennél a létszámnál feltehetőleg sokkal több hadifogoly volt a debreceni orosz hadifogolytáborban. Ezt annál inkább feltételezhetjük, hogy a somorjai hadifogolytábor parancsnoksága a téli kabátokon kívül, minden más ruházatot 657 ember részére küldött. Erre az észrevételünkre Gruner Lipót gazdasági tanácsnok ad. 24350/1915. számú, 1916. január 18.-án kelt válaszából tudjuk meg, hogy miért ily csekély a téli kabáttal ellátandók száma. Gruner Lipótnak a somorjai fogolytábor parancsnokságához küldött válaszából az is kitűnik, hogy hogyan történt az említett 380 ember őszi felruházása:

„... értesítjük, hogy a hozzánk küldött ruházati felszereléseket felbontatlanul a nálunk lévő orosz hadifoglyok parancsnoka Rácz Béla főhadnagy által vétettük át és ezen felszereléseket ő osztotta ki a Debrecen szab. kir. Város mint munkaadónál levő hadifoglyok között és ugyanő gondoskodott arról, hogy a régi rossz ruházat vissza vétessék a hadifoglyoktól - és ezen visszavett rossz ruházat vissza vétessék a hadifoglyoktól - és ezen visszavett rossz ruházati felszerelés t. címhez vissza legyen küldve a fogolytáborba.

A téli kabátokra értesítjük, hogy a nálunk levő hadifoglyok még csak most kapnak először ruházatot és ez okból mi kénytelenek voltunk azok részére ruházatot szerezni be, - amelyekért a felmerült költségek megtérítése iránti jogigényünket fenntartjuk és érvényesíteni kívánjuk.

A téli kabátjuk nagyrészen elrongyolódott és ez okból kérünk részükre 380 téli kabátot.”

Érdekes ez az átirat két szempontból. Először: Debrecen, város tanácsa mint munkaadó gondoskodott a hadifoglyok téli ruházatáról, részben úgy, hogy a somorjai hadifogolytábor parancsnokságától hozzá érkezett küldeményt átadta Rácz Béla főhadnagynak szétosztás végett. Tehát nem közvetlenül küldte egyik fogolytábor a másiknak, hanem a munkaadó közigazgatási hatóság bekapcsolásával. Másodszor: ugyan vajon miért kellett visszaküldeni a foglyok elnyűtt, lecserélt ócska ruháit a somorjai hadifogolytábor parancsnokságának? Mire használták ott a levetett ócska rongyokat, amire a debreceni hadifogolytáborban nem használhatták fel? Nagyon valószínű, hogy az elnyűtt ruhák visszaszámlálása ellenőrzési célt szolgált. Mivel a foglyoknak feltehetőleg csak egy rendbeli ruhájuk volt - ami éppen rajtuk volt, - s a visszaküldött mennyiség bizonyította, hogy az új ruhákat ráadták a foglyokra a levetett ócska helyett. Így ki volt zárva a visszaélés lehetősége, hogy az új ruhákat nem a foglyok kapják meg, avagy netán levette magukról az egyetlen rend ruhát, - eladják.

Elismerés illeti Debrecen város tanácsát, hogy látva azt, hogy nem küldött elegendő mennyiségű ruhaneműt a somorjai parancsnokság a debreceni hadifoglyoknak, maga vásárolt részükre ruhaneműt, - s utólag kérte felmerült költségeinek megtérítését. Már hogyné vásárolt volna ruházatot emberségből a hadifoglyainak, hiszen a mi zord éghajlati viszonyaink között az évvége felé már javában tél volt.

Sajnálatos, hogy olyan irat nem található a HBmL-ban, amely a vásárolt ruhanemű mennyiségére és anyagi kihatására vonatkozna. A nem ismert mennyiségből lehetne következtetni a felruházott hadifoglyok létszámára. Így azt sem tudhatjuk, hogy tulajdonképpen milyen ruhadarabokat, avagy esetleg lábbelit kaptak a foglyok a városi tanács vásárlásából? Feltehetőleg fehéreneműt és felső ruházatot, mert a városi tanács a saját akcióján túlmenően, természetben kért az „elrongyolódott” télikabátok helyett, 380 darab újat a somorjai parancsnokságtól.

Mindkét hivatalos levélben a levelező felek egybehangzóan a „téli kabát” megnevezést használják és nem a köpeny szót. Ez a szóhasználat bizonyítja, hogy a debreceni hadifoglyok nem holmi levetett, ócska, katonai egyenruhát, hanem civil ruházatot viseltek. Ellenben a parancsnokság által küldött bakancs jellegzetesen katonai lábbeli.

Kolerajárvány a hadifogolytáborban

Az első világháborúnak már az elején átment a köztudatba a majdnem biztos feltevés, hogy a háborúval kapcsolatosan a járványokat ki nem kerülhetjük. A tapasztalat azt mutatja, hogy még minden háborúban voltak járványos betegségek és minden háborút nagy járványok követték.

Tekintve, hogy oroszok, tatárok, kozákok, indusok, a legkülönbözőbb angol gyarmatbeliek, afrikaiak állottak harcban az európai hadseregekkel, majdnem az összes ragályos betegségek fellépésétől tartottak hazánkban is, úgy az egészségügyi hatóságok, mint az ország lakossága. Nevezetesen: kolera, tífusz, kiütéses typhus, vérhas, hólyagos /fekete/ himlő és pestis fellépésétől. A sokféle fertőző betegség elleni védekezés ugyancsak próbára tette a hadvezetőséget és a polgári hatóságokat. De, mert ezek a betegségek béke idejében is előfordultak kisebb-nagyobb számban, a háború előtt szerzett tapasztalatokat felhasználta a város vezetősége, hogy a nagy járványok kitörését megakadályozza, illetőleg ha mégis kitörne, annak gátat vessen.

1915 tavaszán dr. Tüdős Kálmán Debrecen városi tisztifőorvosa és dr. Balkányi Ede városi tisztiorvos megtették a szükséges intézkedéseket valamely várható járvány kitörése ellen. Két irányban:

1. A ragály forrását megsemmisíteni.
2. Az egyéneket védelmezni, azok ellenállási képességét fokozni.

E két irányú intézkedések részletes ismertetésére itt ki nem térhetünk a terjedelmi korlátok miatt. Hogy Debrecen város katonai vezetősége milyen intézkedéseket tett a járványok megelőzésére, s leküzdésére, arra vonatkozó iratok, adatok nem találhatók a város polgári levéltárában.

Ne keressük, hogy kit terhel mulasztás a kolerának Debrecenbe való behurcolása miatt. Nagy idők múltán ezt úgy sem tudnánk megállapítani.

Hirtelenül, úgyszólván egyik napról a másikra tört ki a debreceni orosz hadifogolytáborban a pusztító járvány, melynek felléptét csak akkor közölték a polgári lakossággal, amikor már titkolhatatlan volt. E tekintetben a napilapok tájékoztatták a lakosságot, s azok híradásaiból nyilvánvaló, hogy a járvány fellépése és pusztítása miatt a polgári hatóságokat semmiféle mulasztás nem terhelte, mivel olyan ügyekben, melyek intézésénél a polgári hatóságoknak beleszólást nem engedtek, így az a felelősséget nem vállalhatta. Ami a városi tanácsot illeti, több esetben kért intézkedést a katonaságtól, bizonyos rendszabályok ügyében. Az elkésett egészségügyi intézkedéseket a járvány kitörése után dr. Miskolczi Imre miniszteri

biztos rendelkezésére azonnal fogantatosították. A korabeli sajtó véleménye szerint a fogolytábor orvosi ellátása sem volt a célnak megfelelő. E témában most a katonaság megfelelőképpen sürgősen intézkedett. 1915. június 19.-én megnyugtatták a lakosságot, hogy minden remény megvan arra, hogy a polgárság közt a járvány nem fog meggyökerezni.

Sok gondot adott a városi közigazgatásnak az orosz fogolytáborban fellépett kolera. Rendes és rendkívüli tanácsüléseken tette meg a tanács azokat a széles körű intézkedéseket, amelyek mellett teljes bizalommal volt a lakosság, hogy a kolerajárvány a polgárság közt nem fog elterjedni.

Egyik fontos intézkedése volt dr. Márk Endre polgármesternek az, amellyel lehetővé vált, hogy a debreceni piac alól - minden ok nélkül -, a vidéki városok piaci elárúsítóit nem tiltották el. Táviratilag fordult a polgármester a belügyminiszterhez ez ügyben, aki sürgönyileg intézkedett, hogy ama megyék alispánjai és városok polgármesterei, akik esetleg Debrecennel szemben forgalmat korlátozó intézkedéseket tettek, s a lakosságot nem engedték be Debrecenbe stb., erre vonatkozó intézkedésüket hatálytalanítsák. Ezzel az intézkedéssel elérte a polgármester a várossal szembeni pánikhangulat megelőzését és a folyamatos élelmiszerellátást.

A rendőrhatalóság mindent elkövetett, hogy a kolerajárvány a polgárság körében el ne terjedhessen. A főkapitány javaslatára a tanács felkérte a katonai parancsnokságot, hogy a régi járványkórházat ürítsék ki és adják át a városi hatóságnak, polgári megfigyelő állomás felállítása céljára. Így a gyanúsán megbetegedett polgárok elszigetelése a lakosságtól keresztülvihető lesz.

1915. június 27.-én a Debreczeni Közlöny közölte a lakossággal, hogy a fogolytáborban a kolerajárvány megszűnőben van. Ez a híradás megfelelt a valóságos helyzetnek. A közleménnyel bizonyára a lakosságot kívánták megnyugtanni, s ez az adott helyzetben nem utolsó szempont volt.

A járvány hevessége majd megszűnése

Valószínű, hogy a frontról érkezett, vagy más hadifogolytáborokból - csóti, brüxi, spatzerni - megfigyelés végett Debrecenbe átutalt orosz hadifoglyok között egyesek már kolerával fertőzötten érkeztek a városba. Mivel a fogolyszállítás rendszeres és nagy létszámú volt, a fogolytáborban, a nagy tömegben tág tere nyílt a fertőzöttség járványméretűvé válásának. Ha igaz a polgári sajtó véleménye, hogy a táboron belül az orvosi szolgálat sok kívánnivalót hagyott maga után és hogy a katonaság nem tett elegendő és megfelelő óvintézkedéseket a járvány

megelőzésére, a városi tanács noszogtatása ellenére, - szinte törvényszerű volt a járvány kitörése.

Most újra feltehetjük a kérdést, mint a foglyok szállításánál, hogy hát dr. Miskolczy Imre miniszteri biztos miért nem intézkedett a katonaság felé még a járvány kitörése előtt? Megint nem állt feladata magaslatán? Ezekre a kérdésekre megfelelő adatok híján nem adhatunk választ.

A járvány szomorú aratásáról a következő adatokat ismerjük: 1915. június 4.-én történt az első temetés; június 10-ig naponta egy - egy halottja volt a tábornak. De már június 13.-án rémületes erővel tört ki a járvány. Ezen az egy napon 150 embert temettek el három tömegsírba. 14.-én megint 150, 15.-én 225, 16.-án 330, 17.-én 115, 18.-án 84, 19.-én 230, 20.-án 61, 21.-én 29, 22.-én 85, 23.-án 33, 24.-én 34, 25.-én 18, 26.-án 9 embert ragadott el a kolera; - míg végre sikerült legyűrni. Június 27.-én, 28.-án és 29.-én már csak 4-5 a halottak száma. Július 1.-én már csak 1 fogoly halt meg. Lényegében ekkor szűnt meg a kolera járvány a táborban. Ilyen óriási tömegű elhalálzásnál szükségmegoldásként alkalmazták a tömegsírokba temetést. Nyár volt. A holttesteket nem tudták hűteni, a bomlást késleltetni, - sietni kellett a temetésekkel. A súlyos kolera járvány 1618 orosz hadifogoly életét oltotta ki a debreceni orosz hadifogolytáborban. A járvány áldozatait 59 tömegsírba és néhány egyéni sírba temették el az orosz hadifogolytemetőben.

A debreceni orosz hadifogolytáborban uralgott kolera járvány megszűnésének időpontja Zoltai Lajos múzeumigazgató, helytörténész szerint 1915. július 1. Ő 1919-ben bejárta az orosz hadifogolytemetőt, s a tömegsírok fölé tűzött fakeresztek adatainak összegzésével állította össze a fentebbi számszerű felsorolást. A fogolytábor parancsnoka Rácz Béla főhadnagy által a tömegsírok között emelt síremlék felirata szerint a téglagyári fogolytáborban kitört kolera június 10.-től július 15.-ig szedte áldozatait, összesen 1618 orosz. Nem lehet az véletlen, hogy a síremléken a járvány befejeződésének időpontja 1915. július 15. és nem július 1., - mint ahogy azt Zoltai kikövetkeztette utólag, négy év múlva. Feltehető, hogy a táborparancsnok Rácz Béla mindenkinél jobban tudta, hogy mikor ért véget a járvány. Az illetékes Rácz Béla időmeghatározását fogadjuk el a járvány megszűnése időpontjának. Egyébként a járvány dühöngő szakaszának kezdeti időpontjában - 1915. június 10.- mind Zoltai Lajos, mind Rácz Béla egyetértettek.

A debreceni polgári hatóságok, a nagyméretű járvány elfojtásában feladtuk magaslatán állottak, s olyan munkát végeztek megfeszített erővel és önfeláldozóan, amely a kolera járványok tekintetében párját ritkítja. Megfeszített munkájuk eredményeként sikerült úgy elfojtaniuk a fogolytáborban dühöngött

kolera járványt, hogy az nem terjedt át a polgári lakosságra. Csak néhány szórványos megbetegedés fordult elő a lakosság körében.

1915. július első hetében jelentette dr. Tüdős Kálmán tiszti főorvos a járványbizottság 1915. július 6-i, szerdai ülésén, hogy Debrecen polgári lakossága közt ötször huszonnégy órán keresztül koleramegbetegedés nem fordult elő. A törvény értelmében így a járvány megszűntnek tekinthető. Közölte a főorvos, hogy úgy értesültek, hogy a fogolytáborban is csupán szórványosan fordultak elő újabb gyanús megbetegedések. A 36. gyalogezredben észlelt négy megbetegedésről a megbeszélés időpontjában még nem volt bebizonyítva, hogy kolerafertőzés-e.

Ez a hivatalos bejelentés a bizottságban általános örömmel találkozott. A járvány megszűntét a Debreceni Közlöny 1915. július 10.-i számában jelentették be hivatalosan a lakosságnak azzal, hogy azért még mindenki szigorúan tartsa be a szükséges óvintézkedéseket.

A kolera járvány költségei

Mai szemléletünknek meglehetősen furcsa, hogy a kolera járvány elleni általános óvintézkedések 1915-ben, Debrecenben, a rendőrfőkapitány feladata volt. Eme kifejezetten egészségügyi és nem bűnüldözési, avagy közlekedésrendészeti tevékenységre Rostás István rendőrfőkapitány a városi tanácstól előlegeket kapott, a költségek utólagos elszámolási kötelezettségének terhe mellett. A pénzfelhasználás tételeinek nyugtáit dr. Tüdős Kálmán tiszti főorvos által láttamoztatva, a városi tanácshoz kellett betérjesztenie a rendőrfőkapitánynak, az előlegek elszámolásaként. Ezekből az elszámolásokból csupán csak kettőt mutatunk be szemléltetésül, amelyek az orosz hadifogolytáborra is vonatkoznak.

Rostás István rendőrfőkapitány az ad. 11502/II. r. f. k. 915. számú, 1915. június 24.-én kelt elszámolásában jelenti a városi tanácsnak, hogy a 6954/915. számú tanácsi határozattal részére kiutalt 2000 koronát 50 fillér híján felhasználta, az 50 fillért pedig a város házipénztárába letétbe helyezte. Elszámolásához csatolt 139 darab nyugtát a tiszti főorvos által láttamozva, s mellékelte egy darab tételes kimutatást. Szöveges jelentéséből kitűnik, hogy a felvett pénz felhasználása lényegében két részre oszlott. Egyik rész a város lakosságának általános védelmére, a második rész pedig kifejezetten a fogolytáborban dühöngő kolera járvány megfékezésére. Kiemelt figyelmet érdemel a két összeg egymáshoz viszonyított nagyságrendje és a gyógyszerreceptek, illetőleg a fertőtlenítő szerek darabszám- szerinti mennyisége, a következőkben:

„Az 1. ./ alatt csatolt csomagban levő 20 drb. nyugtában foglalt összeg és pedig 1213. kor. 80 fillér a kolera elleni általános óvintézkedések céljaira fordítottak, a 2. ./ alatt csatolt csomagban levő 119 drb. nyugtában foglalt összeg és pedig 785 kor.70 fillér a fogolytáborban kiütött kolerajárvány elterjedésének megakadályozására fordított, miért is az előbbi összeg vagyis 1213 kor. 80 fillér megtérítése végett a belügyminisztériumhoz méltóztassék felterjesztéssel élni, az utóbbiért vagyis 785 kor. 70 fillér megtérítése végett pedig a katonai hatóságok méltóztassék megkeresni, miután ezen kiadások kizárólag a katonaság fennhatósága alatt álló fogolytáborban kiütött kolerajárvány körüli intézkedéseknél merültek fel.” E szövegből értelmezhető, hogy az előleget a városi tanács saját házipénztárából előlegezte, de a költséget nem ő fedezte, hanem a polgári lakosságát a belügyminisztérium, a hadifoglyokét pedig a katonai kincstár, vagyis a hadügyminisztérium. A városi tanács főszámvevője az elszámolást tételesen ellenőrizte, kifogástalannak találta, s ennek alapján a városi tanács az elszámolási kötelezettség alól a szokásos fenntartással, a rendőrkapitányt felmentette.

/Ld. HBmL. IV.40/ 1915. 11.737/1915. júli.1./

Fenti elszámolással egyidejűleg - még azon a napon - újabb, s nagyobb összegű - 4000 korona - előleg kiutalását kérte a rendőrkapitány a városi tanácstól a 16841/11.rfk. 915. számú előterjesztésében azzal, hogy „jelenleg egy fillér sem áll rendelkezésemre..., mivel mostanában oly tömeges kiadások fordulnak elő, hogy a kiutalni szokott 2000 korona csak igen rövid ideig volna elegendő és pár nap múlva ismét újabb előleg kiutalását volnék kénytelen kérelmezni.” /Ld. HBmL. IV. 40/1915. 11241/1915. júni.24./

A megkapott 4000 korona előleget a rendőrkapitány felhasználta 3 korona 97 fillér híján, s 16927/11. rfk.915.számú, 1915. július 15.-én kelt elszámolásában elszámolta a városi tanács felé. Ebben az elszámolásban a számok aránya az egy hónappal korábbihoz viszonyítva növekvő. Megoszlása pedig a következő: A lakosság érdekében tett óvintézkedésekre 2922 korona 86 fillért, a fogolytáborban dühöngő járvány költségeire 1073 korona 17 fillért használt fel a rendőrkapitány. A becsatolt nyugták darabszámának megoszlása: 131 darab a polgári lakosságot illetően, 198 darab a fogolytáborra vonatkozóan, összesen 329 darab. Növekvő számarány az egy hónappal korábbi 20+119=139 darab nyugtával szemben. Ez logikailag egyenes arányban áll a korábbi 2000 és a későbbi 4000 korona egymáshoz viszonyított nagyságrendjével, de egyben tükrözi a járvány fokozódásának mértékét is. A rendőrkapitány elszámolása ezúttal is kifogástalannak találtatott számszakilag és a városi tanács felmentését ismételtén megkapta a további elszámolási kötelezettség alól.

/Ld. HBmL. IV. 40/1915. 12866/ 1915. júli.17./

A járvány fokozódásának növekvő ütemére utal az a tény is, hogy 1915. június 24.-én kért és a városi tanács tanácsülésén még aznap kiutalt megkettőzött /2000:4000 Korona/ összegű ellátmányt szűk három hét alatt felhasználni kényszerült a rendőrkapitány. S vonatkozó elszámolását a tisztii főorvos által látta-mozva és írásbeli jegyzékbe foglalva, 1915. július 15.-én már meg is tette.

A HADIFOGOLYTEMETŐ FELÚJÍTÁSA 1990. MÁRCIUS 1- JÚNIUS 10-IG

Előzmények

1987 tavaszán lakossági bejelentés érkezett a Helyőrségparancsnokságra, hogy a Hősök utcája - Csata utca - Honvéd- temető utca - Bölcs utca körzetében a közbiztonság annyira megromlott, hogy az esti műszakba járó, vagy a délutáni műszak után az esti órákban hazajáró magányos nők félnek kíséret nélkül a lakásukat megközelíteni a különböző garázda fiatalok atrocitásai miatt, akik támadásaikat a Hősök temetője elburjánzott területéről hajtják végre. A körzet tanácstagja interpellált a városi tanácsülésen, sőt a sajtó foglalkozott az áldatlan állapottal. A helyőrség parancsnokság felajánlotta segítségét a helyreállítási munkákhoz, s ezzel egyidőben a Nagy Sándor emlékmű környékének, s magának az emlékműnek a felújításához.

A munkálatok megkezdése előtt a helyőrségparancsnok személyesen kívánta felmérni az elvégzendő munka mennyiségét, s a terület szemrevételezése során a fák, cserjék és bozót között rátalált az Orosz Hadifogolytemető maradványaira. ... Az elvégzendő munkák feltérképezése több százezer forint anyagi ráfordítást és több ezer társadalmi munkaórát állapított meg a helyreállító munkák elvégzéséhez. A felmérést a honvédség részéről Zúggó Gábor alez., a Városi Tanács részéről Péterné Baranyai Mária végezték el 1989 tavaszán.

A helyőrségparancsnok és a Városi Tanács dolgozói: dr. Kovács Lászlóné és Péterné Baranyai Mária a felmérés eredményéről tájékoztatták dr. Debreczeni Ferenc általános elnökhelyettest és Körtvélyesi Gyula elnökhelyettest a temető állapotáról, a szükséges anyagi támogatásról, s ígéretet kaptak a pénzügyi részbeni biztosításáról.

A Debreceni Városi Tanács VB Művelődési Osztály vezető 1989. szeptember 8.-án szóbeli megbízást adott Varga Júlia nyá. főkönyvtárosnak a temetővel

kapcsolatos kutatások elvégzésére. A kutatási jelentés 1989. szeptember 20.-án elkészült, de a további nagymennyiségű irattári anyag előtalálása miatt a jelentést Varga Júlia 1989. december 15.-én kibővítette. Közben 1989. október 6.-án a Debrecen város Földhivatalának nyilvántartásában Varga Júlia felkutatta a „Katonai Járványtemető” és környékének birtokviszonyait, melyből megállapította, hogy az Orosz Hadifogolytemető a 0195/1; 0195/2; 0196/1; 0200/2 helyrajzi számon található, tulajdonos a Magyar Állam, kezelője a Debrecen Megyei Tanács VB.

A helyreállítási munkálatok konkretizálására a Városi Tanács és a Helyőrségparancsnokság között több telefonbeszélgetés történt, melynek eredményeként 1990. január 16.-án dr. Tarr Károly írásban értesítette a helyőrségparancsnokot a kutatás eredményéről, melyet mellékletként megküldött, majd ismét telefonon értesítést adott arról, hogy a munkálatok elvégzésére a Városi Tanács 300 ezer forintot ajánlott fel, melyet átutalt az OILKK bankszámlájára.

A felújítási munka előkészítése, végrehajtása

A helyőrségparancsnok Varga Júlia kutatási eredményei és a mellékelt térkép alapján megkezdte a szervező munkát.

A debreceni MGM vezérigazgatójának - Fiák László urnak - a közbenjárásával megállapodást kötöttek a gyár kovácsaival, akik társadalmi munkában elvállalták a térképen látható kisméretű rajz és a temetőben talált kőtalapzat méretei alapján rekonstruálni Lechnenka Pantelju kovácsoltvas keresztjét. A kovácsok nevében a megállapodást Czabán Béla gyáregységvezető a helyőrségparancsnokság részéről Gáll János alez. írták alá 1990 márciusában. A mintegy két mázsa súlyú kovácsoltvas emlékmű a felirattal együtt időre elkészült, s az eredeti helyére új betonlábazattal a katonák visszaállították.

Az OILKK kőművesei a temető főbejárata mögött levő „A kolerában elhaltak síremlékét” hozták helyre. A síremlék vörösréz feliratai helyett az Üvegipari Szövetkezet vésnökei márványtáblába vésték az eredeti szöveget. A szövetkezet elnöke Móré Lajos úr, a munka elvégzését térítési díj nélkül vállalta, sőt egy harmadik táblát is készített a 75. évforduló tiszteletére.

A tábla a következő felirattal készült:

A KEGYHELYET FELÚJÍTOTTÁK A 75. ÉVFORDULÓ
TISZTELETÉRE:
DEBRECENI VÁROSI TANÁCS VB.
OLÁH ISTVÁN LÉGVÉDELMI KIKÉPZŐ KÖZPONT ÁLLOMÁNYA
ÜVEGIPARI SZÖVETKEZET DOLGOZÓI
MGM DOLGOZÓI
DEBRECEN 1990. 07. 15.

A márványtáblák határidőre elkészültek, s a szövetkezet dolgozói felhelyezték a talapzatra. Ők készítették el faragott mészkőből a síremlék tetején lévő kőkeresztet és emlékmű felirata fölött levő feszületet is. A vésnökök vállalták a sírköveken található feliratok felújítását is.

A feliratok felújítása során egy érdekes felfedezést is tettek. A főbejáratnál balra lévő parcellában talált sírkő restaurálás utáni felirata arról tanúskodik, hogy a nyulasi baraktetőben eltemetett hősi halottakat az orosz hadifoglyokat 1925 januárjában exhumálták és ebbe a temetőbe helyezték közös sírba. A kutatásaink során írásos bizonyítékot nem találtunk ezzel az eseménnyel kapcsolatban, így csak a sírkő feliratából tudunk következtetni arra, hogy az 1827 orosz hadifogoly földi maradványán túl még 525 holttest van eltemetve közös sírban, de ezek nemzetisége, haláluk időpontja, a halál oka és a halottak nevei a kutatás során dokumentumok hiányában nem lett felderítve. Feltételezhető, de irodalmi források hiányában nem bizonyítható, hogy a Ferenc Salvator hadikórház halottairól van szó.

A kőtábla feliratának szövege:

A BESZÜNTETETT NYULASI BARAKTEMETŐBŐL
1925 JANUÁR HÓBAN
EXHUMÁLT 525
HŐSI HALOTT ÉS OROSZ HADIFOGOLY

Ezek szerint az emlékművön említett 1618, az egyéni sírokban 209 halott helyett ez a szomorú hely 2352 szerencsétlen katonának ad végső nyugalmat, örök csendességet.

A felújítási munkák során a legnagyobb erőfeszítést a temető parkjának rendbetétele jelentette. Külön gondot okozott a közel 1 méter átmérőjű kiszáradt jegegyenyérfák kivágása, amely komoly veszélyt jelentett. Az esetenként 15-20 méter magas, elkorhadt törzsű fákat a legnagyobb körültekintéssel lehetett kidönteni,

hogy a sírkövekben és egyéb műtárgyakban /vaskapu, emlékmű, gondnoki lakás/ kárt ne tegyen a több tonna súlyú farönk.

A park felújítási munkálatait Deczki László szds. vezette három és fél hónapra keresztül, a munkát az OILKK. katonái végezték naponta változó létszámmal /10-30 fő/.

A gledícsia kerítés levágása, a sírok között kinőtt akác, bodza, nyár és egyéb fák és bozót kitermelése hetekig tartott. Feltűnően szép sűrűn nőtt a gazban az utakat szegélyező sövény, mely a szabályos nyírás után visszanyerte eredeti pompáját.

Az utak kavicsal történő felszórásához három vagon kavicsot szállított a honvédség egy dunántúli kavicsbányából. A kerítés felújításához közel 1000 méter szögesdrótot használtunk fel.

Sok gondot okozott az anyagok megőrzése, melyet a környéken lakók éjszakaiként igyekeztek megdézsmálni.

A magas fű kaszálása is a katonákra várt. Érthetetlen volt számunkra, hogy annak ellenére, hogy gondnoki lakás van a temetőben, gondnokot fizet a tanács a temető rendjének és nyugalmanak biztosítására, ennek ellenére hosszú évek óta senki sem ellenőrizte, hogy a kifizetett munkadíj ellenszolgáltatása nem történik meg, s a város egy idegenforgalmi szempontból sem elhanyagolható történelmi emlékhellyel volt évtizedeken át szegényebb. //Itt jegyezném meg, hogy a magyar Hősök temetőjében ugyan ilyen állapotok voltak mindaddig, míg a honvédség azt is rendbe nem hozta, bár elsősorban nem a honvédség lenne ezért felelős!// Úgy érezzük, sok évtizedes adósságot törlesztett a város vezetése és Csatári Béla főelőadó, amikor a felújításra szánt 300 ezer forintot e nemes célra megszavazta. A befektetett összeg lehet, hogy anyagaiban soha sem térül meg, de erkölcsi ereje lehet, hogy határainkon túl, más népek, más országok, más városok számára is példamutató kezdeményezés volt, s bízunk benne, hogy idővel követőkre is talál.

Befejező aktusként a temető környékének a rendbetétele történt meg. Feljavításra került a temetőhöz vezető út, melynek első szakaszát már az 1987-ben végzett Nagy Sándor emlékmű helyreállítása során elvégzett a honvédség, nagyban megkönnyítette ezt a munkát a temető mellett épített új vasúti pálya alapozási munkálata. Annak ellenére, hogy a környék „Természetvédelmi Terület”, mely táblával is jelezve van, siralmas állapotok uralkodnak. Az úgynevezett „Citromsziget” lakói nem illenek bele ebbe a környezetbe. A város rendezési tervében szerepel ugyan ennek a telepnek a felszámolása, évek óta a Városi Tanács és a környezetvédő hatóságok semmit sem tettek az áldatlan állapotnak a felszámolására. Bár a város nem bővelkedik történelmi nevezetességekkel, azt a keveset sem tudja

olyan állapotban tartani, amelyet az minden körülmények között, a szűkös anyagi lehetőségek ellenére is, méltán megérdemelne!

A temető beszentelése

A felújítási munkálatok tervszerű végzése, a felkért szervekkel való jó együttműködés és segítő szándék lehetővé tette, hogy a temető 1915. június 10-i megnyitásának 75.-ik évfordulójára a rekonstrukció befejeződjék. Hozzá lehetett fogni a temető beszentelésének szervezéséhez. A Városi Tanács Művelődési Osztálya részéről Berényi Rozália csoportvezető nyújtott ehhez nagy segítséget Viczián József alez.-nek, az ünnepség fő szervezőjének, a helyőrségparancsnokság felkereste a Szovjetunió debreceni Főkonzulátusát, Nyitika Darcsijev főkonzult, aki szintén hathatós támogatást adott, és személyesen is közreműködött az ünnepség megszervezésében. Aktívan részt vett a szervező munkában a szovjet helyőrségparancsnokság és maga a helyőrségparancsnok Jurij Alexandrovics Ivanov alezredes is.

Az ünnepség a Debrecen Megyei Városi Tanács és a Magyar Honvédség Debreceni Helyőrség Parancsnoksága szervezésében került megrendezésre, 1990. június 10.-én.

Az első gondolat az volt, hogy a Honvédség a végzett munka befejeztével átadja a felújított temetőt a Városi Tanács elnökének. A kölcsönös javaslatok megtétele során ez a gondolat egyre bővült. Kiderült, hogy itt nem csak egy társadalmi összefogás fejeződött be, hanem egy új korszak is elkezdődött. Megkezdődött valami, amit nem lehet külön választani a reformgondolatoktól, a Magyarországon végbemenő változásoktól. A reform szelleme ráirányította a figyelmet arra, hogy a nemzetközi egyezményekben sokszor deklarált, de évtizedeken keresztül agyonhallgatott egyezmények vagy egyáltalán nem, vagy csak részben vannak betartva. A legyőzötteknek be kell tartani az egyezményt, hisz arra rá lehet kényszeríteni. De ki adhat parancsot a győztesnek? Csak a saját lelkiismerete, katonai becsülete és tisztessége.

A II. világháború után ismét megszólalt az emberek lelkiismerete, s újra kezdődtek a tárgyalások. A Svájci Szövetségi Tanács által a hadrakelt seregek sebesültjei és betegek helyzetének javítása tárgyában Genfben, az 1929. évi július hó 27. napján kelt Egyezmény, a Genfben az 1906. évi július hó 6. napján kelt Egyezmény elveinek a tengeri háborúban való alkalmazása tárgyában az 1907. évi október hó 18. napján kelt hágai X. Egyezmény, a hadifoglyokkal való bánásmód

tárgyában Genfben, az 1929. évi július hó 27. napján kelt Egyezmény módosítása és a polgári lakosság háború idején való védelméről szóló Egyezmény kidolgozása céljából összehívott Értekezlet a Vörös kereszt Stockholmban tartott XVII. Nemzetközi Értekezlet által kidolgozott négy egyezménytervezet alapján 1949. április 21-től augusztus 12-ig tárgyalt Genfben. Az értekezlet négy egyezményt szövegezett meg, ezen felül 11 határozatot is elfogadott. A Magyar Népköztársaság részéről dr. Haraszi G. és Kara Anna írták alá. A Szovjet Szocialista Köztársaságok Szövetsége részéről N. Szlavin és P. Morozov. Az egyezményt 59 ország írta alá. Ezt az Egyezményt a Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsának 1954. évi 32. számú rendelete emelte törvényerőre. (A Magyar Népköztársaság megerősítő okiratának letétele Bernben, 1954. augusztus 3.-án megtörtént.)

A rendelet 3.§.-a kimondja: „A külügyminiszter köteles az 1. §.-ban felsorolt nemzetközi egyezmények hivatalos magyar fordításának a legszélesebb körben való nyilvánosságra hozataláról az egyezmények hatálybalépésének időpontjáig gondoskodni.”

Érdekes módon ez évtizedekig nem volt fontos. Ezt az egyezményt nemcsak az ország lakossága nem ismerte, de még a katonák sem, s a legfelsőbb szintű katonai főiskolákon vagy a katonai akadémiákon sem szerepelt az oktatási tematikákban. Miért?

A reformnak köszönhetjük, s egy történész Honvédelmi Miniszternek, hogy ma már oktatjuk katonáinkkal a Genfi Egyezményt. De sok helyen még most sem ismerik, vagy legalábbis a gyakorlatban nem alkalmazzák az Egyezmény XI. FEJEZET 130. cikkelyét, amely kimondja: „a fogságban elhunyt személyeket tisztelegesen temessék el, ha lehetséges annak a vallásnak szertartása szerint, amelyhez tartoztak; hogy sírjaikat tiszteletben és megfelelően karbantartsák és úgy jelöljék meg, hogy azokat mindenkor meg lehessen találni.”

Úgy érezzük, ezt a kötelességét teljesítette becsülettel a Debreceni városi Tanács és az Oláh István Légvédelmi Kiképző Központ teljes személyi állománya, amikor a város katonai temetőjét rendbe hozta, függetlenül attól, hogy melyik nép katonája van az adott temetőben eltemetve. Sok előítélettel, aggályoskodással és rosszindulattal kellett megbirkózni. Sok embernél az internacionalizmus és a faji gyűlölet, a rosszul értelmezett nemzeti öntudat évtizedekig vakságot okozott. Pedig az egyezmény szövege egyértelműen és érthetően van megfogalmazva. De mindenki csak azt a pontját tartja magára nézve kötelezőnek, amelyik számára előnyös. De ezzel a gondolkodásmóddal a másik féltől sem lehet számon kérni az Egyezmény minden pontjának maradéktalan betartását.

De végül is elérkezett 1990. június 10-e. Elkészült a forgatókönyv és postázva lettek a meghívók. Sokan értették számukra kötelező érvényűnek a meghívót. A sajtó is kellőképpen reagált a sajtótájékoztatón elhangzottakra, s megfelelően propagálta a rendezvényt. Ennek köszönhető, hogy a hivatalosan meghívottakon túl Debrecen lakossága közül sokan részt vettek az ünnepségen.

Az ünnepség a forgatókönyvnek megfelelően, katonás pontossággal került megrendezésre. A díszőrség 9 óra 50 perckor elfoglalta a kijelölt helyét, a díszszázad felsorakozott a temető bejáratánál. A hivatalosan felkért szerveken túl a lakosság köréből is sokan kérték, hogy koszorút, virágot helyezhessenek el a központi emlékmű talapzatára. Ezt a rendezőszervek nagy örömmel engedélyezték.

Pontban 10 órakor a helyőrség katonazenekarának közreműködésével felcsendültek a magyar és szovjet himnusz akkordjai. Ezt Majoros László mk. ezds. avatóbeszéde követte, majd a koszorúk és virágcsokrok elhelyezése következett az emlékmű talapzatára.

Amikor a koszorúvivők és koszorúzók visszaálltak helyükre, az utóbbi idők szokásaitól eltérő mozzanat következett.

A temető beszentelése a pravoszláv egyház szertartása szerint. Usz István nyíregyházi parókus imája és éneke csendült fel, melyet a nyíregyházi Tanárképző Főiskola női énekkara kísért. Csodálatosan szállt az ének hangja az évtizedekig csendes temető sírjai között. Növelte az ájtatos hangulatot a parókus kezében lengő füstölő mámorító tömjénfüstje. Könny szökött a nézőközönség szemébe az ájtatos hangvételű ima hallatára, mely egy 75 évvel ezelőtti tragédia eseményeire hívta fel a jelenlévők figyelmét. Beigazolódta Herakleitosz szavai: „A háború mindenek atyja és mindenek királya. És egyeseket istenekké tett, másokat emberekké, egyeseket rabszolgákká tett, másokat szabadokká.” itt a parókus szavai az elhunyt hősöket istenekké varázsolná, a jelenlévőket pedig érző emberekké, s ez az érzélem tükröződött a könnyektől csillogó szemekben.

Mikor elhangzott az utolsó „Ámen”, dr. Debreczeni Ferenc, a Debreceni Megyei Városi Tanács általános elnökhelyettese állt a mikrofon mögé, s az előző percek varázsától lenyűgözötten, őszinte szívvel köszönte meg a temető felújításában résztvevőknek és az ünnepség szervezőinek azt a munkát, melyet-e történelmi pillanat megvalósításáért tettek. Nem volt beszéde leírva, de a köszönő szavakból kicsengett, hogy talán ott, és akkor értette meg mi is történt tulajdonképpen, s ott jött rá, hogy a tanács által biztosított szerény összeg gazdagon fog kamatozni, s nem haszontalanul elpazarolt pénz.

Ezt követte Nyikita Darcsijev szovjet főkonzul beszéde, melyet honfitársai nevében is mondott. Kiemelte, hogy: „ebben a mélyeséges humán gesztusban mi

a népünk iránti őszinte tisztelet megnyilvánulását látjuk és azt igen nagyra értékeljük.” Beszédében utalt a múltra, a tanúságok levonására, majd beszédét a következő szavakkal fejezte be:

„Azért hadd szolgáljon a nagyapáink és apáink története tanulságul, mememtől nekünk, hadd okuljunk végre belőle és József Attila szavaival élve azt mondjuk, hogy „a harcot, amelyet őseink vívtak, békévé oldja az emlékezés, s rendezni végre közös dolgainkat, ez a mi munkánk, és nem is kevés.”

Az okos szavakat mély csend követte, majd a katonazenekar szólalt meg újra, s a díszzázad kemény „vigyázzmenete” zökkentette vissza a résztvevőket a jelenbe, azt sugallva, hogy József Attila versének gondolatai még nem valósulhattak meg, mert még mindig van katonaság, még mindig vannak hadseregek, s a háború veszélye még mindig fenyegeti az emberiséget. Csak a temetőben van béke, halálos csend, a világban még mindig emberek milliói állnak fegyverben, ugrásra készen, hogy újabb temetőket hozzanak létre a sokat szenvedett országokban.

Az emberiség semmit nem tanult a történelemből, minden maradt a régi. Jönnek újabb egyezmények, amit megint nem tart be senki, s jönnek az újabb temetők, sírok, emlékművek, ahol majd fiaink és unokáink fogják elmondani ugyanazt, amit mi 1990. június 10.-én elmondtunk.

A szép ünnepségről a sajté másnap gazdagon megemlékezett /:Népszabadság, Hajdú-Bihari Napló, Ország-Világ:/, ki hosszabb, ki rövidebb cikkben méltatta a végzett munkát és a szépen megrendezett ünnepséget.

Javaslat a jövőre nézve

A tanulmányt íróknak, s mindazoknak akik a manuális munkákban részt vettek, az a véleményük, hogy az „Orosz Hadifogolytemető” felújításával s a tanulmány megírásával nem szabad a megkezdett munkát lezártnak tekinteni, s befejezettnek elkönyvelni. Debrecen városnak hihetetlen gazdag a történelmi múltja, s elkepesztően kevés a történelmi emlékhelye. Ami pedig megvan, az sincs rangjának és értékének megfelelően megbecsülve, felháborító, hogy az 1849. augusztus 2-i debreceni csatának emléket állító Nagy Sándor emlékmű és környéke milyen siralmas állapotban van. Az úgynevezett „Citromsziget” házai és lakásai olyan környezetet teremtenek, ami miatt a városnak szégyenkezni kell, s ha lehet letagadni, hogy a mai Magyarországon még ilyen viszonyok között emberek élnek. Hogy lehet ezt a történelmi emlékhelyet bekapcsolni a város idegenforgalmi nevezetességei közé? Hogy lehet külföldi vendégeket és turistákat elvinni? Hogy

lehet az évforduló kapcsán az iskolák növendékeit oda kirándultatni? Mit mondanak rólunk gyermekeink, ha így becsüljük meg őseink emlékét? Milyen példát látnak tőlünk, s ők is ezt fogják majd követni?

A kérdések özöne merül fel a jelenlegi állapotok kapcsán. S a jobb érzésű emberek önkéntelenül is kimondják a megoldást, csak sajnos a kimondott szó nem jut el azok fülébe, azok tudatába, akik tenni is tudnának a megoldás érdekében. Talán az új önkormányzat talál rá megoldást.

Addig is hadd legyen leírva e tanulmányban is sokak véleménye. Az pedig a következő:

Parkká, turistaparadicsommá, idegenforgalmi látványossággá, történelmi kegyhellyé, iskolák számára tanulmányi kirándulások színterévé, zöldövezetté, ősparkká, tiszta ivóvíznyerő helylé, a város gyermekei számára játszótérre, sportolási és szórakozási helylé, a felnőttek számára sétakertté, a bűnözők számára tiltott helylé, a város kulturált gyöngyszemévé, arborétummá és virágkertté lehetne ezt a területet varázsolni, ha a város vezetése egy kis anyagi áldozatot hozna, a város társadalmi szervei ezt a kezdeményezést felkarolnák.

Biztosak vagyunk benne, hogy az Orosz Hadifogolytemető példájára, minden művész, minden építész, minden üzem és annak kollektívája önként vállalná a társadalmi munkát, ha a város vezetése felkarolná a kezdeményezést, gesztora lenne ennek a gondolatnak. Bízunk abban, hogy nem kell újabb 75 évig várni arra, hogy ezek a gondolatok gazdára találjanak, s mindannyiunk javára valósággá váljanak.

RÖVIDÍTÉSEK JEGYZÉKE:

cs. és kir.	császári és királyi
OILKK.	Oláh István Légvédelmi Kiképző Központ
MGM.	Magyar Gördülőcsapágy Művek
KTSZ	Kisipari Termelő Szövetkezet
MH.	Magyar Honvédség
ha.	hektár
K.u.K.	császári és királyi
tart.fhdgy.	tartalékos főhadnagy
mk.ezds.	mérnökezeredes
alez.	alezredes
örgy.	örnagy
szds.	százados
nyá.	nyugállományú

Julianna Varga, Ernő Szűcs and László Majoros have submitted their titled „The Russain prisoner of war-cemetery in Debrecen” study to tender which was advertised by Déri Museum. The 124-page competition essay with annexes was complemented by 66, mostly subtitled pictures.

Thorough research characterizes the preparation of the essay. It places the formation of Russain prisoner of war-cemetery into historic environment and it shows what kind of roles prisoners of war have played in the life of Debrecen city. We can see that how their arrival in Debrecen, their disinfection, accommodation, catering, medical treatment or working were taken place.

Geographical location of Russain prisoner of war-cemetery is known by report of 1919 of museum guard Lajos Zoltai. His plot was a starting point during renovation, reconstruction of cemetery.

Final chapter of the essay shows that summery which enabled soldiers and civilians participating in the commemoration to place reverence flowers for 75th anniversary of establishment of 1915 of epidemic cemetery.

2014 októberében az Oroszországi Föderáció Főkonzulátusa - 25 év elteltével – felújítást végzett a temetőben. 2015. július 6-án került sor a temető centenárium megemlékezésére. Az ott elhangzott beszédek közöljük az alábbiakban.

Dr. Papp László polgármester beszéde 2015-ben

Tisztelt Főkonzul Úr! Tisztelt Emlékezők!

Ez a temető mementóként szolgál számunkra, hiszen azt bizonyítja, hogy a háború borzalmai, nemcsak a frontvonalban, hanem attól messze is érezhetőek.

Több mint 1600 orosz hadifogoly alussza örök álmát a körülöttünk levő sírokban. A katonák számára talán természetesenek mondható, hogy életüket áldozzák a harctéren a hazájukért, de az itt eltemetett orosz katonák nem a harctéren estek el. Kimondani és szörnyű, hogy alig egy hónap leforgása alatt betegségben, járványban ennyien veszítették életüket.

1914. augusztus végén érkeztek az első szerb és orosz hadifoglyok a Magyar Királyság területére. A debreceni vasútállomáson augusztus végén haladt át az első hadifogoly szállítmány. Télen már 200 000 hadifogoly elhelyezéséről és ellátásáról kellett gondoskodni a Monarchia belsejében fekvő ideiglenesen létrehozott táborokban. A háború elején még senki nem számolt az évekig elhúzódó harcokkal, ezért a hadifoglyokat tanyákon, iskolákban, kiürült gyártelepeken helyezték el, melyek nem voltak alkalmasak huzamosabb idejű tartózkodásra.

Debrecenben, a város nyugati határában található volt gőztéglagyár épületeiben helyezték el a hadifoglyokat. A táborban 1915. június elején kolera járvány robbant és annak ellenére, hogy megkezdték a foglyok oltását, június végére már több mint 2500 megbetegedés történt és a járvány alatt 1618 hadifogoly vesztette életét.

Az áldozatok, ebben a táborhoz közel eső, újonnan létesített temetőben kapták meg a végtisztességet. Volt olyan nap, amikor 330 fogoly esett áldozatul a fertőzésnek, és került tömegsírba.

Ezek döbbenetes számok. Az akkori hadifogolytábor parancsnoka, Rácz Béla, a 101. gyalogezred tartalékos hadnagya átérzve a borzalmakat, saját költségén emeltette a ma is látható emlékművet az elhunyt katonák tiszteletére és emlékére. A háború borzalmait tehát Debrecen mindennapjaiban is éreztették hatásukat, amely egyértelműen arra int bennünket, hogy tartózkodjunk a konfliktusok fegyveres megoldásától, mert hosszú távon csak békés úton lehet megoldást találni a problémákra.

A magyar nemzet történelme során számos alkalommal került háborús helyzetbe. Magyar katonák százezrei nyugszanak idegen földben, így mi tudjuk, ismerjük ezt az érzést, hogy mit jelent, ha honfitársainkat nem az ország határain belül temetjük el. Tiszteletre méltó főkonzul úr elkötelezettsége a debreceni orosz hadifogoly-temető felújítása, rendbetétele ügyében. Debrecen városa is igyekszik lehetőségeihez mérten kivenni részét a hadisírok gondozásában, mint ahogy tettük is 2011-ben a köztemetőben található szovjet katonasírok felújítása ügyében.

Debrecen város hadifogoly halotti anyakönyveiből mintegy 510-et ismerünk az 1618-ból. A többiek névtelenek maradtak. Hajtsunk fejet azok előtt a katonák előtt, akik szülőföldjüktől, szeretteiktől távol veszítették életüket, és nem hazájuk földjében nyugszanak.

Köszönöm megtisztelő figyelmüket.

Dr. Papp László
polgármester

Szergej Borozdin, az Oroszországi Föderáció debreceni főkonzuljának beszéde 2015-ben

Tisztelt Polgármester Úr!

Tisztelt Helyőrségparancsnok Úr!

Tisztelt Hölgyeim és Uraim!

Szeretettel üdvözlök mindenkit, aki eljött az orosz hadifogoly és járványtemetőnek felújítás utáni megnyitására. Ebben a temetőben 1616 orosz, és 218 más nemzetiségű, köztük magyar katona nyugszik. Az 1914-től 1918-ig tartó I. világháború a világtörténelem egyik legjelentősebb, gyökeres változásokat hozó eseménye. Ez a példátlan kataklizma emberi életek millióinak kioltásához, néhány nagy birodalom, többek közt az Orosz Birodalom és az Osztrák-Magyar Monarchia bukásához, új nemzeti államok születéséhez, a nemzetközi viszonyok gyökeres átalakulásához vezetett. Ez a kataklizma elővetített a későbbi események, a II. világháború egész menetét. Amint több történész is megállapította: „Mindaz, ami a XX. században történt, az I. világháborúból indult ki.

Az I. világháború Oroszország, mint a háborúban kulcsszerepet játszó ország, számára a letragikusabb következményekkel járt. Az ország a forradalom és a polgárháború káoszába került. A bolsevikok hatalomra jutásával, akik államunk vereségét szorgalmazták, az ország igen különös helyzetbe került, miután kapitulált a háborút elvesztő Németország előtt. A következő időszakban ezt a háborút, amely a forradalom előtti Oroszországban a „II. Honvédő Háború” néven szerepelt, értelmetlenül elfeledték, gyakorlatilag politikai, ideológiai okokból kitörölték a népünk történelmi emlékezetéből, az orosz történelemből. Méltánytalanul feledésbe merült a rengeteg orosz katona hősiessége, akik közül mintegy kétmillió a harctereken esett el, körülbelül négymillió pedig megsebesült.

Az országunkban nem állítottak egyetlen méltó emlékművet sem az I. világháború hőseinek és áldozatainak. Nem hagyhatom szó nélkül, hogy Magyarországon nagyon sok településen van a száz évvel ezelőtti csatákban elesett hősöknek állított emlékmű, ami arról tanúskodik, hogy a magyar nép mélyen tiszteli elesett hőseinek emlékét. Ez pedig igen nagy tiszteletet érdemel.

Napjainkban az ország vezetőinek aktív támogatásával Oroszországban

társadalmi mozgalom bontakozott ki, hogy emléket állítsanak, és megörökítsék azok hősiességét és önfeláldozását, akik az I. világháborúban harcoltak, és életüket adták a hazáért. Így tavaly az I. világháború századik évfordulójára Moszkvában nemzeti emlékművet állítottak a háború hőseinek.

Szeretném kifejezni hálámat Debrecen város önkormányzatának, a debreceni helyőrség parancsnokának, a város különböző társadalmi és katonai hagyományörző szervezeteinek, hogy megőrizték az orosz hadifogoly és járványtemetőt. Szeretnék külön is köszönetet mondani a helyőrség korábbi parancsnokának, a nyugalmazott Majoros László mérnök-ezredesnek, akinek a kezdeményezésére Debrecen városi költségvetéséből és több városi vállalat anyagi hozzájárulásából pontosan huszonöt éve teljesen rendbe tették a temetőt. Az idő azonban kérlelhetetlenül telik, és az elmúlt években a temető megviselődött, megrongálódott, főleg azért, mert a város szélén van. Ezért a múlt év végén az oroszországi főkonzulátus tekintettel az I. világháború századik évfordulójára, saját költségén helyreállította ezt a temetőt.

Ezzel kapcsolatban szeretném megemlíteni a katonai sírok és emlékművek területén tapasztalható eredményes orosz-magyar együttműködést, amely a kétoldalú kormányközi szerződések keretében valósul meg. Magyarországon több mint ezer orosz katonai temető van, Oroszországban az elmúlt húsz év alatt több mint ötszáz magyar katonai emlékhely nyílt. Mindezek gondozásáról a két ország önkormányzati szervei, az orosz és magyar társadalmi szervezetek és maguk az állampolgárok gondoskodnak.

A száz évvel ezelőtt tragikus eseményekre emlékezve meg kell állapítanunk, hogy napjainkban a világ ismét a háború küszöbén áll. Ez nem túlzás. Sok politikus és történész állítja: az ismert ukrajnai események miatt kiélezett jelenlegi nemzetközi helyzet nagyon hasonlít az I. világháborút megelőző helyzetre. Erről nemrég maga I. Ferenc római pápa is beszélt a Bosznia-Hercegovinában tett látogatása során, amikor azt mondta, hogy „érzi a III. világháború szelét.” Az I. világháború legnagyobb tanulsága az, hogy mintegy magától robbant ki. Alapjában véve akkor senki nem akart harcolni, mi több az európai uralkodóházak közeli rokonságban és igen jó viszonyban voltak egymással. A háború pedig látszatra az Osztrák-Magyar Monarchia és Szerbia közötti jelentéktelen konfliktus ürügyén robbant ki.

Mi az oka annak, hogy a világ ismét a háború felé tart? Úgy tűnik, hogy a Szovjetunió felbomlása után az európai népekben megszűnt a háborús élelem. Az idősebb nemzedék emlékszik arra, hogy a múlt század hatvanas, hetvenes éveiben mindenki félt a háborútól. Ez a háborútól való félelem volt az országok közötti kompromisszum alapja arra, hogy megállapodjanak a játékszabályokról. Most a kompromisszumok helyett a politikusok egyéni ambíciói láthatóak. A II. világháború óta eltelt békés hetven év alatt az európai népek hozzászoktak a békés élethez, és ezt magától értetődőnek, természetesnek tartják. A fiatal európai politikusok nemzedéke, amely a saját bőrén nem tapasztalta meg a háborút, csak a filmek és számítógépes játékok alapján van némi fogalma róla, kissé könnyelműen viszonyul a világháború kirobbanásának veszélyéhez.

Azért rendkívül fontos a népek békemozgalmának ismételt éltre keltése, amely negyven-ötven évvel ezelőtt jelentős mértékben hozzájárult az európai béke megőrzéséhez. A népeknek a békeharcban való összefogását jól szolgálná Kirill, Moszkva és Oroszország pátriárkájának és I. Ferenc római pápának a találkozója, amely lehetőségről az utóbbi időben egyre gyakrabban a politikai szakértők is beszélnek.

Köszönöm, hogy megtiszteltek figyelmükkel.

Debrecen, 2015. július 6.

Szergej Borozdin
főkonzul

SZENDINÉ DR. ORVOS ERZSÉBET: CENTENÁRIUMI EMLÉKÜLÉS A NAGY HÁBORÚBAN ELESETT KATONÁK TISZTELETÉRE (DEBRECEN, 2015. JANUÁR 20.)

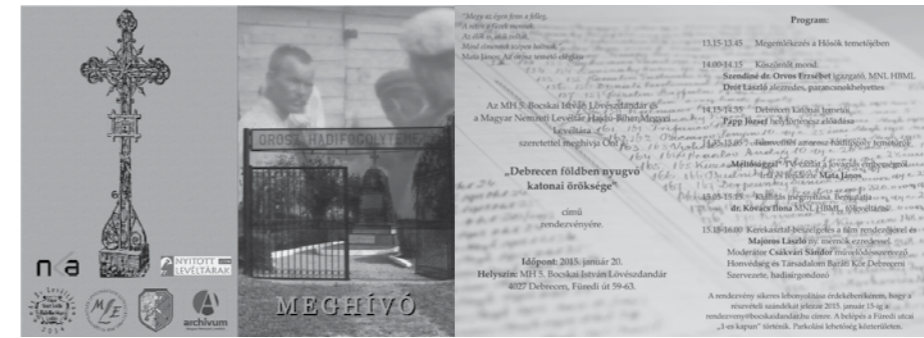
A Honvédtemető utca Debrecen egyik csendes, nyugodt környékén található. Nevét az 1848/49-es forradalom és szabadságharc során a város közelében elhunyt, és itt eltemetett honvédekről kapta, akiknek nyugalma csak az évszázadokhoz kapcsolódó kegyeleti megemlékezések „zavarhatják” meg. Az Oroszhadifogoly-temető csendjét is sokáig őrizte a természet érintetlensége, de ma már gyakran látogatják azok, akik számára fontos a múlt megőrzése.

2015. január 20-a is ilyen alkalom volt. A Magyar Nemzeti Levéltár Hajdú-Bihar Megyei Levéltára és a Magyar Honvédség 5. Bocskai István Lövészdandár együtt róna le tiszteletét az itt nyugvó hősök előtt. Bármely nemzet fiai is voltak, békében elférnek egymás mellett, hiszen az ellenfelek barátokká válnak „az örök csatamezőkön.”

Rájuk, és a 100 évvel ezelőtt történetekre emlékezve gyűjtöttak száz mécsest a Hősök Pantheonjában a debreceni Kratochvill Károly honvéd középiskolás diákok. 1915. január 20-án nyitották meg ugyanis újra Debrecen legnagyobb katonai temetőjét, hogy a Nagy Háborúban meghalt helyi

honvéd áldozatokat eltemessék. A második világháború idején újra megnyitották, így elmondhatjuk, hogy három kor hőseinek nyughelye a temető. Bizonyára sok-sok fájdalomról, egyéni tragédiáról mesélnének, és figyelmeztetnének arra, amit Európa a két világégés alatt megtanult: soha többé háborút!

Temető bejárata
(régi, meghívón)

A mécsesgyújtás után Csákvári Sándor hadisírkutató foglalta össze a temető száz éves történetét. Megemlítette, hogy a temetőben a legfiatalabb eltemetett egy 14 éves civil munkás volt, és az egyetlen női sír egy galíciai asszonyé. A rendezvény végén Kruppa Tamás görög katolikus püspöki helynök imádkozott a hősök lelki üdvéért.

A Hősök Temetőjét elhagyva a Kossuth Lakanyában folytatódott a megemlékezés. Először Szendiné dr. Orvos Erzsébet levéltár-igazgató köszöntötte a szép számmal megjelent érdeklődőket. Beszédében elmondta, hogy különleges alkalom a mai, hiszen a levéltár első ízben tartja meg rendezvényét egy katonai alakulat helyőrségében úgy, hogy annak szervezését is közösen végezték. Ilyen szoros együttműködés országos viszonylatban is ritka. A Hajdú-Bihar Megyei Levéltár ugyan 2012 óta állami fenntartásban működik a Magyar Nemzeti Levéltár tagintézményeként, tevékenysége azonban elválaszthatatlan a megyétől és Debrecen városától. Éppen ezért törekszik együttműködni nemcsak a helyi közgyűjteményekkel, de más intézményekkel is, jelen esetben a Magyar Honvédség helyi alakulatával.

A levéltár nagy hangsúlyt fektet a közművelődési tevékenységre, ennek elismeréseképpen 2014-ben elnyerték „Az Év Levéltára” címet. A díjjal lehetőséget kapott többek között olyan rendezvények finanszírozására, mint például a január 20-ai,

ahol mód volt a szakmai program mellett a levéltár munkáját is bemutatni. A rendezvényen levetítették a „Közös múltunk, közös jövőnk” című kisfilmet¹², amelyben a résztvevők betekintheztek a levéltár mindennapjaiba, megismerhették kutatótermeiket, munkatársaikat és technikai felszereltségüket. Ízelítőt kaptak természetesen a legfontosabb irataikból, legértékesebb „kincsekből” azzal a nem titkolt céllal, hogy kedvet csináljanak a levéltári látogatáshoz és kutatáshoz.

A lövészdandár parancsnokhelyettese, Drót László alezredes is köszöntötte a résztvevőket, és kiemelte a rendezvény fontosságát. A katonai kegyeleti kultúra az egyetemes kultúra része, ezért elengedhetetlen a katonaelődök emlékének megőrzése. A háborúkban hősi halált haltak temetőinek, kegyeleti helyeinek ápolása, az emlékek feltárása az utókor feladata, és öröndetes, hogy a rendezvény kapcsán ebben a feltáró munkában szorosán együttműködött az MNL Hajdú-Bihar Megyei Levéltára és a MH 5. Bocskai István Lövészdandár.

A Magyar Nemzeti Levéltár fontosnak tartja, hogy feltárja és közzétegye a hadtörténeti források mellett a hősi emlékművekkel és temetőkkel kapcsolatos

iratokat is. Éppen ezért az első világháborús megemlékezésekhez kapcsolódóan a „Magyar Katonai Áldozatvállalás a Nagy Háborúban” című projekt keretében 2015-ben átfogó feltáró munka kezdődött a megyei tagintézményekben. Az első világháborús magyar katonai veszteségek összesítése érdekében számos levéltári irategyüttes kerül feldolgozásra: az anyagfeltárást követően azok digitalizálására és adatbázisok építésére. A Hajdú-Bihar Megyei Levéltár ugyanakkor szorgalmazza a családoknál szunnyadó dokumentumok (iratok és fényképek) gyűjtését, illetve a feltáró munka eredményét bemutató konferenciák és kiállítások szervezését.

A köszöntő szavak után az érdeklődők Papp József helytörténész Debrecen katonai temetőiről szóló előadását hallgathatták meg. A város tizenhárom, egymástól jól elkülöníthető temetőbe temette az első világháború áldozatait, ebből ma a Honvédtemető, az Oroszhadifogoly-temető, a Hatvan utcai temető, a Katolikus temető maradáka a temető-kápolnával és az Izraelita temető maradt

¹² Közös múltunk, közös jövőnk. Bemutatózik a Magyar Nemzeti Levéltár Hajdú-Bihar Megyei Levéltára. Debrecen, 2014.

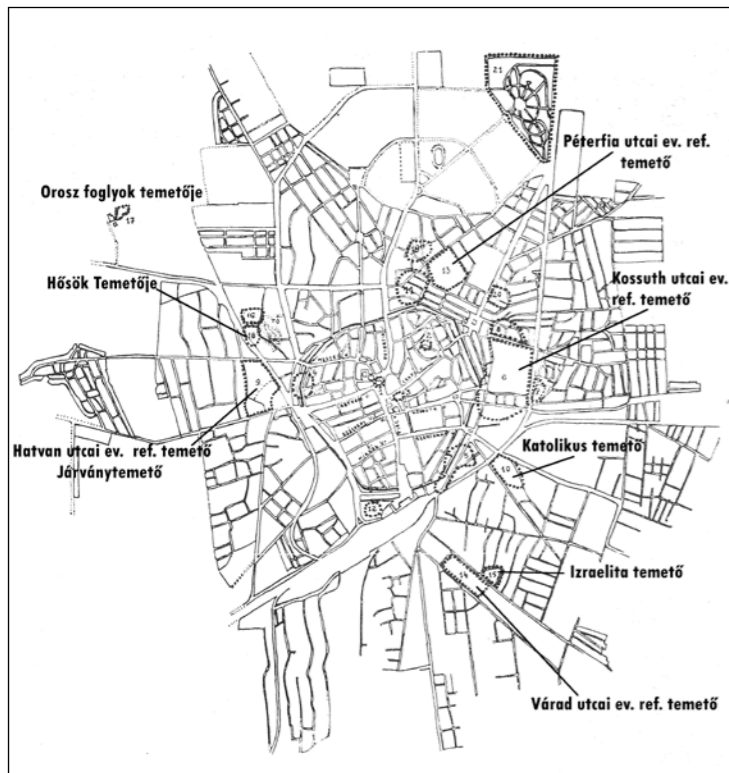

fenn. A felekezeti temetőket a Köztemető megnyitása után bezárták, az itt nyugvó hősök pedig névtelenné váltak. Papp József előadásában felhívta a figyelmet arra, hogy a történelem viharainak hősei és áldozatai megérdemlik, hogy méltóképpen őrizzük emléküket.

Az előadást követően került sor a Hősök Temetőjéről és az Oroszhadifogoly-temetőről készült, „Méltósággal” címet viselő dokumentumfilm levetítésére.¹³ A film 1991-ben készült, rendezője Mata János, akinek édesapja 1937 és 1944 között a levéltár jeles munkatársa volt.

¹³ Méltósággal. TV-vázlat a lovagias emberségről. Írta és rendezte Mata János., Bp. 1991.

A filmvetítés után egy kamarakiállítás keretében mutatták be a filmhez kapcsolódó forrásokat, melyeket az MNL Hajdú-Bihar Megyei Levéltára őriz. Ilyen például Zoltai Lajos muzeológusnak az Oroszhadifogoly-temetőről 1919-ben készített helyszínrajza, illetve jegyzéke, mely az elhalt foglyok személyi adatait tartalmazza.¹⁴ A Déri Múzeumtól ugyanakkor digitális másolatban megkapták Zoltai Lajosnak, illetve Appelshoffer Mátyásnak a hadifogolytábor életet bemutató korabeli fényképeit, valamint Pálfy József orosz katonákról készült rajzait is, melyeknek másolatai jelentősen színesítették és emberközelivé tették a kiállítást.

A rendezvény végén kerekasztal-beszélgetésre került sor a film rendezőjével és a filmben szereplő Majoros László nyugalmazott mérnökezzel. A Kossuth Laknya parancsnokaként az ő érdeme volt, hogy a temetőt a városi tanács anyagi támogatása mellett 1990-ben katonáival rendbe hozatta. Az 1949. évi Genfi Egyezmény értelmében ugyanis a katonai sírokat és emlékműveket az az ország köteles gondozni, amelynek területén találhatóak. A „dicsőséges nagy háborúban” Európa-szerte meghalt katonák hozzátartozóinak így lesz

100. évforduló

14 MNL HBML XI. 86/c. 1. A Debrecen városi Köztemető iratai. Hadifogolytemető iratai.

módja arra, hogy felkeressék a névvel megjelölt sírokat „... mert az anyák, ha csak egy csöppnyi remény is van rá, megkeresik gyermekeiket”- hangzik el a filmben. A temető rendbetétele után Debrecen város lakossága kegyelettel emlékezett meg a történelmi idők áldozataira. 2015. január 20-án pedig a levéltár, a laktanya katonái, a honvéd középiskola hallgatói és a megjelent vendégek estébe nyúlóan rótták le kegyeletüket és emlékeztek a világháborúban 100, illetve 70 évvel ezelőtt elesett katonákra.

A hős katonák, a hadifoglyok és a civil áldozatok a Hősök Temetőjében, és az Oroszhadifogoly-temetőben - az utókor gondos keze nyomán - névvel megjelölt vagy tömegsírokban alusszák örök álmukat. De hány és hány olyan temető van, ahol nemcsak a sírfeliratok, de maguk a kövek sem láthatók, mert elnyelte őket az emlékezet hiánya. Amíg azonban a nevek olvashatók a köveken, és „... amíg a temetők, temetők maradnak, van remény, hogy lesz hová letenni egy szál virágot, és meggyújtani a halottak gyertyáját.”

RÉSUMÉ

National Archives of Hungary Archives of Hajdú-Bihar County and HDF 5th István Bocskai Infantry Brigade have commemorated dead soldiers of Russian prisoner of war-cemetery of Debrecen coupled with screening in form of round-table discussion on 20 January 2015. The program started with lighting of 100 candles in Cemetery of Heroes, then continued in Kossuth Barrack. After welcome words of organizers' representatives, local historian József Papp's lecture on military cemeteries of Debrecen, thereafter a film titled „With dignity” directed by János Mata was shown, and the opening and talk of the exhibition based on archival sources which were mentioned in this film.

Erzsébet Orvos dr. Szendiné

FARKAS GÁBOR: ÚJ FORRÁSOK BEMUTATÁSA DEBRECEN VÁROS I. VILÁGHÁBORÚS HŐSI HALOTTAINAK ÉS VESZTESÉGADATAINAK KUTATÁSÁHOZ

Az I. világháború kirobbanásának 100. évfordulóját követő centenáriumi időszakban a Debrecen szabad királyi város területén az I. világháború idején működött katonai megfigyelő állomásra és kórházakra vonatkozó adatok nagy mennyiségben kerültek elő a HM HIM Hadtörténelmi Levéltár kezelésben lévő iratokból. Debrecen Megyei Jogú Város közigazgatási területén eltemetett hősi halottak adatainak kutatása során a HTBK debreceni szervezetének helytörténészei ráakadtak olyan információra, amely szerint az egykori Magyar Királyi Honvédelmi Minisztérium I. világháborús iratai között létezik egy felmérés, amely tartalmaz a város területén akkor működött katonai kórházakra, kifejezetten a Ferencz Salvator Megfigyelő Kórházra vonatkozó adatokat.

A HM Hadtörténelmi Intézet és Múzeum Hadtörténelmi Levéltárában őrzött HL 1VH 4623 és HL 1 VH 4624 jelzésű dobozokban eddig nem feldolgozott és sohasem publikált iratanyagból került elő a “M. Kir. honvéd állomásparancsnokság Debrecen 723. számhoz/háp.1915.” jelzetű felterjesztése, amelyet a M. Kir. Honvédelmi Minisztériumnak címeztek 1915 május 25-i keltezéssel. Mellékletei között kettő darab térkép található: az egyik Debrecen szabadkirályi város határának a térképe, a másik a szabad királyi város részletes térképe, amely pontosan mutatja a város korabeli utca szerkezetét, a városban meglévő katonai kórházakat. Azok befogadó képességét számszerűen jelöli.

A nevezett térképvázlatokon kívül a 4623 és 4624 számú dobozokban nagy mennyiségű iratanyag van, amelyek legnagyobb része a Magyar Királyi Honvédelmi Minisztérium egészségügyi szolgálatának dokumentumai, jelentések, rendeletek, intézkedések és mellékleteik, amelyek sok tényadatot tartalmaznak az I. világháború idején a Magyar Királyság északi és északkeleti régióiban létesített katonai megfigyelő állomásokról, később tartalék kórházakról.

Jelen forrásközlés azt a célt szolgálja, hogy megmutassa milyen nagy mennyiségű adat áll rendelkezésre a megfigyelő kórházakról, köztük a debreceni

állomásról. A debreceni megfigyelő állomásról rendelkezésre álló adatok kiegészítik és megerősítik a Debrecen város I. világháborús veszteségeiről készült kutatási jelentést.

Konkrét adatok állnak rendelkezésre a Ferencz Salvator Megfigyelőkórház (és a többi megfigyelő állomás) működéséről, szervezeti felépítéséről és az állományában szolgálatot teljesített egészségügyi szakszemélyzet munkájáról. Számszerű statisztikai adatok olvashatóak ki a debreceni megfigyelő állomáson és a többi városi katonai kórházban meghalt I. Világháborús katonákról.

A "HL 1VH 4624" jelzetű dobozban tárolt M. Kir. honvédelmi minisztériumi iratoknak katonai megfigyelő állomásokat bemutató összefoglaló jelentésében és mellékleteiben egyértelmű utalás található arra, hogy megfigyelő állomások és barakktelepek közelében a megfigyelő állomások halottai részére külön katonatemetők létesültek és ez vonatkozik a debreceni megfigyelő állomásra és barakktelepekre is.

Az 1914. őszen létesített megfigyelő állomásokat miniszteri biztosok vezették, azonban a kórházak katonai személyzetének vezetése és a katonai feladatok maradéktalan végrehajtása miatt szükségessé vált a megfigyelő állomások katonai parancsnokságainak létrehozása. Debrecenben a 17.167 szám./eln.2.-1914. magyar királyi honvédelmi miniszteri rendelet alapján a helyi megfigyelő állomáson felállított kórház katonai parancsnokává Rácz Béla nyugállományú alezredest, helyettesévé Baló Rezső nyugállományú csendőr alezredest nevezték ki.

A források feldolgozásának további célja, a debreceni megfigyelő állomás működéséről és szervezetéről, valamint az ott elhalálozott katonák adatairól egy önálló publikáció megjelentetése, ami később része lesz az I. világháború idején működött katonai tartalékkórházokról készítendő kiadványnak. Ezzel hozzá kívánok járulni a magyar I. háborús veszteségkutatások folytatásához és a magyar katonai egészségügy eddig fel nem tárt forrásainak feldolgozásához

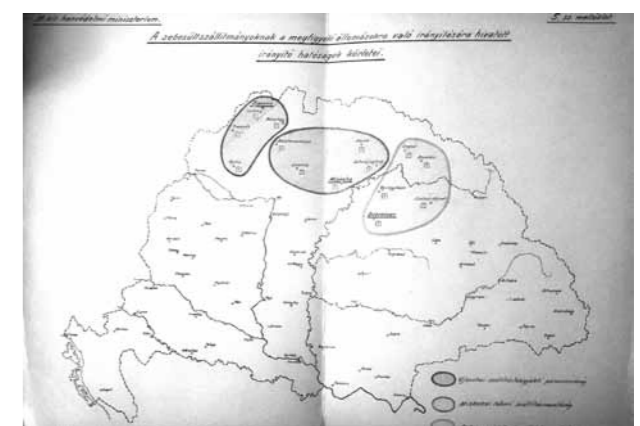
A Hadtörténelmi Levéltár HL 1VH 4623-4624 számú dobozaiban tárolt katonai egészségügyi vonatkozású iratokat ez egykori Magyar Királyi Honvédelmi Minisztérium VI. csoport 3. Osztálya gyűjtötte össze és adta át a Hadtörténelmi Levéltár jogelődének (Hadi Levéltár Igazgatósága) 1926. szeptember 2-án tudományos kutatás és feldolgozás céljára (33.705. biz. szám/H.M.VI.-3.-1926. dokumentum).

Az említett jelzetű dobozokban tárolt iratok állapota jó. A rajtuk szereplő szövegek tisztán olvashatóak. Ez igaz a géppel írott, a kézzel írott és a

nyomdában előállított dokumentumokra, annak ellenére, hogy az elmúlt évtizedek visszontagságai miatt sok irat széle gyűrött vagy szakadt. A 4623 számú dobozban több száz legnagyobb részt katonai egészségügyi irat került összegyűjtésre. Az egykori Magyar Királyi Honvédelmi Minisztérium rendeletei, utasítások, az alárendelt megfigyelő állomások jelentései, statisztikai adatokat tartalmazó jelentések, mellékletek és terjedelmes levelezés. A 4624 számú dobozban szintén nagy mennyiségű egészségügyi irat található: összefoglaló jelentések a megfigyelő kórházak betegforgalmáról és a mellékelt kimutatások. Ebben a dobozban találhatóak még a M. Kir. Honvédelmi Minisztérium vöröskeresztes egyletekkel foglalkozó levelezése, a katonai egészségügyet szabályozó intézkedések, a megfigyelő kórházak orvosi felszereléseiről szóló dokumentumok (német nyelvű tábori kórházi orvosi műszerekről szóló "katalógus"!), valamint a volt Császári és Királyi Hadsereg főparancsnokság német és magyar nyelvű vezérkari jelentései (Arz gyalogsági tábornok), amelyek a háború során összegyűjtött keleti hadszíntéri tapasztalatokat osztják meg a Monarchia magas rangú tisztjeivel.

Név		Alkalmazás	Statisztikai	Alkalmazás	Statisztikai	Alkalmazás	Statisztikai
30	Dr. Köhler László	gyógy. hez. gyógyász	alkalm.	mas	1914/4	1914	Beosztott főorvos, népfelügyelő
31	Dr. Nagy Sándor	gyógy. hez. gyógyász	alkalm.	mas	1914/4	1914	Beosztott főorvos, népfelügyelő
32	Dr. Horváth Sándor	alkalmazás gyógy.					
33	Dr. Schramm Sándor	gyógy. hez. alkalmazás	alkalm.	mas	1914/4	1914	Beosztott főorvos, népfelügyelő
34	Köszvényes Béla	gyógy. hez. alkalmazás	alkalm.	mas	1914/4	1914	Beosztott főorvos, népfelügyelő
35	Köszvényes Sándor	gyógy. hez. alkalmazás	alkalm.	mas	1914/4	1914	Beosztott főorvos, népfelügyelő
36	Dr. Solt Sándor	alkalmazás alkalmazás	alkalm.	mas	1914/4	1914	Beosztott főorvos, népfelügyelő
37	Köszvényes Béla	gyógy. hez. alkalmazás	alkalm.	mas	1914/4	1914	Beosztott főorvos, népfelügyelő
38	Köszvényes Sándor	gyógy. hez. alkalmazás	alkalm.	mas	1914/4	1914	Beosztott főorvos, népfelügyelő

A megfigyelőállomásokra beosztott ideiglenesen katonai szolgálatra alkalmatlan népfelkelőket, polgári személyeket rendszeresen felülvizsgálták, ha az újabb vizsgálat alkalmasnak minősítette őket, kötelező volt a harcra való felkészítés. (Hadtörténelmi Levéltár, Budapest I VH 4623)

Hadtörténelmi Levéltár, Budapest I VH 4624

CSÁKVÁRI SÁNDOR – MARTINKOVITS KATALIN: A DEBRECENI OROSZ HADIFOGLYOK TEMETŐJE CENTENÁRIUMÁRA

Az első hadifogoly-szállítványok

1914. augusztus végén futott be az első orosz hadifoglyokat szállító szerelvénnyel a debreceni vasútállomásra. „Debreczenbe ma délelőtt több vagon orosz hadifogoly érkezett. Nyolc tiszt volt közöttük, az egyikük tábornok. A muszka foglyok érkezésének híre csakhamar szétfutott a városban és pár perc alatt óriási embertömeg verődött össze bámulásukra. Éljenzték a mi derék katonáinkat, amidőn az eleven muszkákat nézegették, akik vidáman nézegettek széjjel, míg tovább indult a vonatuk. Este szintén több vagon hadifogoly érkezett a debreczeni állomásra. A foglyokat az ország különböző helyeire internálják, ahol fogva maradnak, míg csak a háború befejezést nem nyert.” – írta a Debreczeni Hírlap 1914. augusztus 28-án. Két héttel később szeptember 15-én szintén arról számolt be a lap, hogy hadifoglyokat szállítottak Debreczenen keresztül. „Egy határszéli orosz falu összes férfilakossága ott szorongott a vagonokban. A hajnal révedező sugarai megaranyozták a sebesült katonák és hadifoglyok étkezőhelyiségét, a város ébredezett álmából. A hadifoglyok gyűrött álmos arccal bámultak a hajnalsugarakba. A lelkükben ott kavargott a lázas összevisszaságban múlt, jelen, jövő, amíg a kísérő lengyel katonák csillogó szuronyait nézték aggódó félelemmel. Megreggeliztek, felállottak a hosszú asztalok mellől, s lassan megindultak a vagonok felé.” Később is rendszeresen tudósít a sajtó a városon keresztülhaladó hadifogoly-szállítványokról. Hófer vezérőrnagy hivatalos jelentése szerint 1914. október 28-áig a Monarchiába internált hadifoglyok száma: 649 tiszt és 73 179 főnyi legénység. (Debreczeni Újság 1914. október 31.)

1914 novemberében további, a város nagyállomásán keresztül szállított foglyokról tudósít a Debreczeni Nagyújság. „Csütörtökön egymást érték a foglyoszállító vonatok Debreczenben. Az első szállítvány reggel érkezett 8 óra felé, amikor 240 orosz foglyból álló transzport vonult be az állomásra. A hosszú kocsisort lecsatolják rendszerint s egy mellékvágányra terelik, amelytől a közönség el van zárva. – Ezek a foglyok a kárpáti harcokban estek foglyul az osztrák-magyar csapatoknak. Délben több ezer fogoly érkezett, Homonna felől hozták, ahol igen

nagy számban estek foglyul. Ezek a foglyok mesélték, hogy a magyar tüzérség munkájának megsemmisítő hatása volt s rengeteg halottjuk s sebesültjük van az oroszoknak. Estére még egy újabb szállítványt jeleztek az orosz foglyokból, akiket az éjszaka folyamán tényleg keresztül is szállítottak.”

A Szent Korona Országainak Vörös Kereszt Egylete a forgalmasabb vasúti csomópontokon elsősorban a sebesültek ellátásához a vasútállomásokon üdítőhelyeket létesített, ahol huzamosabb tartózkodás esetén a hadifoglyok is valamiféle ellátásban részesülhettek. Debreczeni Független Újság 1914. augusztus 31-i száma 960 kozák foglyról tudósít, akikkel a debreceni állomásra öt óra után néhány perccel futott be a szatmári vonat, amelyet már vártak az állomási vonalparancsnokság tisztjei és az őrség. Szuronyos bakák vigyáztak, hogy engedelem nélkül valaki ne szállhasson ki a vonatból. Az állomáson ételmet kaptak a foglyok, akik mind fiatal emberek, amiből következtethető, hogy a sorhadból valók voltak.

A debreceni üdítőállomás forgalmát mutatja, hogy a háború első évében 1915. augusztus 31-éig 35 343 alkalommal végeztek üdítést a vöröskereszt önkéntesei. A budapesti keleti (144 727) és nyugati (73 996) pályaudvar, Székesfehérvár (140 006), Érsekújvár (137 891) és Szeged (39 137) után a hatodik legtöbb alkalommal látták el teával, tejjel vagy tejeskávéval és kenyérral az itt áthaladó sebesülteket, betegeket vagy hadifoglyokat.

1914 decemberében már 200 000 hadifogoly tartózkodott a Monarchia területén. A cs. és kir. Hadügyminisztériumon belül a még szeptemberben megalakult 10. Hadifoglyosztály munkatársait is meglepte ez az óriási szám, ilyen tömeggel senki sem számolt. A hadifoglyok nagyszámú növekedése komoly ellátási és elhelyezési problémát jelentett a hátszországban. Mivel a háború elején az osztrák-magyar hadvezetés még nem számolt az évekig elhúzódó harcokkal, a hadifoglyokat 1915 tavaszáig nagyrészt tanyákon, iskolákban, kiürült gyártelepeken helyezték el.

A Monarchia belsejébe áramló hadifoglytömeg, a befogadó táborok elégtelen higiénés körülményei, a hadifogly transzport szervezetlensége 1914/15 fordulóján különböző fertőzőbetegségek fellángolásához és több ezer hadifogly halálához vezetett. A hasonló fertőzések megakadályozása érdekében a hadifoglyok a hadművelési terület határán felállított megfigyelőállomásokra kerültek, innen pedig a foglyotáborokba.

Megfigyelőállomások Debrecenben

Röviddel a háború kitörése után már 1914 szeptemberében megjelent az orosz és szerb hadszíntéren a kolera és más fertőző betegség. Debrecenben szeptember 19-én tudósítanak arról, hogy Püspökladányban a Debrecen felől befutó vonat kocsiában gyanús tünetek miatt rosszul lett egy sebesült katona. Leszállították a vonatról, ápolni kezdték, de rövid idő múlva meghalt. Boncolás után megállapították, hogy ázsiai kolerában hunyt el. Ezután a katolikus gimnáziumban ápolt két betegnél is koleragyanús tünetek léptek fel. Ezért dr. Tüdős Kálmán a városi tisztii főorvos megnyitatta a járványkórházat, a két beteget itt helyezték el. Majd a város egészségügyi bizottsága megtette a szükséges intézkedéseket a járvány elterjedésének megakadályozására.

A sebesültek és betegek egészségügyi szempontból ellenőrizetlen hazaszállítása elősegítette a járványos betegségek háttérországba hurcolását. Ezért a hadügyi tárca is megtette a szükséges intézkedéseket, és hozzáálltak a megfigyelőállomások létrehozásához. 1914. október 21-én a Debrecen című újság a következőkről számolt be: „Domahidy Elemér főispán ez ügyben a következő közleményt adta ki. Azon különféle híresztelések folytán, melyet egyesek a városban a járványos betegségek katonai megfigyelő állomásának létesítése alkalmából terjesztenek, a közönség megnyugtatása céljából a következőket teszem közhírré. A hadvezetőség intézkedése szerint úgy Ausztriában, mint Magyarországon északkeleti részén 14 városban, köztük Debrecenben is megfigyelő állomások létesítettek, hol a harctérről hazatérő sebesültek öt napi vesztégár alá vétetnek. Ezen sebesültek egyáltalán nem járványos betegségben szenvedő egyének, miután azonban azon terület, melyen a harc színtere van, fertőzött lehet, a kolera, vérhas, hagymáz és egyéb ragályos betegségek elterjedésének megakadályozása céljából föltétlenül szükséges, hogy mielőtt a sebesültek az egyes vidéki kórházakban véglegesen elhelyeztetnének, fenti időre megfigyelő állomáson kezeltessenek.” Megfigyelőkórház működött a járványkórház mellett az egykori DMKE épületében, ezt már korábban is igénybe vették ilyen célra. Ezen kívül a régi csapatkórház épületében, a mellette levő Ghilányi laktanyában, az 1914 elején átadott Augusztai szanatórium épületében, a Salétrom laktanyában és a nyulasi barakkokban. A Debreczeni Újság 1914. november 8-án pedig már arról tudósít, hogy nagyméretű építkezésbe kezdenek Nyulason, az ottani barakkok és a Nagyerdő közötti területen. Három millió korona költséggel a meglevő mellé új barakkokat építtet a Belügyminisztérium 3000 sebesült katona számára.

A Monarchia belsejébe áramló sebesültek és betegek nagy száma, illetve az egyre nagyobb létszámban érkező hadifoglyok miatt a megfigyelőállomások rövidesen túlterheltté váltak, ezért 1915 januárjában elrendelik a megfigyelő fogolytáborok létrehozását. Egy 3000 fős megfigyelőtábor kialakítására kap utasítást Debrecen városa. A Debreceni Független Újság 1915. március 12-én arról tudósít, hogy a városi téglagyár felügyelőbizottsága ülésén foglalkozott azzal a tervvel is, hogy a téglagyár helyiségében orosz hadifoglyokat akarnak elhelyezni. A bizottság ezt nem tartotta helyesnek, de ha mégis elkerülhetetlen a foglyok elhelyezése, garanciát kívánt arra, hogy a gyárat ugyan olyan állapotban kapja majd vissza, amilyenben a foglyok elhelyezésére átengedi.

Orosz hadifoglyok a városban

1915. március 3-án már arról ír a Debrecen című újság, hogy keddre virradó éjszaka 1526 orosz fogoly érkezett Debrecenbe 26 tiszttel. A „Ferenc Salvator Megfigyelőkórház”-ban helyezték el őket, a tisztek külön szobákat kaptak. Arról is beszámol a lap, hogy ezzel a transzporttal összesen 5400 orosz hadifogoly van ideiglenes felügyelet alatt a városban. Néhány nappal később, március 19-én a Debreceni Nagyújság pedig arról ad hírt, hogy orosz foglyok vannak a téglagyár épületében. A régi téglagyár körkemencéjét alakították át megfigyelőállomássul a foglyok számára. Elhelyezésükhöz a katonaság a lakosságtól kért szalmát, és más dolgokat, többek között a tábor körülkerítését a várostól kérte. A városi tanács ülésén foglalkozott a kéréssel, de megegyeztek, hogy ingyen nem adnak semmit sem.

Ezután folyamatosan beszámolnak a lapok a városba érkező hadifogoly szállítmányokról. 1915. április 6-án, húsvét másnapján este 8 óra felé 1160 orosz fogoly érkezett, akik az Ispotály-lapson keresztül, Miklós és Széchenyi utcák végén gyalog vonultak el. Április 8-án megint két transzport foglyot szállítottak a városba. Az egyik transzport délből jött, körülbelül 1200 fő, őket a Szent Anna utcai külsőségeken keresztül szállították a megfigyelő állomásra. A másik transzport nem egészen 1800 emberből állt. Őket az Ispotály-lapson, majd az Arany János és Széchenyi utcák külsőségein keresztül szállították el.

Kolera a hadifogolytáborban

Dr. Tüdős Károly városi tisztiorvos beszámolója szerint 1915. június 9-én a debreceni orosz fogolytáborban 4, június 10-én 2 koleraeset fordult elő. Ezek irányították rá a figyelmét a fogolytáborra, ahol június 11-én szemlét tartott. Ekkor már 11 kolerás beteg volt. – A helyszíni vizsgálaton arról győződött meg, hogy a fogolytábor, amely a régi téglagyárban van, veszélyes kolerafészek, amelyben alkalmasint nagy arányban fog előfordulni a kolera. Június 11-én estig 26 újabb koleraeset fordult elő, 13-án délig már 64 eset volt, és délután fél három óráig 94-re emelkedett a megbetegedettek száma. Arról is beszámolt, hogy a fogolytáborban ekkor összesen 10 072 ember volt, és a járvány rohamosan terjedőben van közöttük.

Márk Endre polgármester 13-án összehívta a város egészségügyi bizottságát, amely nyomban átalakult járványbizottsággá. A polgármester a debreceni fogolytábor létesítésének előzményeit ismertette. A városi hatóság nehezen nyugodott bele a megfigyelő fogolytábor létesítésébe, mert aggasztotta a város egészségügyét fenyegető veszély. Ennek ellenére létre kellett hozni egy 3000 fogoly befogadására alkalmas tábor. Négy nappal ezelőtt azonban arról értesült, hogy 12 000 fogoly van a táborban. Ez a nagy létszámemelés már a városi hatóság tudta nélkül történt.

A járványbizottság ezután a következő intézkedéseket rendelte el: A fogolytábor mellett 40.000 négyszögöl területet másfél méter magas drótkerítéssel elszigetelnek az egészséges foglyok elkülönítése céljából. A kerítés körül helyenként katonai őrk fognak vigyázni, hogy a polgári lakosság ne érintkezessen az oroszokkal. Sürgősen tisztálkodó, mosakodó helyeket kell létesíteni, az ott levő kutakat le kell zárni, és más ivóvízről kell gondoskodni. Új fogolytranszport a fertőzött táborba nem szállítható. A Ferenc Salvator megfigyelő barakkokból kettőt elszigetelnek és a kolerásokat ide helyezik el kezelés alá. Létrejött egy permanens bizottság, amelynek elnöke Márk Endre polgármester, tagjai Okolicsányi Károly vezérőrnagy, katonai állomásparancsnok, Tüdős Kálmán dr. tiszti főorvos, Kenézy Gyula dr. egyetemi tanár, Aczél Géza városi főmérnök, a fogolytábor parancsnoka és orvosa. Ozory István rendőrkapitány javaslatára elrendelte a járványbizottság a fogolytáborra alakított téglagyári telepen még ott lakó harminc polgári egyén azonnali kilakoltatását és ötnapi megfigyelés alá helyezését, továbbá gondoskodni kellett temetkezési helyről, minthogy a járványtemetőben már csak harminc hely maradt, végül megbízta a rendőrkapitányságot, hogy a fogolytáborbeli kolerás betegeknek a Ferenc Salvator barakkba való azonnali átszállításához fogatokat rekviráljon.

A Belügyminisztérium dr. Miskolczy Imre miniszteri biztost rendelte a városba, hogy segítse a bizottság munkáját, és megakadályozza a járvány civil lakosságra való terjedését. Ennek ellenére a városban több koleraeset is kialakult, a szegényházban¹⁵ és a Szotyori telepen is. Az Ispotály-laposon elrendelték a szemét eltakarítását ahol a foglyok tetvetlenítése, illetve a város keleti felén levő mészhomokkő téglagyár fertőtlenítését, ahol a foglyok tisztálkodása történt. A foglyok kolera elleni oltása mellett megkezdték a lakosságot is oltani, június 22-éig mintegy 10 000 debreceni oltatta be magát az ingyenes védőoltással. Elrendelik a kávéházak, éttermek nyitva tartásának korlátozását. Rostás István főkapitány 200 katonai munkást kért a város rettentően szemetes utcáinak feltakarítására, és felhívja a figyelmet arra, hogy a dohánygyár melletti úton válogatják a harctéren összeszedett holmikat. Ez közegészségügyi szempontból veszélyes, mert lehet, hogy fertőzött csataterőről kerültek ide. A bizottság megbízta Aczél Géza városi főmérnököt a fogolytábor villanyvilágításának kiépítésével. A foglyokat pedig bősegebb étellel látták el. A civil lakosság körében is észleltek koleraeseteket, de csak néhány esetben igazolódott be a tényleges fertőzöttség.

1915. július 4-én a Debreceni Független Újság már arról számol be, hogy elfojtották a koleraesetet. A miniszteri biztos, akit a belügyminiszter a helyi hatóságok támogatására küldött, már elutazott a városból. A szegényházban öt napja nem volt koleraeset, a civil lakosság körében július 3-án már nem történt újabb megbetegedés. Domahidy Elemér főispán pedig érdekes bejelentést tett a megfigyelő fogolytábor állandósítása kérdésében. 1915. július 2-án a debreceni állomásparancsnokság bővíteni akarta a fogolytábor a város határában. A városi tanács viszont az egész hadifogolytábor Hortobágyra akarta telepíteni. A belügyi államtitkár azonban július 4-én, telefonon közölte, hogy Debrecen nem szabadulhat meg a megfigyelő fogolytáborról, a Hortobágyra való kihelyezésébe nem megy bele a hadügyminisztérium, hanem egy másik helyet fog keresni, amely távolabb lesz a város vízvezetéki kútjaitól, mint a mai.

A Debreceni Független Újság 1916. márciusi száma ismertette a kolera elleni védekezés során felmerült költségeket. „Kondor Kálmán városi főszámvevő betérjesztette a tanácshoz a múlt nyári kolera-veszély leküzdésére tett óvintézkedések költségeinek kimutatását. E szerint a költségek 103 203 koronára rúgnak. A katonai kincstár 12 725 koronát már megtérített ebből az összegből és még ezen felül Domahidy Elemér főispán miniszteri biztos útján 89 000 korona költség megtérítését kéri a város a katonaságtól. A polgári betegek ápolása körül felmerült költségek megtérítését a belügyminisztériumtól kérik.”

¹⁵ A Kishegyési út és a Derék utca szögében.

A hadifoglyok alkalmazása a városban

Még 1914. augusztus 27-én megszületett az a körrendelet, amely a hadifoglyok és a civil internáltak helyzetét szabályozta. A hadifoglyokat a katonai hatóság tartotta őrizet alatt, a civil internáltak viszont a belügyminisztérium kivándorlási biztosi hivatala alá tartoztak, de az internáltak szállítási kíséretét a katonai hatóságok biztosították. Majd a Belügyi Közlöny rendkívüli 1914. december 3-i számában szabályozzák a hadifoglyként elhunytak anyakönyvezését. Azaz az anyakönyvvezetők halotti nyilvántartás vezetése a hadifoglyokra is fennállt a belügyminiszter által közölt adatok alapján. 1915 nyarára szabályozzák a hadifoglyok munkára történő kiadását. Egy munkaadó részére kiadható hadifoglyok létszámát 200-ról 30-ra csökkentik, azonban az őrzésről a munkaadó gondoskodik, az őrszemélyzet létszámát a hadifoglylétszám 15%-ban állapítják meg. 200 főn aluli munkáscsoportokhoz a katonai rend fenntartása miatt egy altiszt és 1-2 katona vezényelése volt előírva, őket a tulajdonképpeni őrzési szolgálatra nem lehetett felhasználni. A gyorsabb ügyintézés miatt a katonai parancsnokságok és a hadifoglytábor parancsnokságok 30-200 fő között önálló hatáskörben dönthettek, de szóban egyeztetni kellett a főispánnal, vagy a járási tisztviselővel. A közigazgatási hatóságok joga elsősorban politikai, szociálpolitikai vagy egészségügyi elbírálásra terjedt ki. (Pl. szláv nemzetiségű területekre elvből nem adtak ki hadifoglyokat, figyelték, hogy nem jelentenek-e konkurenciát a hadifoglymunkások a munkaerőpiacon, elsősorban állami vagy közmunkákra adtak foglyokat. Ezen túl ügyeltek arra, hogy forgalmas városon kívül legyen a munkavégzés helye, a hazai munkásságtól elkülönülve dolgozzanak, a lakossággal való érintkezés elkerülhető legyen. Egészségügyi szempontból a járványok előfordulását, ivóvízellátást, szennyvízelvezetés milyenségét vették figyelembe.) A hadifoglytábor-parancsnokságok csak abban az esetben intézkedhettek a kiadás iránt, ha a munkahely annyira közel feküdt a foglytáborhoz, hogy a hadifoglyok továbbra is a táborban maradtak elszállásolva. Minden más esetben azok a katonai parancsnokságok intézkedtek, amelyeknek területi körzetébe tartozott a munkavégzés helye. Azok a települések, ahol a katonai körzetben nem működött törzstábor a rendeletben meghatározott parancsnoksághoz fordulhattak, pl. a temesvári körzet, ahova Debrecen is tartozott, a pozsonyi parancsnoksághoz. A hadifoglytáborok parancsnokai és orvosfőnökei személyesen feleltek a foglyok kiválasztásakor az egészségügyi előírások megtartásáért. 1916 februárjában újabb szabályozás lépett életbe. Törvényhatósági gazdasági bizottságok jöttek létre, hogy a hadifoglymunkaerőt a leggazdaságosabban használhassák ki. A földművelésügyi miniszter

hatáskörébe tartozott, hogy az egyes törvényhatóságok részére mekkora létszámú hadifogly kontingens áll rendelkezésére. Emellett továbbra is szabályozták az elszállásolást, étkezést, ruhával való ellátást és a bánásmódot. Az időmunka befejezésével a foglyok áthelyezését a földművelésügyi miniszternek vagy a pozsonyi cs. és kir. katonai parancsnokságnak kellett bejelenteni, itt működött egy hadifogly kiosztó küldöttség. Szabályozták a foglyok és az örökösítmény orvosi ellátását is. Megérkezéskor a munkaadó költségén kötelező hatósági orvosi vizsgálat volt, majd az első négy héten át hetenként, ezután kéthetenként. A vizsgálatot a körorvos is elvégezhetette, a rendelet megállapította az ezért járó minimumdíjazást.

A város vezetősége már 1914 novemberében tervezte, hogy a Hortobágy árkait hadifoglyokkal tisztíttatja ki. Meg is tette ez iránt a lépéseket, azonban a hadifoglyokat a hadvezetőség csak úgy bocsátotta volna a város rendelkezésére, ha barakkot épít a 200 hadifogly számára. A tanácsban az a vélemény alakult ki, hogy ily módon költséges a munka, és egyelőre még függőben tartotta a határozatot.

Majd a Debreczeni Független Újság 1915. június 3-án a következőket ismerteti: „A kormány tudvalevőleg lehetővé tette a gazdaságoknak orosz hadifoglyok alkalmazását a mezőgazdasági munkák végzésére. Debrecen városa is több mint 600 foglyot kért, hogy a hortobágyi halastavak és öntözőművek munkáját folytathassa és befejezhesse. Pár hét óta már folyik is a munka a Hortobágyon. Gruner Lipót gazdasági tanácsnok ma délelőtt jelentette a városi tanácsnak, hogy a foglyok munkája kielégítő, csak a fegyelem fönntartása nehéz kissé, de az is könnyebb lesz most már újabb munkavezetők alkalmazásával. A foglyok egészségi állapota kitűnő. Eddig mindössze három fogly kísérlet meg szökést, de idejében elcsípték őket. A város után több debreceni földbirtokos is kért foglyokat: Csanak Jenő százat, Aufricht Vilmos húszat, Balkányi Miklós hatvanat, Sziltz Ferenc ötvenhatot, Gyarmathy István negyvenhatot, Vécsey Zoltán negyvenhatot és Kenyeres Károly harmincat. Debrecen város közvetítette a gazdák kérését és a foglyokért felelősséget vállalt. A foglyok 1 korona 60 fillér napidíjat kapnak, az őrzésre kirendelt csendőröknek pedig 1 korona 80 fillér napidíj jár. A város kauciót kíván a foglyokért, 30 fogly után 1000, 100 fogly után 3000 koronát.”

1915. június 5-én a lap ismerteti, hogy a város által a hortobágyi halastavak és öntözőművek munkájánál alkalmazott orosz hadifoglyok orvosi ellenőrzéséről is a városnak kell gondoskodnia. Ezeknek az orvosi teendőknél a havi díját 100 koronában állapította meg a városi tanács. Majd 6-án pedig arról tudósít, hogy „Debrecen városa, amely most mintegy 600 orosz hadifoglyot foglalkoztat a hortobágyi halastavak és öntözőművek munkájával, újabb 420 foglyot szándékozik kérni a hadügyi kormánytól az aratási- és szőlő-munkálatok, valamint az egyetemi

építkezés végzésére. E kérdéssel kapcsolatban jelentette Gruner Lipót gazdasági tanácsnok a tanácsnak, hogy azok a debreceni földbirtokosok, akik foglyokat kértek a mezei munkára, letették a szükséges kauciót. Intézkedtek, hogy a foglyokat most már bocsássák a gazdák rendelkezésére.”

Majd 1915. augusztus 10-én arról panaszkodnak, hogy az orosz foglyok, amelyekkel a hortobágyi foglyokat kicserélnék, még nem érkeztek meg. A tanács a gazdáknál levő oroszfoglyok használati idejét augusztus 15-éig meghosszabbította tekintettel az aratási munkálatokra. Novemberben a kultúrmeérnöki hivatal értesítette a várost, hogy 580 orosz foglyot a rendelkezésére bocsát, mivel az időjárás fordulása miatt a halastavak munkálatait nem végezhetik tovább. A város a foglyokat a tűzifa kitermelés munkájára használta fel. De alkalmaztak hadifoglyokat a megfigyelő állomásokon is, ezzel a B osztályú népfelkelők ilyen célokra való igénybevétele jelentősen csökkent. Így a megfigyelőállomásokon csak a fegyveres szolgálatra ténylegesen alkalmatlan népfelkelő legénység dolgozott.

1916 márciusában „Debrecen város mezőgazdasági munkabizottsága Márk Endre udvari tanácsos polgármester elnöklésével behatóan foglalkozott azzal a kérdéssel, hogy mennyi hadifogolymunkásra van szükség Debrecenben a mezőgazdasági munkálatok elvégzésére. Arra az elhatározásra jutott, hogy az itt levő 2000 hadifogolyhoz még 4000 foglyot kérnek a mezőgazdasági munkálatok elvégzése céljából. A fölterjesztésben rámutatott a bizottság arra, hogy milyen nagy hátránnyal járna nemcsak a város anyagi haszna szempontjából, ha a hortobágyi halastavak munkálataitól elvonnák a foglyokat és emiatt nem lehetne időben befejezni azokat. A városi tanács pedig külön fogja kérni a foglyok meghagyását a városi fakitermelésnél, mert csak így biztosítható, hogy a jövő télre elegendő tűzifa álljon a közönség rendelkezésére.” (Debreceni Független Újság)

1916. szeptember 28-án Tisza István miniszterelnök 1500 orosz hadifogoly Debrecenbe vezénylését ígérte fakitermelésre. Ekkor már a Magyar Királyság munkaképes férfi lakosságának több mint kétharmada hiányzott a termelésből, elsősorban a mezőgazdaságból, pedig kellett az élelmiszer idehaza is és a fronton harcoló katonáknak is. Ezért is szabályozták szigorúbban a hadifoglyok elosztását.

A hadifogoly-temető

1915 nyarán a téglagyári fogolytáborban fellépett kolerajárvány következtében 1618 hadifogoly vesztette életét. Az elhunyt hadifoglyokat a téglagyárhoz közel eső területen egy újonnan felfogott járványtemetőben temették el. A temető feltárt adatai szerint június 4-e és 10-e között csak egy-egy foglyot temettek, az első tömeges temetés időpontja június 13-a, amikor 150 hadifogoly került 50 fős tömegsírokba. Június 16-án volt a legtöbb halott, összesen 330-an estek áldozatul a fertőzésnek. Az utolsó névtelen sír dátuma július elseje, ezen a napon két hadifoglyot temettek külön-külön. Bár a rendelet még 1914-ben megszületett a halottak anyakönyvezéséről, a gyakorlatban nem mindig működött. A debreceni hadifogoly anyakönyvek másodpéldányai alapján a tömegsírokból mindössze 500 halott adatait sikerült kideríteni, ezek is eléggé hiányosak, több helyen csak a vezetéknev szerepel, néhol a csapattestet, életkort vagy születési időt, és a születési helyet is megadták. A járványtemetőt ezután lezárták, majd a fogolytábor parancsnoka saját költségén emlékművet emeltetett az elhunytak tiszteletére.

Az emlékmű felirata szerint a tábor parancsnoka ősbudai Rácz Béla a 101. gyalogezred tartalékos főhadnagya volt. A HM Társadalmi Kapcsolatok és Háborús Kegyeleti Főosztálya és a Bécsi Hadilevéltár segítségével sikerült azonosítani egy Rácz Béla nevű tartalékos tisztet a 101. gyalogezrednél. A karton 1906-ig követi nyomon katonai pályafutását. 1882. július 5-én született Békésen, 8 osztályos gimnázium és jó eredményű érettségi után 1902. január 10-én egyéves önkéntesként kezdett a cs. és kir. 44. gyalogezrednél. Az egyéves önkéntesi rendszer a Monarchia hadseregében a tartalékos képzés alapja volt. Az érettségi minimális feltételnek számított, alapkiképzésüket csapatoknál kapták meg, majd tanfolyam következett, és a sikeres vizsga után tartalékos hadapród rendfokozatot kaphattak. Tartalékosként évente részt vettek különböző hadgyakorlatokon, és ezek teljesítése után fokozatosan előléptethették őket. A karton adatai szerint Rácz Béla 1903. január 10-én sikeres vizsga után címzetes tizedes lett, és tartalékos állományba került a 44 gyalogezrednél. 1904 januárjában a cs. és kir. 101. gyalogezred tartalékos lesz, májusban részt vett egy 28 napos hadgyakorlaton, ezt követően tartalékos hadapródjelölt rendfokozatot kapott. 1905-ben Békéscsaba környékén vesz részt hadgyakorlaton, majd következő évben Bécs környékén. Utolsó rendfokozata tartalékos kadét. A cs. és kir. hadsereg 1908-ra kiadott sematizmusában is tartalékos kadétként szerepel a 101. gyalogezred állományában. Még egy adatot találtunk a fogolytábor parancsnokáról: „Június 12-én reggel 5 órakor újra összesereglett az ifúság, ezúttal 70 tanuló és 6 tanár, családtagokkal együtt összesen 88 főnyi

társaság. A hortobágyi halastavaknál a más üzemeltetés kivételesen megállította kedvünkért a vonatot, úgyhogy közvetlenül a munkásokat végző oroszfogyók táboránál szállottunk le. ... A fogolytábor őrének, Rácz Béla főhadnagy úrnak, aki a halastavaknál kalauzolt, valamint kedves nejének a szíves fogadtatásért itt is köszönetet mondunk.” – írta a Debreceni Főreáliskola negyvenharmadik értesítője az 1915-16. iskolai évről.

Az oroszfogyók járványtemetőjét 1915 nyarán lezárták, ezt követően az elhunyt hadifogyók a Szent Anna katolikus temetőben, és a Hatvan utcai járványtemetőben kapták meg a végtisztességet. Majd 1917 szeptemberében ismét megnyitották, területét kibővítették, orosz, olasz, szerb hadifogyókat, internáltakat és civil munkásokat temettek ide, de már egyéni sírokba. Az utolsó temetés időpontja 1918. november 11. Ők a cs. és kir. 2. sz. tartalékkórházban (1916 nyaráig Salvator Megfigyelőkórház) vesztették életüket. Majd az 1925-ös városrendezés során egy tömegsír és egy tábla került ide: „A bezűntetett nyulasi barakktemetőből exhumált 525 hősi halott és orosz hadifogyó”. A barakktemetővel kapcsolatban csak nagyon csekély bizonyíték áll jelenleg rendelkezésünkre. A sírfelirat mellett a „Tudósítás a sebesültekről és sérültekről” című cs. és kir. kiadványban megtalált néhány név, akik egyik temető adatbázisában sem szerepelnek, viszont az eltemetés helyeként a megfigyelőkórház járványtemetőjét adták meg. Illetve a Hadi Levéltár 4625 sz. dobozban talált leírás, amely szerint „A barakktelepek közelében vagy az állandó temetők mellett a megfigyelőállomások halottai részére mindenütt külön katonatemetők létesültek.”

Így már nem is annyira fedi a valóságot a kapun álló felirat „Orosz Hadifogyótemető”. Zoltai Lajos az 1919-ben végzett felmérése alkalmával csak „hadi-fogyó-temető”-ként aposztrofálta. A hadifogyó-temetőt az ország következő hadba lépéséig bizonyosan gondozták, halottak napján mécsesek gyúltak a temetőben, valamint az MTI hírchívum tanúsága szerint 1941. május 25-én, a Hősök Emlékünnepe alkalmával az itt álló emlékműre is koszorút helyeztek. Majd a második világháború után sorsára hagyták. A rendszerváltás körüli időszakban (1990) a Kossuth laktanyában állomásozó Légvédelmi Kiképzőközpont, a Városi Tanács, és az üzemek, gyárak összefogásával felújították. Ekkorra az egyéni sírok teljesen eltűntek, a tömegsírjelek is alig voltak láthatóak. A temető új sírköveket kapott, parkosították, az egyéni sírokat már nem állították helyre, csupán sorjelző kövekre írták fel az ott nyugvók neveit. Munkájuk alapja Zoltai Lajos a város egykori múzeumőrének 1919-ben végzett temetőfelmérése volt. Zoltai mérnöki pontosságú rajzot készített a tömegsírokról. Az egyéni sírokat is felmérte, a bennük nyugvók adatait feljegyezte. A projektben nagy szerepe volt

Majoros László ezredesnek, a kiképzőközpont akkori parancsnokának, aki később a Honvédség és Társadalom Baráti Kör Debreceni Szervezetének munkáját is segítette a dokumentumok átadásával. Mivel a temető rendszeres gondozása nem folytatódott, ismét elhanyagolt állapotba került. A Honvédség és Társadalom Baráti Kör Debreceni Szervezete és Kratochvil Károly Honvéd Középiskola és Kollégium diákjai lehetőségeikhez mérten évente kétszer takarították. 2013-ben egy aljzatnövény irtást végző munkagép haladt át a temető területén, több sírkövet is megrongált. Végezetül a hányatott sorsú temetőt 2014-ben az Orosz Föderáció újította fel, az összes sorjelző követ kicserélték. Az emlékmű mellett elhelyezett emléktáblákon helyet kaptak a város többi temetőjében egykor nyugodott orosz hadifogyók, a kórházakban sebesülésben, fertőzésben elhunyt katonák nevei is. A törekvés érthető, a Debrecenben eltemetett orosz első világháborús hősök neveit akarták megőrizni, és egy központi emlékhelyet kialakítani, mivel temetőik már nincsenek meg. A munkálatokkal viszont megváltozott a temető eredeti állapota.

RÉSUMÉ

Sándor Csákvári – Katalin Martinkovits: The centenary of Russian prisoner of war-cemetery of Debrecen

Prisoners of war were transported into the inside of Monarchy on the railway station of Debrecen from in the end of August 1914. Epidemics caused by infectious diseases and mass deaths occurred in temporary camps which was established on the area of Monarchy in 1914. That's why at first prisoners of war were placed into observation hospitals near the front line, then into observation camps because of overloading of these observation hospitals. The round-furnace of Brickyard of Debrecen City was converted for this goal. Serious cholera epidemic has broken out, 1618 Russian prisoners have died in less than a month and they have got their funeral rites in the newly-established cemetery next to the camp. The area of cemetery was also expanded in September 1917, Russian, Italian, Serbian prisoners of war, internees and civilian workers were buried here, but already into individual graves. The time of the last funeral was 11 November 1918. Later a massgrave and a board were got here during city-development of 1925: „525 exhumed war dead and Russian prisoners of war from the ceased barrack-cemetery of Nyulas (a quarter of Debrecen).”

AKIMOVICS SEKRIEL	1879	BOROTKIN SZYMION	1890
ANDREJEV IVAN	1888	BRAGIN ALEXANDER	1891
ANOPSCHENKA PETER	1879	BUBACSENOK TROFIN	1882
ANTONOV VASILJ	1880	BUDJEINOW ALEXANDER	1892
ANTONOVIC SAMOHIN	1887	BUDRUN GRIGOR	1893
AREHOV MICHAEL	1890	BUNYIN MIZE	1895
AREKOLOM MARDINOV		BURDIN NIKIFOR	1881
ARTOMANOV TERENTI	1888	CHMILOJAVSZKIJ KUZMA	1878
AZMINJAUR ARZIMIN	1896	CZARAN JAKOV	1880
BABACSENKO PAVEL	1888	CZVETKOV VASZILY	1890
BAKUTA NIKOLAJ	1894	CHABIBULIN SCHAKIR	1896
BARGYICZKI MICHAEL	1887	CHARMUDUL IBRAGIN	1888
BARANOF IVAN	1883	CHANAS STANISLAUS	1890
BATIEVSZKI ANDREJ	1882	CHASCHWADULA RAZWAIL	1896
BELKEVICS ANTON	1897	CHAZANCSA JOSZIP	1888
BELOKONY GREGORI	1890	CHRAMOV MICHAJLO	1895
BENBIRSZKI FREMU		CSEROFF MICHAEL	1887
BIKLOVENSZKI VASILJA		CSISZTJAKOV ALEXANDER	1872
BONDEROV VASILIE	1888	CSORNABOVIN JAKIM	1886

CSUMAKOV VASZILY	1890	GOLOJNIK MATWEJ	1890
DAROSCHIN PAVEL	1879	GOLOWONOW MICHAEL	1879
DEMCSENKO GRIGORI	1882	GORBUNOW SERGEJ	1881
DEROCHVEJ ÁRMÁS	1895	GORODINSZKY TROFIN	1888
DJOMIN MAXIM	1897	GOROSKA GAVRIEL	1891
DOBRALOVICS MICHAEL		GRASNOV SIMJON	1889
DOMENDA KOLOMERIAN		GRECSOV ALEXANDER	1877
DOWGALJUK JAKOW	1894	GRIGORI VASYL	1890
DREGIN TIMOFEJ	1898	GRINYKOV MICHAEL	1894
DRUGANOV NIKOLAJ	1889	GRODSKI STANISLAUS	1894
DZSIMA ANTON	1881	GSIORGADZI DAVID	1891
FEDORECSENKO TIMOFEJ	1892	GUBA TIMOFEJ	1894
FEDOTOW IWAN	1876	GURAZSIN ALEXI	1886
FEDURO WASILY	1894	GYISZJINOF JEGOR	1880
FEKEJ MARTIN		GYUMIN ANDREJ	1885
GABLOW KONSTANTIN	1880	HATISTUGLA MANSUR	1886
GAVARILOV ALEXANDER	1893	HLADOS IVAN	1891
GAVRILENKO DIMITRI	1882	HOROVOLY KONSTANTIN	1895
GERASZIMOV IVAN	1891	HUBEROVICS PAUL	1887

HUSEN RICHORI	1892	KASIN GRIGORI	1887
IGNATYI BEJENDER	1892	KAZSANCSIKOV IVAN	1885
ILIESCH FEDODOR	1889	KINOSCHINOV IVAN	1887
JOHANN IVAN	1892	KLIMOV MICHAEL	1896
IVANICS PIETRA	1883	KOLESZNYIKOV NIKITA	1882
IVANICZKY IVAN	1895	KOLISKA JOSEF	1893
JAROSOW GRIGOR	1888	KOLYTSEV PAVEL	1896
JEGOROW IWAN	1888	KONKEN ANDREA	1886
JELISCHOW PETER	1884	KOSELJOCH ALEXEJ	1887
JEMILJANOV JEFRIM	1895	KOSOVECZ STEPHAN	1880
JEMINA IVAN	1880	KOTYISEVSZKI GRIGORI	1895
JOSIPOW IVAN	1886	KOVAKSIK IVAN	1893
JUSOF IVAN	1893	KOZAK GEORG	1890
KALADAZI GRIGORI	1893	KOZLICZIN JEGOR	1890
KALESZNIKOW MICHAEL	1889	KOZUB STEPHAN	1892
KALISTRATOV ALEXANDER	1887	KRAUSZUOKUCZKI IVAN	1893
KALSIN PIOTIR	1893	KRAVCSENKO IVAN	1879
KARLOV IVAN	1884	KRAVCSUK ZACHARI	1882
KARPENKO DIMITRY	1884	KUCHAR MARK	1886

KULOVENKO MIFAGYI	1885	MELLYNIK ARGYEL	1886
KUSNECZOW GRIGORI	1888	MELNIKOV GORGYEJ	1891
KUSNIECZOV PETER	1884	MESCHENKO VIKTOR	1881
KUTILOW IWAN	1878	MILUSOV GRIGORI	1896
KUTNYI DANIEL	1891	MINAKHOF CSIRIA	1882
KUZMIN ALEXANDER	1881	MLAKIN ALEXA	1893
LARIN GREGORI	1893	MOJTSCHENKO MAKAR	1887
LAZARENKO ROMAN	1894	MOLODOKA ANDREJ	1883
LEBEDJEV LEPIFAN	1880	MORAZOW PIOTER	1895
LEMESHA TIMOFEJ	1896	MOSZKOT SIMON	1878
EINHOW ILIA	1890	MUCHAMATIN URBANGOLIN	1896
EOKISOV NIKOLAJ	1890	MURANOW MICHAEL	1881
LOPATKIN NIKITA	1888	NATIPOV MARAGIN	1889
LYAKIJIV VASILJ	1894	NAUMUR GRIGORI	1887
MALCZOV IVAN	1879	NESZTEROVWARTOLOMEJ	1886
MALISENKO GRIGOR	1884	NEVERNY MAXIM	1896
MANAZAKIR IBRAHIM	1883	NIKIFOR IVAN	1878
MATORIN GRIGORI	1888	NIKITIN IVAN	1882
MEDVEDENKO VARLAM	1888	NYEPROKIN IVAN	1894

NYIKOLENKO ALEXEJ	1882	PORZAZINSKY IGNATZ	
NYIKOLOJOV KONSTANTIN	1885	PRAKOFI KAMJUSKIN	1893
OLCSEZENKO IVAN	1893	PRESZENYUK IVAN	1881
ONOKRE TESANYE	1886	PROSZTOLOMOTOV SERGEJ	1885
OPINSKY IVAN	1881	RABICH ALEXY	1880
OPISIMOF IVAN	1889	RADCSENKO GYENESZ	1893
OVOCZI KONSTANTIN	1895	RENCSEVICS BRONISZLA	1892
PARAMARENKO IVAN	1894	REVENKO PAUL	1887
PANOW JAKIM	1885	RILASTIL ZAKIROF	
PASCHONKIN ALEXANDER	1881	RIMKOW IWAN	1895
PASTNCHOV ALEXY		RJOVA PETER	1897
PAUCHVILOV TEODOR	1884	ROMANCZUK SZAVA	1895
PEROVIM IVAN		ROSCSEVKI FEODOR	1887
PELNIUK JAKIW	1879	RUDKOWSKI TEOFIL	1893
PETROW ALEXANDER	1895	SACHAVSZKOJ IVAN	1887
PIHUNOV VASILJ	1883	SAHAK TROFIN	1881
PIKUL NIKOFOJ	1893	SAJDOROV STEPHAN	1892
PODJEBLONSKI DÉNES	1890	SAMAJLOV FEODOR	1896
PODJANOV IVAN	1884	SAPOSCHNIKOW NIKOLAJ	1884

SAVESKY LÁZÁR	1881	SZEMENJUK NIKIFOR	1884
SCHARLANOV KORNEJ	1892	SZEMENOVICS TIMOEA	1885
SCHERAFEDINUW MOTAMIDISLUM	1897	SZEWESENKOGREGORI	1892
SCHUSCHEMOJIN AKIM	1879	SZIDAROW IVAN	1872
SEMASCHKEVICS ANDREJ	1895	SZIGORENKO NAIM	1881
SEJKINER IVAN	1881	SZIMJANOV NIKOLAJ	1889
SERESKOF ALEXANDER	1878	SZKOTAR ALEXEJ	1890
SKLOJ MALAFEJ	1882	SZRELKRSZKI MICHAEL	1892
SMAGIN JEGOR	1881	TELEGA KORP	1891
SMISKO SIMON	1895	TICZKIN NIKOLAJ	1892
SORAVTYNIOV BODRYGIN		TRALENKO KIRIL	1887
SPATIENKO DANIEL	1892	TRAMINKO GRIGOR	1880
STIGNEJ NIKOLAJ	1896	TRISCZENKO JEGOR	1880
SRASKOV MAKAR	1873	TROCZENKO VESZTOR	1892
SUCHOROV IVAN	1891	TROSAN NIKANOR	1881
SUKALENOW ALEXEJ	1893	TSCJECHALISEOV NEARIM	1877
SUSZTAKU ANDREJ	1893	TSCHEKANOW SIMION	1890
SZAVASZLO IVAN	1893	TSCHINIKSIN KUZMA	1888
SZAVJELYEV VASZILI	1879	TSAPOW WASILI IVAN	1894

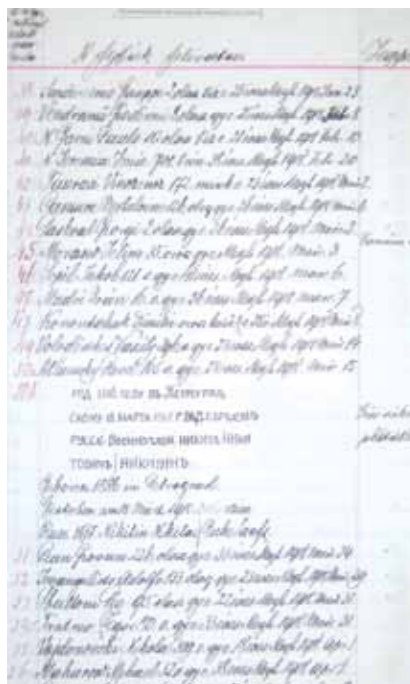
TUROSCHOW JEGOR	1878	REZINCSIES JOSEF	1894	KARNYOV MICHAEL	1891	MEDVEDEV FEODOR	1883	VOLODISES VASILY	1890	BROKOW MICHAEL	1893
TYESELAV VASILY	1885	BOBROV BERKO	1882	KERTSKICH PIOTER	1890	MOROZOM JEFIM	1893	VOZNIK JEFIM	1895	BULSCHOV KIRIL	1889
TYIMAFE ANOCHIM	1884	KARSUM SZILOV	1890	KAZAMITOW KISJEW	1895	MOSKOV PJOTER	1892	ZAPRJAGAJEV TIMOFEJ	1893	BULYOVSZKY ROMAN	1892
VERBICZKI ANDRIJE	1882	MATYAKOV CHAIN	1889	KOLVIN FEODOR	1884	MUDRI IVAN ANDREJEV	1892	ZWANZOV TROFIN	1888	BURDIGIN JEGOR	1875
VETOSZKA SIMON	1888	OKSZ ABRAHAM	1895	KONENTSCUK DIMITRI	1890	NIKITIN NIKITA	1888	ABROSKI THEODOR	1885	BURJACHIM ANDRÁS	1883
VIDAKOV ANDREJ	1890	ZLATNYIKOV BERL	1890	KOVALENKO ALEXANDER	1892	OLLDER JAN	1893	AKTIMIR IMIR	1878	BUSMAKIN ALEXANDER	1884
VORONIN INAN	1883	ARTYAMENKO IVAN	1884	KROMPELNICZKI NIKOLAUS	1889	POLJAKOWALEXEY	1888	ALTONYI STEPHAN	1882	CSITYAKOFF MICHAEL	1889
WILKS FRITZ	1894	ATLAMSKY PAUL	1890	KUKOVSKY ANTON	1880	RIBAKOVALEXANDER	1883	ALECHEN IVAN	1893	CSUBENYEC ZACHARI	1885
WINAKRIOV MITROFI	1896	BANZAR FEODOSCHIJ	1892	KUZNECZOV ILIA	1885	RUDAKOW IVAN	1883	ALEXEY MAXIM		CSUMAKOV NIKILAUS	1888
WINOGRADOV IVAN	1897	BIELKA ZAHARY	1877	LACHNENKO PANTELEJMON	1886	SCHESCHEDIN DIMITRI	1886	ANDREJÁSZ VIKTOR	1890	CZAFALAVAN VANYA	
WOZSENETZ FRANZIK	1891	BOJKO GRIGOR	1890	LADUGIN PAVEL	1892	SEPII JAKOB	1877	ANDROYK VASZILI	1887	DANCSENKA PIOTER	1881
ZAJIROW ZAKER	1895	BUNYIK FEODOR	1885	LARUSCHKIN PAVEL	1880	SEROW PETER	1876	ARTIJMOVICS GYINOFEJ	1889	FABRIKA TYMOFEJ	1885
ZARAVSKI PANKO	1874	BUWALTZEW MAKAW	1886	LENCZKIJ PROKOFIJ	1889	SMIRNOV GAVRIEL	1890	AVRAM ABRAHAM	1895	FEDOLOW TEODOR	
ZOBULOTNOV SPIRIDON	1890	CSUBENKO SEMEN	1874	LICHACSEY JEMILIAN	1894	STEPANOV VALENTIN	1889	AZIMER MICHAEL	1886	FLAVLAR DEMETRIUS	1886
ZSIRO PETER	1885	DAMJANSKY STANISLAV	1893	LISENKO GRIGOR	1893	TENYEV ALEXANDER	1884	BAJEV PAVEL	1888	GANCSARENKO ERASZIM	1888
ZSINAT SKIRA	1891	DELAN MARKO	1893	LOSZEV MICHAEL	1883	TSUTNEV JEGOR	1885	BALIKOV ANTON	1882	GREGORIER ALEXANDER	1894
ZSUKOW MAXIM	1879	DVOJNISCHNILOV ANTON	1879	MAKAROV MICHAEL	1880	WALDMANN GUSZTAV	1892	BENJUK IVAN		GRIGORI IVAN	1895
ZSUROVLGOV TYIANOHOELY	1884	GAZIZUL ABDULAH	1883	MARINCSUK NIKIFOR	1886	WASILJEV MICHAEL	1891	BOGDANOV IVAN	1893	GRIGOVICS IVAN	1892
FILIEGA RUSSELIN	1869	HUSAK STEFAN	1894	MASLAKOV IGNATZ	1890	VOJDONOVSKI NIKOLAUS	1899	BORISZENKO DANYLO	1887	HALUGIN MICHAEL	1892
HONCILA DIMITRU TOMITA	1886	KLIMSEFSZKI FEDOR	1892	SCHIFFER MOZES	1893	TAVSZTOPJAT IVAN	1888	MARKUJEV JEGOST	1893	NYIBIVANKO PHILIP	1895
HOOPUR ALEXANDER	1883	KOCSEIEGENIC ALEXANDER	1894	SCSÜR ILIA	1893	TEODOR WASIL	1876	MARTINOV GRIGORI	1871	OBERTAJLOV TICHON	1883
HUSOV MICHAEL	1883	KVJATKOWSZKY JOSEF	1896	SEROFADIN CHOATIN	1892	TISZ ADOMALI	1894	MASZANOV VAZUL	1888	OPILIT KIRILL	1889
IVAJOV FEODOR	1871	KOSAKOV IVAN	1880	SLAV FIADOR	1877	TRACHNOV IVAN	1881	MASZANOW PHILIP	1893	OSZTAPINKO RICHORI	1891
JAJCSKIN M. ALEXANDER	1882	KOSUKOV ANISIN	1889	SLAVJINSZKI DIMITRI	1893	TUBOV ALEX	1882	MATNEKI AKIM	1893	OZOMISOV NIKOLAUS	1886
JARAMI NIKITA	1890	KOSZIN IVAN	1889	SUCHANOW IWAN	1887	TYIMAJ FEJ	1893	MEDNIKOR ARSEN	1883	PANCSE JOSIM	1876
JERASZIMOV MAXIM	1891	KRAWETZ IVAN	1891	SUSNYER ALEXANDER	1885	UHOFF NIKOLAUS		MELNICUK IVAN	1882	PARFIRI TIMOSKIN	1885
JESMECZKI NIKITA	1890	KRAZSICKI ZENON	1894	SZAMANAJEV SERGEJ	1885	VECSOVICS VASUL	1878	MIHALCOV NIKOLAJ	1894	PARLA IVANOV	
JOSLYAK IVAN	1883	KUKUCSEN MICHAEL		SZANIK IVOLSZ	1888	VOLKO HUTON	1892	MHIJERKOV IVAN	1883	PARSCHIN MICHAEL	1891
JUROV VIKTOR	1893	LETOVALCZEN MICHAEL	1890	SZAVIN VASZIL	1888	VONSZOVITS JOSEF	1880	MINAJOR KONSTANTIN	1885	PAVLOV MICHAEL	1892
JUSKIN ROMANI	1887	LEVON BENJAMIN	1890	SZELJUKOW AFANASZI	1893	WOLKOW WASILI		MISIN SIGOR	1893	PEKSZIAN MAXIM	
KAIL IVAN	1880	LINNYIK THEODOR	1893	SZIMONOV KONSTANTIN	1882	ZACHAR ALEXANDER	1895	MISINSZKI WASUL	1893	PETROV SIMON	1893
KANDRASTYER PAVEL	1880	LISZENKO FIODOR	1894	SZIRGIE ABRAHAM	1890	ZAHUMENNI GLJEB	1883	MOCHOV POTYEVK	1892	PIENZIN PAVEL	1881
KATLOV NIKOLAUS	1886	LUTIN KONSTANTIN	1880	SZLASZTOVSZKI SZAZO	1880	ZAJKO MICHAEL	1895	MOVEZ SERGEJ	1889	PODLESZKIN WASUL	1886
KATYITA ELIAS	1892	LUZANOV FIADOR	1893	SZOFROMADZE SZALOVAN	1893	ZIBIN MICHAEL	1890	MROZSINSZKY EFRAM	1894	MALOW POLIKA	1888
KECSAN MIFOGJI	1893	MACHALOV GRIGORI	1880	SZOKOLOV IVAN		ZIGMUTOVICS ANTON	1884	NAZARENKO STEPHAN	1886	POWTYKA AMJISIN	1894
KERJALESZ STEPHAN		MACHAROW JAKOB	1894	SZRAPOLOV ANDREAS	1878	ZWUTY MICHAEL	1883	NAZARENKO NIKITA	1884	RIBINYIK NIKOLAUS	1890
KLEMJACSICS NIKTOR	1894	MARICHNA WASUL	1882	TACENKO TIMOFAI	1884	12 ISMERETLEN FOGOLY		NLANALIGA IVAN	1880	RILK APHANAN	1892
KLIMANTOV PETER	1881	MARIHNA WASUL	1882	TADARADSZKY SANINKO				NYILABOROK IVAN	1894	SATICS VASUL	1890

A baloldalra eső teljes pengéfalon (hat darab kőtábla két-tő oszlopba írt nevekkkel és születési évszámokkal) annak teljes terjedelmében az egykori Katolikus temetőben eltemetett 228 orosz hadifogoly adatait olvashatjuk.

Más a helyzet a jobb oldalon levő pengéfállal. Több temetőből tartalmaz adatokat. Szerepel ezen a pengéfalon a Honvédtető, Hősök temetőjében, az Izraelita temetőben, a Hatvan utcai - már csak emlékparkként létező egykori temetőben - eltemetett orosz hadifogolyadat is. Kiegészítő táblán a felújításra emlékeznek orosz nyelven:

"КЛАДБИЩЕ РУССКИХ ВОЕННОПЛЕННЫХ"
ВОССТАНОВЛЕНО
ГЕНКОНСУЛСТВОМ РОССИИ В ДЕБРЕЦЕНЕ
ПО СЛУЧАЮ 100-ЛЕТНЯ НАЧАЛА ПЕРВОЙ
МИРОВОЙ ВОЙНЫ
ДЕВРЕЦЕН, 31. ОКТЯБРЬ 2014.

A pengéfal bal felsőtáblájának első 18 bejegyzése szintén az egykori Katolikus temetőben eltemetett orosz hadifoglyok adatait adja tudtunkra. Ezen a pengéfalon találunk két olyan személyt is, akik sírja jelenleg is a Honvédtető, Hősök temetőjében található. De találkozunk négy izraelita temetőben nyugvó orosz hadifogoly nevével is. A továbbiakban felsoroltak csaknem teljes egészében a Hatvan utcai járványtemető III. és IV. parcellájában kerültek elhantolásra. Ritka kivételként szórványadat is van a II. parcellából, ami majdnem bizonyítható módon izraelita temetőrész volt. A két pengéfalon összesen feltüntetett 455 adat Debrecen egykori felekezeti temetőiben nyugodott orosz első világháborús hősöknek állít emléket.

Az utókor még adós az oda másodlagosan (exhumálást követően) 1925-ben temetett hősi halottak és orosz hadifoglyok emlékével. Erre a tényre még mindig csak egy könnyen elmozdítható, sérülékeny műkölap hívja fel a figyelmet.

Az egykori nyulasi barakktemető helyének pontos meghatározását, az ott eltemetettek adatainak nagy részét sajnos még nem sikerült kideríteni. A veszteséglisták és a halotti anyakönyvek is utálnak egykori létezésére. A különböző fertőzésben elhunytakat a katolikus temetőben, a Hatvan utcai járványtemetőben helyezték végső nyugalomra. Ezeket a veszteséglisták pontosan megnevezik. De találtunk néhány adatot, amelyek a megfigyelőkörház járványtemetőjét nevezik meg az eltemetés helyeként. Az egykori Ferenc Salvator barakkokból mutatóba még mindig maradt egy. Bárki láthatja a Böszörményi út és a Doberdó utca kereszteződésében. A hajdan okkal feltételezhetően környékén létesített temető adatfeltárása források hiányában nehezen megvalósítható. Méltóbb módon is emlékezhetnénk rájuk, hiszen 1925 januárjában egykori ellenségeink és foglyaink közé temették újra őket. Mindannyian nyugodjanak békében!

Emlékü magyar díszörökkel 2015

ШАНДОР ЧАКВАРИ - КАТАЛИН МАРТИНКОВИЧ: К СТОЛЕТИЕЙ ГОДОВЩИНЕ КЛАДБИЩА РУССКИХ ВОЕННОПЛЕННЫХ В Г.ДЕБРЕЦЕНЕ.

Русские военнопленные через железнодорожную станцию г.Дебрецена стали поступать в глубь Австро-Венгерской Империи с конца августа 1914 г. Во временных лагерях, расположенных на территории Австро-Венгрии, на протяжении 1914 г. отмечалась массовая смертность военнопленных, вызванная эпидемией инфекционных болезней. Поэтому военнопленных сначала размещали в расположенных недалеко от линии фронта карантинных бараках, а потом из-за большой скученности их перенаправляли в специальные карантинные лагеря. В Дебрецене для этой цели была оборудована территория городского кирпичного завода, который находился на западной окраине города. Здесь разразилась тяжелая эпидемия холеры, в результате которой в течение месяца умерло 1618 русских военнопленных, похороненных на созданном вокруг лагеря кладбище. В сентябре 1917 г. территория кладбища была расширена, где впоследствии были захоронены русские, итальянские, сербские военнопленные, интернированные лица и местные рабочие, но уже в индивидуальных могилах. Дата последних похорон была зафиксирована 11 ноября 1918 г. Потом в 1925 г. во время обустройства города на кладбище появились общая могила и плита с надписью: «Здесь покоятся 525 русских военнопленных, эксгумированных с закрытого кладбища района Ньюлаш г.Дебрецена».

В 1990 г. Юлианна Варга, Эрнэ Сюч и Ласло Майорош представили своё сочинение под названием «Кладбище русских военнопленных в г.Дебрецене» на конкурс, объявленный дебреценским музеем «Дери». Вместе со всеми приложениями труд трех авторов составил 124 страницы, в том числе 66 страниц с фотографиями и надписями к ним.

Подготовка научной работы требовала проведения основательных и тщательных исследований. Создание кладбища русских военнопленных рассматривается в данной публикации с исторической точки зрения, чтобы показать какую роль военнопленные сыграли в жизни Дебрецена. Также в ней описывается, как военнопленных привозили в город, как проходили дезинфекция, проживание, питание, медицинское обслуживание и как они работали.

О географическом расположении кладбища русских военнопленных мы знаем на основе сведений, полученных в 1919 г. от охранника музея Лайоша Золтаи. Его план местности был взят за основу в ходе реставрации и благоустройства кладбища.

Заключительная глава данного труда иллюстрирует общую работу людей и

организаций, благодаря которой участвовавшие в торжественном мемориальном мероприятии военнослужащие и гражданские лица смогли провести церемонию возложения венков по случаю 75-й годовщины основания «холерного кладбища».

«На основе обнаруженных источников и документов Ю.Варга провела исследование об истории кладбища русских военнопленных и о его состоянии в 1989-ом году. В опубликованной монографии, написанной на основе найденных документов, показаны усилия мэрии Дебрецена (ставшего центром военных госпиталей во время Первой мировой войны) которые были направлены на создание кладбищ для умерших военнопленных. Автор знакомит читателей с историей создания, закрытия и расширения кладбища русских военнопленных. В работе представляется и составленный Лайошем Золтаи в 1919 г. подробный обзор о похороненных там военнопленных, расположении и первоначальном состоянии кладбища. Важной частью работы Ю.Варга является фотография кладбища в 1989 г., подробное описание объекта и предложения по его реконструкции».

20-го января 2015 г. был организован круглый стол, в рамках которого прошла демонстрация документального фильма, где сотрудники Архива области Хайду-Бихар и представители 5-й Стрелковой бригады имени Бочкаи почтили память воинов, похороненных на кладбище. Мероприятие началось на Кладбище героев с зажжения 100 светильников, а потом продолжилось в «Казарме Кошшута». После приветственных слов от организаторов вниманию участников мероприятия были представлены доклад историка Йожефа Паппа о дебреценских военных кладбищах и документальный фильм «С достоинством», который снял Янош Мата. После демонстрации фильма присутствующие посетили выставку, составленную из архивных материалов.

Лайош Золтаи:

«План расположения кладбища военнопленных в окрестностях Дебреценского городского кирпичного завода и приложение к нему»

Опубликованный документальный источник содержит план «Кладбища русских военнопленных в окрестностях Дебреценского городского кирпичного завода» и его описание, составленные в августе 1919 г. известным историком-краеведом Лайошем Золтаи. Ценный раритет сохранился в рукописном виде в коллекции Венгерского национального архива области Хайду-Бихар и публикуется впервые в данной работе.

Источник опубликован и введение написано Илоной Ковач, главным архивариусом Венгерского национального архива области Хайду-Бихар.

Hadisírgondozó diákok az emlékmű előtt (Fotó: Lippai Péter)

Majoros László nyá. mk. ezredes az emlékmű előtt

Előszó.....	5
Mata János: Az orosz temető elégiája c. vers.....	6
Vaga Júlia: Kutatási jelentés az orosz hadifogoly-temetővel kapcsolatban – Közreadja: Papp József.....	7
Zoltai Lajos: Debrecen Város Téglagyára mellett lévő hadifogoly temető helyszínrajzához tartozó kimutatás a temető sírjain, emlékein lévő felírásokból – Közreadja: Dr. Kovács Ilona.....	17
Martinkovits Katalin: Az orosz hadifogoly-temető tömegsírjaiban nyugvók adatai	31
Dr. Szűcs Ernő – Varga Júlia – Majoros László: Az orosz hadifogolytemető Debrecenben – Közreadja: Korompai Balázs.....	51
Dr. Papp László polgármester beszéde 2015-ben.....	93
Szergej Borozdin, az Oroszországi Föderáció debreceni főkonzuljának beszéde 2015-ben	95
Szendiné dr. Orvos Erzsébet: Centenárium emlékülés a Nagy Háborúban elesett katonák tiszteletére.....	98
Farkas Gábor: Új források bemutatása Debrecen város I. világháborús hősi halottainak és vesztesség adatainak kutatásához.....	105
Csákvári Sándor – Martinkovits Katalin: A debreceni orosz hadifogoly-temető centenáriuma.....	108
Csákvári Sándor: Kőből emelt emlékezet A temető állapota 2015-ben	121
Orosz nyelvű összefoglaló	128
Képmelléklet	130
Tartalomjegyzék	135
Rövidítések jegyzéke	136

RÖVIDÍTÉSEK JEGYZÉKE

A rövidítések előtt feltüntetett számok az adott ország hadrendje szerinti besorolásnak felelnek meg. Zoltai Lajos minden esetben a rendelkezésére álló feliratot szöveghűen másolta.

2. bb. gye.	? nem feloldható rövidítés
7.o. gye.5.század	7.oros z gyalogezred 5. század
civ. munkás	civil (katonai szervezethez nem tartozó) munkás
drag. e.	dragonyos ezred
e.	ezred
finnorosz ezr.	finnorosz ezred
gye.	gyalogezred
munk. o.	munkás osztag
o. gy. e.	oros z gyalog ezred
o. gye.	oros z gyalogezred
o. löv. e.	oros z lövészezred
olasz e.	olasz ezred
olasz gy. e.	olasz gyalogezred
olasz gye.	olasz gyalogezred
olasz szapőr	olasz árkász (ital.Sap.Baon.Nr.1)
olasz tűz. e.	olasz tűzér ezred
or. gye.	oros z gyalogezred
oros z e.	oros z ezred
oros z f.	oros z fogoly
	(vagy katonai szervezete Zoltainál nem feltárható)
oros z hadi f.	oros z hadifogoly
	(vagy katonai szervezete Zoltainál nem feltárható)
oros z hadif.	oros z hadifogoly
	(vagy katonai szervezete Zoltainál nem feltárható)
oros z kozák e.	oros z kozák ezred
oros z lövész e.	oros z lövész ezred
oros zcvil. mun.	oros z civil munkás
rom. e.	román ezred
szerb e.	szerb ezred
szerb gye.	szerb gyalogezred
szerb inf. Reg.	szerb lövészezred (szám nélkül!)
szerb. inter.	szerb internált (civil!)
trén.	trén (vonat) málhaszállító alakulat